

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

İklim-Su-Gıda Krizi Çözüm Yükselen Güney'de

WENBO ZHANG & QUAN HENG

Uluslararası Ticarete Düşük Karbon Kuralları
ve KYG Üzerindeki Etkileri

MUZAFFER SALİH ERTAN

İklim Değişikliği Bağlamında
Su Kıtlığı ve Küresel Gıda Krizi

SHANGTAO GAO & JESSICA DURDU

Bölgesel Bloklar ve Çok Kutuplu
Küresel Yönetişimin Yükselişi

ZHANG YAN JUN & LIU YU JUN

İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin
Demokratikleşmesi

KİTAP İNCELEME

YANG CHEN

Çin-ABD İlişkilerinin Geleceği

ŞİİR

CAHİT SITKI TARANCI

Memleket İsterim

ŞİİR

PABLO NERUDA

Buğdayın Türküsü

FOTOĞRAF HIROSHI SUGIMOTO

RESİM NAZMİ ZİYA GÜRAN

KARİKATÜR SEMİH BALCIOĞLU

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Cilt 7 Sayı 1 Kış 2025-2026 Aralık-Ocak-Şubat

BRIQ, Türkçe-İngilizce,
üç aylık uluslararası siyaset, ekonomi ve kültür dergisidir.

ISSN 2687-5896

E-ISSN 2718-0581

Genel Yayın Yönetmeni (Sorumlu Müdür)

Fikret Akfırat

Yayın Kurulu

Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Rafet Ballı, Gazeteci-Yazar • Latif Bolat, Türk Müziği ve Folklorü Uzmanı
Necati Demircan, Şanghay Üniversitesi • Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Dr. Hande Günözü İstanbul Üniversitesi
Hüseyin Haydar, Şair • Dr. Öğretim Üyesi, Ceyhan İlsever, Okan Üniversitesi • Doç. Dr. Şiir Kılış, TÜBİTAK, ODTÜ
Serhat Latifoğlu, Serbest Fon Yöneticisi • Prof. Dr. Uğur Murat Leloğlu, Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi • Dr. Tülin Uygur, Gazeteci-Yazar • Doç. Dr. Yang Chen, Şanghay Üniversitesi

Danışma Kurulu

Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Keith Bennett, Sosyalist Çin'in Dostları • Prof. Dr. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Radhika Desai, Manitoba Üniversitesi • Prof. Dr. Ding Xiaoqin, Dünya Politik Ekonomi Derneği Genel Sekreteri
Dr. Francisco Dominguez, Venezuela Dayanışma Kampanyası Genel Sekreteri • Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Efe Can Gürçan, London School of Economics and Political Science • Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi
• Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat • Prof. Dr. Birol Kılış, OSTİM Teknik Üniversitesi
Murat Kolbaşı, DEİK Asya Pasifik İş Konseyleri Koordinatör Başkanı • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi Emeritus
Prof. David Laibman, Brooklyn College • Prof. Dr. Li Xi, Kuzeybatı Politeknik Üniversitesi • Ethem Sancak, ES Yatırım Yönetim Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi • Wu Keming, Emekli Büyükelçi • Ardan Zentürk, Gazeteci-Yazar

Editörler

Mustafa Altinkaya, İTÜ TMDK, Yüksek Lisans Öğrencisi • Tolga Dişçi, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi
Elif Erkeç, Shanghai Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Ece Kırbaş Perinçek, Sanat Tarihçisi-Ressam
Şafak Terzi, Gazeteci • Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

İngilizce Dil Editörü • Dr. Sean Thomas McKenna

Grafik Tasarım • Çiçek İlsever

Yönetim Yeri

Esentepe Mah. Yüzbaşı Kaya Aldoğan Sk. No: 4 İç Kapı No: 209 Şişli-İstanbul
www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

+90 (212) 401 13 33 +90 (212) 401 13 34 +90 (542) 800 41 85

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Genel Müdür • Elif Nisa Kılavuz

Sahibi • Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Bu dergi INDEX COPERNICUS ve CiteFactor da indekslenmektedir.

INTERNATIONAL

/briqdergisi

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunun boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmıştır.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çağırıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayar, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademi, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların bulunduğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayımlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 7th edition, <https://www.apastyle.org>) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özetler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimsizleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimeden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimeden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

Yeşil çözümler Küresel Güney'den yükseliyor

Birçok farklı uluslararası bilimsel kurumun yaptığı hesaplamalara göre, önümüzdeki 25 yıl içinde dünyada çok ciddi bir su krizi ve aynı zamanda buna bağlı olarak gıda kıtlığı yaşanması bekleniyor. Konu, temel meselelerde ortak anlayış ve uluslararası ilişkilerde bir düzen sağlamak amacıyla faaliyet gösteren Birleşmiş Milletler'in yanı sıra çok sayıda farklı küresel ve bölgesel ölçekli kuruluşun gündeminde. Toplantılar yapılıyor, kararlar alınıyor. Fakat, insanlığın geleceğini tehdit eden bu devasa meseleye karşı tüm dünya halklarının ortak çıkarını gözetken somut ve uygulanabilir bir çözüm ortaya konamıyor. Dahası, bu toplantılarda alınan kararlar, bugün uluslararası sistemdeki eşitsizlik nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin aleyhine sonuçlara yol açmaktadır.

Batı merkezci gözlükler çıkarılarak yapılacak nesnel bir analizde bugün dünyanın karşı karşıya olduğu krizin asıl sorumlusunun, özel kâr ve çıkar için doğayı yıkıma uğratan gelişmiş ülkelerin yönetimindeki sistem olduğu açıkça görülecektir. Bilimsel hesaplamalara göre, sanayi devriminden bugüne küresel ısınmaya neden olan sera gazı salımlarının esas gelişmiş ülkelerden kaynaklanmıştır. Ancak bunun sonuçlarından en fazla etkilenenlerin ise gelişmekte olan ülkeler olduğu görülmektedir. Bu sonuç üzerinden düşünülecek olursa, elini en fazla taşın altına koyması gereken, Küresel Kuzey'in gelişmiş ülkeleridir. Oysa Küresel Kuzey, bu krizin yükünü Küresel Güney'in üstüne yıkmaya çalışmaktadır.

Gerçekte, çözüm insan ve doğa arasındaki uyumu hedefleyen bir anlayışla ve tüm insanlığın ortak yararını temel alarak bulunabilecektir. Dünyanın karşı karşıya olduğu diğer sorunlar gibi tüm insanlığı tehdit eden bu meselede de çözüm pratikleri gelişen dünyadan yükselmektedir. Gelişmekte olan devletler, BRICS, Şanghay İşbirliği Örgütü ile Kuşak ve Yol Girişimi'nin başını çektiği Küresel Güney'in işbirliği platformları kapsamında son 10 yılda yeşil, düşük karbonlu kalkınma için işbirliğini ilerletmektedir. Küresel Güney'in milli devletleri bu işbirliği platformları vasıtasıyla yeni bir anlayışla bir araya gelmektedir. Neo-liberal ekonomik ve siyasal uluslararası düzenin tıkanıp verili koşullarda, gelişen dünya devletleri ortak kalkınma temelinde buluşmaktadır. Aynı zamanda dış borca dayalı finansmana ve serbest piyasaya dayanan ekonomik modelin yerine, iç pazara ve üretime dayanan halkçı ve kamucu seçeneğin zemini güçlenmektedir. Bu anlayış temelinde buluşan Küresel Güney ülkeleri, emperyalist dayatmalara karşı "yeşil endüstri" için birbirleriyle daha fazla işbirliğine giderek, insanlığın ortak geleceğini inşa etme yolunda ilerlemektedir. Aslında durumu, "Küresel Kuzey yıkım, Küresel Güney çözüm getiriyor" diye nitelenmek mümkündür.

İÇİNDEKİLER

WENBO ZHANG & QUAN HENG

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 1-22

Uluslararası Ticarete Düşük Karbon Kurallarında Ortaya Çıkan Eğilimler ve Kuşak-Yol Girişimi Üzerindeki Etkileri

MUZAFFER SALİH ERTAN

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 23-46

İklim Değişikliği Bağlamında Su Kıtlığı ve Küresel Gıda Krizi

SHANGTAO GAO & JESSICA DURDU

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 47-84

Dünyanın Yeniden Düzenlenişi: Bölgesel Bloklar ve Çok Kutuplu Küresel Yönetişimin Yükselişi

ZHANG YAN JUN & LIU YU JUN

HAKEMLİ ARAŞTIRMA MAKALESİ 85-114

İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi Üzerine Bir Araştırma

YANG CHEN

KİTAP İNCELEME

115-121

Çin-ABD İlişkilerinin Geleceği

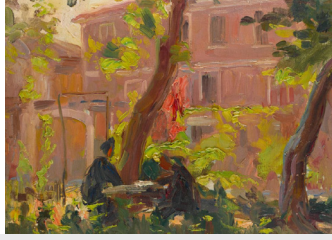

FOTOĞRAF

122

HIROSHI SUGIMOTO

Cro-Magnon, 1994

RESİM

123

NAZMİ ZİYA GÜRAN

Tavla Oynayanlar

KARİKATÜR

124

SEMİH BALCIOĞLU

**Ünlem Dergisi'nin ilk sayısı için
Balcıoğlu tarafından çizilmiştir**

CAHİT SITKI TARANCI

ŞİİR

125-126

Memleket İsterim

PABLO NERUDA

ŞİİR

127-128

Buğdayın Türküsü

Uluslararası Ticarete Düşük Karbon Kurallarında Ortaya Çıkan Eğilimler ve Kuşak-Yol Girişimi Üzerindeki Etkileri

WENBO ZHANG*

Doç. Dr.
Shanghai Sosyal Bilimler Akademisi

QUAN HENG **

Prof. Dr.
Shanghai Sosyal Bilimler Akademisi

**Wenbo Zhang, Shanghai Sosyal Bilimler Akademisi, Ekoloji ve Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü bünyesindeki Sürdürülebilir Kalkınma için Uluslararası Karşılaştırmalı Çalışmalar Araştırma Ofisi Direktörü olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini Jilin Üniversitesinde Toprak Kaynağı Yönetimi alanında tamamlamış ve Sichuan Üniversitesinden Nüfus, Kaynak ve Çevre Ekonomisi alanında doktora derecesi almıştır. Akademik yayınları arasında uluslararası çevre politikası araçları, düşük karbon politikaları ve Ekolojik Uygarlık konularında iki kitap ve ondan fazla makale bulunmaktadır.*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0162-2234>

e-posta: wenboz00@sass.org.cn

***Quan Heng, Shanghai Sosyal Bilimler Akademisi Parti Komitesi Sekreteridir. Harvard Üniversitesi Kennedy Yönetim Okulu, Jawaharlal Nehru Üniversitesi Ekonomi Bölümü ve Taiwan Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Halen Shanghai Yerel Halk Hükümeti için Seçkin Karar Danışmanı ve Shanghai Ekonomist Derneği Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Araştırmaları, Çin'e özgü politik ekonomi, dünya ekonomisi ve kalkınma ekonomisi ile Çin'in ekonomik kalkınması ve gelir dağılımı üzerine odaklanmaktadır.*

Geliş Tarihi: 15.07.2025

Kabul Tarihi: 11.10.2025

Atıf: Wenbo Z. & Quan, H. (2025). Uluslararası Ticarete Düşük Karbon Kurallarında Ortaya Çıkan Eğilimler ve Kuşak-Yol Girişimi Üzerindeki Etkileri. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(1), 1-22.

ÖZ

Kuşak ve Yol Girişimi (KYG), yeşil kalkınmayı sürekli olarak temel bir ilke ve çekirdek felsefe olarak benimsemiştir ve KYG ülkelerinde endüstriyel yeşil dönüşümü, yeni enerji gelişimini, çevre yönetimini ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını etkin bir şekilde teşvik etmektedir. KYG, dünyanın en önemli yeşil işbirliği platformlarından biri ve kilit konumda bir küresel kamuoyuna mal olmuş bir yapı haline gelmiş bulunuyor. Ancak, AB, ABD ve Japonya gibi ülkeler tarafından ithal ve ihracat malları için “Sınırdan Karbon Düzenleme Mekanizması” (SKDM) ve karbon etiketleme gibi politikaların getirilmesiyle birlikte, uluslararası ticarette düşük karbon kurallarında yeni eğilimler ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında, öncülük sağlama avantajı için acımasız rekabet, düşük karbonlu ticaret engelleri için koalisyonların oluşumu, ticaret kısıtlamalarının çeşitlenmesi, kurumsal düşük karbonlu ürün tedarikinin genişlemesi ve karbonla ilgili ticaret kurallarının siyasallaşması yer almaktadır. Bu gelişen kurallar, ticaret uyum talepleri, endüstriyel karbon kilidi, karbon fiyatlandırma sınırlamaları ve yeni enerji emilim kontrolleri yoluyla KYG ülkelerinin ticareti, sanayi kalkınması ve yeni enerji gelişimi üzerinde baskı oluşturmakta ve böylece yeşil KYG’nin ilerleme hızını etkilemektedir. Bu zorluklarla başa çıkmak için KYG ülkeleri, SKDM geçiş döneminden yararlanarak koordineli önlemler uygulamalıdır. Bunlar arasında karbon muhasebesi standartlarının işbirliği içinde geliştirilmesi, karbon fiyatlandırma mekanizmalarının karşılıklı tanınması ve standartlaştırılmış karbon açıklama protokollerinin yanı sıra, çoğu ülkenin kolektif çıkarlarına hizmet eden ve kalkınma gerçeklikleriyle uyumlu bir düşük karbonlu ticaret kuralı sistemi oluşturmak üzere uluslararası kural yapım süreçlerine katılım yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: karbon etiketleme, KYG, SKDM, uluslararası ticaret için karbon kuralları.

Emerging Trends in Low-Carbon Rules for International Trade and Their Implications for the Belt and Road Initiative

ABSTRACT

The Belt and Road Initiative (BRI) has consistently upheld green development as a fundamental principle and core philosophy, effectively promoting industrial green transformation, new energy development, environmental governance, and biodiversity conservation in BRI countries. The BRI has emerged as one of the world's most important platforms for green cooperation and a key global public good. However, new trends in low-carbon rules for international trade are emerging with introducing policies such as the carbon border adjustment mechanism (CBAM) and carbon labeling for imported and exported goods by the EU, the U.S., and Japan. These trends include cutthroat competition for first-mover advantage, the formation of coalitions for low-carbon trade barriers, the diversification of trade restrictions, the expansion of corporate low-carbon procurement, and the politicization of carbon-related trade rules. These evolving rules exert pressure on BRI countries' trade, industrial development, and new energy development through trade compliance demands, industrial carbon lock-in, carbon pricing limitations, and new energy integration controls, impacting the pace of green BRI advancement. To address these challenges, BRI countries must capitalize on the CBAM transition period by implementing coordinated measures, including collaborative development of carbon accounting standards, mutual recognition of carbon pricing mechanisms, and standardized carbon disclosure protocols, while participating in international rule-making processes to establish a low-carbon trade rule system that aligns with developmental realities and serves the collective interests of the majority of countries.

Keywords: BRI, carbon rules for international trade, CBAM, carbon labeling.

Giriş

KARBON-NÖTR UYGULAMALARI TEŞVİK etmek küresel bir mutabakata dönüşmüş bulunuyor. Ancak, küresel endüstriyel zincirlerin derin bölünmüşlüğü bağlamında, ülkeler arasındaki karbon azaltma politikalarındaki farklılıklar, yüksek karbonlu endüstrilerin veya endüstriyel zincirlerin karbon yoğun bölümlerinin gelişmekte olan ülkelere transferine yol açmış ve atmosfere “karbon kaçağı” ile sonuçlanmıştır. Sonuç olarak, AB, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler ve bölgeler, SKDM, karbon vergileri ve karbon etiketleme gibi bir dizi ticaret kısıtlaması uygulamaya koymuştur. Bu önlemler, görünüşte karbon kaçağını ele alırken, aslında bu ülkelerin karbon emisyonu muhasebesi, dengeleme ve vergilendirmeyi yöneten uluslararası ticaret kuralları üzerinde kontrol elde etme niyetini ortaya koymaktadır. AB’nin 17 Ağustos 2023’te SKDM geçiş raporlama kurallarını yayınlaması, mekanizmanın bir öneri ve ticaret müzakere konusundan ziyade, somut bir ticaret engeline evrimleştiğini işaret etmiştir.

Mevcut çalışmalar, iklim değişikliğini ele almak ve karbon nötr uygulamaları teşvik etmek amacıyla farklı ülkeler tarafından uygulanan ticaret kısıtlamalarını uluslararası ticaret için düşük karbon kuralları olarak adlandırmaktadır (Hu et al., 2015). Uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarının orijinal niyeti, ülkeler arasındaki iklim politikalarının sıklığındaki farklılıklardan kaynaklanan karbon sızıntısını önlemektir (Tu et al., 2023). Ancak, mevcut uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarının çoğu, çok taraflı anlaşmalar yerine tek taraflı önlemlerdir. Bu, AB, ABD ve Japonya gibi gelişmiş ekonomilerin, iklim değişikliğini ele alma kisvesi altında kendileri için elverişli ticaret kuralları formüle ederken, pazar hakimiyetlerini ve küresel endüstriyel işbölümündeki konumlarını kullanabildikleri ve diğer ülkeleri bu kuralları kabul etmeye zorlayabildikleri anlamına

gelir. Bu nedenle, birçok akademisyen meşruiyetlerini ve haklılıklarını sorgulamakta, karbon sınırı ayarlama vergileri gibi mekanizmaların DTÖ’nün ayrımcı olmama ilkesini ihlal ettiğini (Wang, 2023) ve çevre koruma bayrağı altında ticaret korumacılığı oluşturduğunu savunmaktadır (Zhang et al., 2025). Kural tasarımı ve fiili etkiler açısından, uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarının En Az Gelişmiş Ülkeler (LDC) ve Küçük Ada Gelişmekte Olan Devletler (SIDS) üzerindeki etkileri nispeten daha azdır, ancak Çin gibi imalat güçlerinin yanı sıra Rusya ve Venezuela gibi enerji ve hammadde ihracatçıları önemli ölçüde etkileyecektir. Ayrıca, bu kurallardaki ürün karbon ayak izi doğrulaması ve karbon fiyatlandırma gerekliliği ile ilgili hükümler, endüstriyel yeniden konumlanma ve yabancı yatırım akışlarını da bozabilir.

Başta Rusya, ASEAN ülkeleri ve Venezuela tarafından temsil edilen, endüstriyel ürünler, enerji kaynakları ve hammaddeler dahil olmak üzere ağırlıklı olarak karbon yoğun ürünler ihraç eden KYG katılımcıları, uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarından en şiddetli etkilere maruz kalmaktadır.

Çin tarafından bölgesel işbirliğini teşvik etmek amacıyla önerilen KYG, uluslararası ve bölgesel ekonomik işbirliği için hayati bir platform görevi görmektedir. Çin, KYG ortak ülkeleriyle enerji altyapısı geliştirme ve endüstriyel işbirliği de dahil olmak üzere çoklu alanlarda kapsamlı ekonomik işbirliği yap-

mıştır. Ancak, başta Rusya, ASEAN ülkeleri ve Venezuela tarafından temsil edilen, endüstriyel ürünler, enerji kaynakları ve hammadde dahil olmak üzere ağırlıklı olarak karbon yoğun ürünler ihraç eden KYG katılımcıları, uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarından en şiddetli etkilere maruz kalmaktadır. Ayrıca, KYG ülkelerinin düşük karbonlu geçiş teknolojileri, sermaye ve kurumsal çerçevelerdeki belirgin eksiklikleri, bu düşük karbon kurallarının çok yönlü etkilerini artırmıştır. Düşük karbonlu ticaret engelleri için koalisyonların oluşumu, ticaret kısıtlamalarının çeşitlenmesi ve endüstriyel zincirlerin yukarı ve aşağı akışlarına tam olarak uzanmasıyla birlikte, uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarının KYG ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari işbirliği üzerindeki etkileri giderek derinleşecek, hatta KYG kapsamındaki endüstriyel yatırımları ve yeni enerji gelişimini geciktirecek veya kesintiye uğratabilecek boyuta ulaşacaktır. Bu nedenle, KYG'nin

yeşil kalkınmasını ilerletmek için, uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarının evrimleşen eğilimlerini ve KYG uygulaması üzerindeki etkilerini anlamak büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, politika belgelerinden—yani Avrupa Birliği'nin Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), Avrupa Yeşil Mutabakatı, ABD Temiz Reket Yasası ve G7 "İklim Kulübü"nün hedef ve yetkileri—yanı sıra çok uluslu şirket ESG açıklamalarından (Apple, BMW, Boeing, vb.) ve yetkili ticaret veri tabanlarından (Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Veri tabanında Çevresel Hükümler, UN COMTRADE ve DTÖ Entegre Veri tabanı) yararlanmaktadır. İçerik analizi, karşılaştırmalı politika analizi ve nicel metin analizi kullanan bu makale, uluslararası ticarete ortaya çıkan düşük karbon kurallarının hem nicel hem de nitel değerlendirmesini yapmakta ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin (KYG) aynı zamanda bir yeşil kuşağa dönüşmesi üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir.

Uluslararası Ticarete Düşük Karbon Kurallarındaki Gelişen Eğilimler

Gelişmiş ülkeler “karbon nötr” hedefine yönelik tutumlarında kararsızlıktan savunuculuğa geçerken, AB ve ABD, karbon tarifelerinin uygulanmasını hızlandırarak ve çok uluslu düşük karbon ticaret koalisyonları oluşturarak düşük karbon ticaret kuralları üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktadır.

Öncü Avantaj İçin Amansız Rekabet

AB ve ABD’nin düşük karbon ticaret kurallarının kontrolü için rekabet etmek amacıyla benimsediği mevcut kilit stratejiler, SKDM gibi kuralların somut uygulamasını hızlandırmanın yanı sıra, öncü avantajlarını ve pazar konumlarını kullanarak bu stan-

dartları ihraç etmeyi içermektedir. Örnek olarak AB SKDM’yi ele alalım. Önceki önerilere kıyasla, SKDM ürün kapsamını çelik ve alüminyum gibi altı ana kategoriye daraltmış, hammadde ihracatçılarının itirazlarını azaltmak için organik kimyasallar ve polimerler gibi ürünleri geçici olarak hariç tutmuştur. Karbon muhasebesi hedefleri söz konusu olduğunda, odak noktası şimdilik doğrudan ürün emisyonlarıdır ve dolaylı emisyonlar için yalnızca belirli öncüller ve aşağı akış ürünler dikkate alınacak, böylece muhasebe karmaşıklığı ve ilgili şirketlerin direnci azaltılacaktır. Uygulama kapsamı açısından, AB Emisyon Ticaret Sistemi (EU ETS) kapsamındaki ülkeler hariç tutularak AB içindeki muhalefet yumuşatılmıştır. Karbon maliyeti düşme kurallarına gelince, “örtülü karbon fiyatlandırması” kavramı tanınmıştır.

Tablo 1. AB SKDM Önerilerindeki Değişiklikler

	Avrupa Komisyonu	Avrupa Birliği Konseyi	Avrupa Parlamentosu	Nihai Anlaşma	
Yayın Tarihi	2021 Temmuz	2022 Haziran	2022 Haziran	2023 Nisan	
Uygulama Takvimi	Geçiş Dönemi	2023-2025	2023-2025	2023-2026	01 Ekim 2023 - 31 Aralık 2025
	Vergilendirme Başlangıcı	2026	2026	2027	2026
Ürün Kapsamı	Çelik, alüminyum, elektrik, çimento, gübreler	Çelik, alüminyum, elektrik, çimento, gübreler	Çelik, alüminyum, elektrik, çimento, gübreler + organik kimyasallar, plastikler, hidrojen, amonyak	Çelik, çimento, alüminyum, gübreler, elektrik, hidrojen	
Emisyon Türü	Doğrudan emisyonlar	Doğrudan emisyonlar	Doğrudan emisyonlar ve dolaylı emisyonlar	Doğrudan emisyonlar, belirli koşullar altında dolaylı emisyonlar, belirli öncüller ve belirli aşağı akış ürünleri (vida, cıvata ve benzeri çelik ürünleri gibi)	
Serbest Tahsisatlar	2036’ya kadar tamamen aşamalı olarak kaldırılacak	2036’ya kadar tamamen aşamalı olarak kaldırılacak	2032’ye kadar tamamen aşamalı olarak kaldırılacak	2026’da başlayacak ve 2034’te tamamlanacak aşamalı olarak kaldırma	
Karbon Maliyeti Düşümü	Sadece açık karbon maliyetleri tanınır	Sadece açık karbon maliyetleri tanınır	Sadece açık karbon maliyetleri tanınır	Sadece açık maliyetler tanınır, dolaylı maliyetler müzakere edilebilir	

AB İhrac Ürünleri İçin Karbon Maliyeti Sübvansiyonları	Yok		AB yapımı ihrac ürünleri serbest emisyon tahsisatı almaya devam etmelidir. Avrupa Komisyonu, en düşük %10 emisyonu sahip AB ihracatçılarına tazmin etmek için 2025 sonuna kadar mevzuat önerecek.	2025'te değerlendirilecek	
Yürtlüme Yetkisi	Üye ülkeler tarafından tahsil edilir	Üye ülkeler tarafından tahsil edilir	AB tarafından merkezi olarak tahsil edilir	AB tarafından merkezi olarak tahsil edilir	
İhrac İadeleri	Dikkate alınmadı	Değerlendirildi ve dikkate alındı	Değerlendirildi ve dikkate alındı	Diğer ülkelerin uyum maliyetlerinin tanınması için müzakere alanı ayrıldı	
Sektör Kapsamı Genişletme Planı	2025'e kadar değerlendirme için ilgili bilgiler toplanacak	2025'e kadar değerlendirme için ilgili bilgiler toplanacak	2025 Haziran sonuna kadar, en yüksek karbon sızıntısı riski ve emisyon yoğunluğuna sahip sektörlerle öncelik vererek kapsam genişletme takvimi oluşturulacak. 2025 sonuna kadar mevcut SKDM kapsamındaki ürünlerin aşağı akış ürünleri dahil edilecek. Kapsam 2030'a kadar tüm AB ETS sektörlerine genişletilecek	Geçiş dönemi sonunda değerlendirilecek: Kapsamın, karbon sızıntısı riski olan diğer ürünlere (organik kimyasallar ve polimerler dahil) genişletilip genişletilmeyeceği; dolaylı emisyon hesaplama yöntemleri; ve daha fazla aşağı akış ürününün dahil edilme olasılığı. 2030'a kadar tüm AB ETS kapsamındaki ürünlerin ve emisyonlarının %50'sinden fazlası dahil edilecek.	

(Tablo: Wenbo & Quan, 2025).

Avrupa Parlamentosu Uluslararası Ticaret Komitesi (INTA), SKDM teklifi üzerine Değişiklik Taslak Görüşünü yayımlamış olup, bu yalnızca geçiş dönemini öne çekmekle kalmamış, aynı zamanda AB'nin ortaklarla sürdürülebilir ticaret için açık, çok taraflı bir küresel sistem kurması gerektiğini de vurgulamıştır. Bu değişiklik, örtülü karbon fiyatlandırmasını tanımak için alan bırakmaktadır (Hu et al., 2015). Ayrıca AB, karbon tarifelerinde kesinti yapılabilen uyum maliyetleri arasına “karbon fiyatlandırma mekanizmalarının ötesinde, eşit derecede etkili karbon azaltma önlemlerini” eklemiştir (Wu,

2022), böylece karbon fiyatlandırma mekanizmalarının henüz tam olarak gelişmediği ABD ve Çin gibi ülkelerden gelen direnci azaltmıştır. Benzer şekilde, ABD, birleşik bir karbon fiyatlandırma mekanizması ve olgun karbon emisyon verisi değerlendirme standartlarından yoksun olmasına rağmen Temiz Rekabet Yasasını (CCA) sunmuştur. Şu anda AB ve ABD, karbon tarifelerinin somut uygulanmasına yönelik direnci azaltmak ve böylece düşük karbon ticaret alanında öncü avantajlar elde etmek için kuralları esnetmek ve muafiyet kapsamını genişletmek gibi ortak stratejiler geliştirmektedir.

AB ve ABD tarafından temsil edilen ülkeler ve bölgeler, iklim yönetişimine katılma motivasyonlarını güçlendirme ve küresel müzakerelerin işlem maliyetlerini azaltma gerekçesiyle bir “iklim kulübü” ve düşük karbonlu ticaret koalisyonları oluşturmaya teşebbüs etmişlerdir.

Hem “iklim kulübü” hem de düşük karbonlu ticaret koalisyonları, üye olmayan ülkelere karşı cezai tedbirler olarak karbon fiyatlandırmasına dayalı tarifeler kullanırken, üyelere finansal destek, teknoloji transferi, uluslararası işbirliği, piyasaya giriş ayrıcalıkları ve güvence gibi münhasır avantajlar sağlamaktadır.

İlk olarak, çok uluslu bir “karbon kulübü” inşa ettiler. Ekim 2021’de, ABD ve AB, çelik ve alüminyum tarifeleri üzerine bir anlaşmaya vardı ve üye olmayan ülkelere yapılan çelik ve alüminyum ithalatı için karbon içeriği ve piyasa ekonomisi statüsünü çift giriş engeli olarak belirleyerek, çelik ve alüminyum ürünlerini hedef alan bir “karbon kulübü”nü ortaklaşa kurdu. 12 Aralık 2022’de, Almanya’nın önerisi üzerine, G7 “iklim kulübü”nün amaçlarını ve yetki belgesini yayınladı ve “uluslararası hedef karbon fiyatı” merkezli bir iklim koalisyonu oluşturmayı ve katılmayan ülkelere yapılan ithalata birle-

şik bir karbon tarifi uygulaması planladı (Wu, 2022).

İkinci olarak, serbest ticaret anlaşmalarındaki karbonla ilgili hükümlerin ağırlığını artırıyorlar. Temiz Enerji Devrimi ve Çevresel Adalet Planında, ABD, AB, Japonya ve Kanada dahil olmak üzere ortakların yaptığı iklim taahhütlerine dayanarak gelecekteki ikili ticaret anlaşmalarını müzakere etmeyi önerdi. Ayrıca, belirli yüksek emisyonlu ihracat ürünlerine karbon vergileri veya kota kontrolleri uygulamayı önerdi (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2020; U.S. State Department, 2021), böylece karbonla ilgili konuları kademeli olarak serbest ticaret anlaşmalarının sürdürülebilir kalkınma hükümlerine entegre etti. Gelişmiş dünyadan oluşan bir düşük karbonlu ticaret koalisyonunun çerçevesi daha hızlı bir şekilde şekilleniyor.

Hem “iklim kulübü” hem de düşük karbonlu ticaret koalisyonları, üye olmayan ülkelere karşı cezai tedbirler olarak karbon fiyatlandırmasına dayalı tarifeler kullanırken, üyelere finansal destek, teknoloji transferi, uluslararası işbirliği, piyasaya giriş ayrıcalıkları ve güvence gibi münhasır avantajlar sağlamaktadır. Bu koalisyonlar SKDM (Guan & Li, 2023) ile karşılaştırıldığında belirli çok taraflı özellikler sergileseler de, üyeler için münhasır ödüllerin ve üye olmayanlara karşı cezai mekanizmaların etkinliğini sağlamak üzere tasarlanmış yüksek derecede kısıtlı üyelikleri, nihayetinde onları iklim yönetişimi için küresel kamu malları kıtlığını ele almaktan aciz bırakmaktadır. Özünde, bunlar basitçe tarife engellerinin alternatif bir tezahürünü oluşturmaktadır.

Ticaret Kısıtlamalarının Çeşitlenmesi

AB ve ABD ayrıca, karbon etiketleme ve düşük karbonlu ürün sertifikası gibi, ürün yaşam döngüsü karbon ayak izine dayalı ticaret kurallarını, ileriye etkili (önetkin) bir şekilde oluşturmaktadır. 2020'den bu yana AB, Döngüsel Ekonomi Eylem Planı, Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Direktifi (PPWD), yeni AB Pil Yönetmeliği ve AB Sürdürülebilir ve Döngüsel Tekstiller Stratejisi dahil olmak üzere bir dizi düzenlemeyi art arda güncelledi veya tanıttı. Bu düzenlemeler, ürün yaşam döngüsü karbon ayak izi hedeflerini ve hesaplama yöntemlerini belirterek, karbon etiketleme ve düşük

karbonlu ürün sertifikası gibi düşük karbonlu ticaret önlemlerinin benimsenmesi için zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, Avrupa Parlamentosu 21 Haziran'da Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi'ni (CSRD) kabul etti. Bu düzenleme, ESG raporlamasının kapsamını genişletmekte ve tanımlamakta ve açıklamaların denetimi ve "due diligence" (özenli durum tespiti) için gereklilikler eklemektedir. Çin'de SKDM uygulamasının ya CSRD çerçevesini takip etmesi ya da onunla birlikte çalışması beklenmektedir. İlerleyen dönemde, bu önlemler SKDM ile koordineli bir şekilde çeşitli biçimlerde düşük karbonlu ticaret engelleri yaratacaktır.

Tablo 2. Ürün Yaşam Döngüsü Karbon Emisyonlarına Dayalı Bazı AB Ticaret Politikaları

Yayın Tarihi	Önlem	Önemli Noktalar
2020	<i>Döngüsel Ekonomi Eylem Planı</i> güncellendi	Elektronik ve BT ürünleri, piller ve taşıtlar, ambalajlar, plastikler, tekstiller dahil yedi önemli alana odaklanıldı.
Kasım 2022	PPWD (Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Direktifi) güncellendi	2030'a kadar AB pazarındaki tüm plastik ambalajların minimum %30 geri dönüştürülmüş içerik içermesi gerekmektedir; 2040'a kadar bu oran %65'e çıkacaktır; 2030'a kadar tüm ambalajlar geri dönüştürülebilir şekilde tasarlanmalıdır (tüm ürün üreticileri için geçerlidir).
10 Temmuz 2023	Yeni AB <i>Pil Yönetmeliği</i> kabul edildi	Elektrikli taşıt pilleri ve şarj edilebilir endüstriyel piller için yeni karbon ayak izi gereklilikleri de dahil olmak üzere, piller ve atık pillerle ilgili AB düzenlemelerinde köklü değişiklik
09 Haziran 2023	<i>Sürdürülebilir ve Döngüsel Tekstiller için AB Stratejisi</i>	Üreticilerden tekstillerin tüm yaşam döngüsünden sorumlu olmalarını gerektirir
21 Haziran 2023	Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi (CSRD)	Bu düzenleme, ESG raporlamasının kapsamını genişletir ve tanımlar ve raporlama ile "due diligence" denetimi için gereklilikler ekler

(Tablo: Wenbo & Quan, 2025).

Şirket Düzeyinde Düşük Karbonlu Mal Tedarikinin Genişlemesi

Tedarik zincirlerindeki bazı baskın firmalar, şirket düzeyinde düşük karbonlu tedarik zinciri kurallarını şekillendirmek amacıyla, net sıfır emisyon mandalarını yukarı ve aşağı yönlü iş ortaklarına genişletmiştir. İlk olarak, “yeşil tedarik kulüpleri” kurdular. 2022’deki COP27’de Apple, Microsoft, Boeing ve Airbus gibi 65 şirket, “İlk Hareket Edenler Koalisyonunu” (FMC) kurarak 2030’a kadar 12 milyar dolarlık yeşil tedarik taahhüdünde bulundu. İkinci olarak, tedarik zinciri liderleri tedarikçilerine düşük karbonlu dönüşüm gereklilikleri dayatmaktadır. Apple ve BMW gibi tedarik zincirindeki öncü firmalar, tedarikçiler için daha katı emisyon gereksinimleri içeren karbon nötr tedarik zinciri taahhütleri getirerek, yeşil ve düşük karbonlu alanlarda hem teknolojik hem de bilgisel hakimiyet sağlamıştır.

Karbonla İlgili Ticaret Kurallarının Parçalanması

AB SKDM’yi, iklim kulüpleri ve şirket temelili düşük karbonlu mal tedarik koalisyonlarının tümü, bir avuç ülke veya şirket tarafından dayatılan ticaret kurallarını temsil etmektedir. Bu girişimler, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), Paris Anlaşması ve DTÖ düzenlemeleri gibi küresel çerçevelerin etkinliğine meydan okumakta ve onları baltalamaktadır. AB ve ABD’nin aldığı bir dizi önlem, küresel iklim yönetişimi liderliği için yeni bir rekabet turunu tetikleyecek ve uluslararası toplumdaki yönetim otoritesinin parçalanmasını ve yeniden hizalanmasını hızlandıracaktır (Guan & Li, 2023). Çin, ABD, AB’nin yanı sıra Hindistan ve Rusya gibi büyük iklim yönetişimi

aktörleri, çok sayıda iklim kulübü ve düşük karbon ticaret koalisyonu kurarak karşılık verebilir ve böylece küresel iklim yönetim sistemini daha da bölebilir.

Yeşil Kuşak ve Yol Girişimi’nin İlerlemesi ve Başarıları

Çin, Yeşil Kuşak ve Yol Girişimi’ni (YKYG) 2013’te önerirken yeşil kalkınmayı temel felsefesi ve temel ilkesi olarak belirlemiştir. Çevre sorunlarını kalkınma yoluyla çözme fikrine bağlı kalan Çin, “yeşil endüstriler” ile “temiz enerjiyi” geliştirmek, “yeşil teknolojiler” transfer etmek ve çevre koruma standartlarını ortaklaşa geliştirmek de dahil olmak üzere bir dizi önlem olarak KYG ortak ülkelerinde yeşil ve düşük karbonlu kalkınmayı teşvik etmiştir.

Uluslararası ticaret işbirliğinde Çin, KYG aracılığıyla ortak ülkelerin küresel tedarik zincirlerine, sanayi zincirlerine ve değer zincirlerine daha derinlemesine entegrasyon sağlamasını mümkün kılarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemek için uluslararası ticaret yoluyla istihdam fırsatları da yaratmıştır. 2013 ve 2022 yılları arasında Çin ile KYG ortak ülkeleri arasındaki mal ticareti 1,04 trilyon dolardan 2,07 trilyon dolara yükselerek %7,9 “bileşik yıllık büyüme oranı” (BYBO) yakalamış ve bu, aynı dönemde Çin’in genel dış ticaretinin %4,7’lik BYBO’dan önemli ölçüde yüksektir. Kümülatif çift yönlü yatırım 380 milyar doları aşmış olup, bunun 240 milyar doları aşkın kısmı Çin’in dışa doğru doğrudan yatırımlarıdır. Çinli şirketler tarafından ortak ülkelerde inşa edilen denizaşırı ekonomik ve ticari işbirliği bölgeleri 421.000 yerel iş imkanı yaratmıştır (United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2020). Dünya Bankasının *Kuşak ve Yol Ekonomisi: Ulaşım Koridorlarının Fırsatları ve Riskleri* raporundaki

projeksiyonlarına göre, 2030 yılına kadar YKYG uygulaması, 7,6 milyon insanı aşırı yoksulluktan ve 32 milyon insanı orta düzey yoksulluktan kurtarabilir, küresel ticareti %6,2 ve KYG içi ticareti %9,7 artırabilir ve böylece küresel geliri %2,9 artırabilir.

Yeşil Sanayi gelişimini ilerletmede Çin, YKYG ortak ülkelerini sürdürülebilir endüstriler geliştirmeleri için aktif olarak desteklemektedir. İşbirlikçi endüstriyel projeler için Çin, hem yerel hem de uluslararası yeşil yatırım standartlarına sıkı bir şekilde uymakta, YKYG için yeşil yatırım ilkeleri oluşturmakta, standartlaştırılmış çevresel etki değerlendirme mekanizmaları uygulamakta ve sınır ötesi kirlilik transferini önlemek için işletmelerin çevresel sorumluluklarını aktif olarak yerine getirmelerine rehberlik etmektedir. Çin, Çin-SCO Yerel Ekonomik ve Ticari İşbirliği Demonstrasyon Alanı'nın (SCODA) Yeşil Akıllı Parkı ve Çin-Mısır

TEDA Süveyş Ekonomik ve Ticari İşbirliği Bölgesi (SETC-Zone) için yeşil erişim kriterleri oluşturmuştur. Bu çabalar, Endonezya Tsingshan Endüstri Parkı, Vientiane Saysettha Düşük Karbonlu Demonstrasyon Bölgesi ve Çin-Afrika tarım teknolojisi demonstrasyon merkezleri de dahil olmak üzere yerel yeşil endüstriyel dönüşümü harekete geçiren çok sayıda amiral gemisi niteliğinde yeşil ve düşük karbonlu demonstrasyon projesi üretmiştir.

Temiz enerji geliştirmede Çin, KYG ortak ülkelerindeki temiz enerji geçişini yönlendirmek için yeni enerjideki teknolojik ve endüstriyel güçlerinden yararlanmaktadır. Çin, bu ülkelerde düşük karbonlu enerji sistemi dönüşümünü kolaylaştırma taahhüdünün bir parçası olarak, yeni denizasıırı kömür yakıtlı enerji projesi geliştirmeyi tamamen durdurmuştur.

3 Temmuz 2025'te çekilen bir hava fotoğrafı, Çin'in güneybatısındaki Guizhou Eyaleti'ne bağlı Weining'deki Yi-Hui-Miao Özerk Bölgesi'nde tarımsal amaçlı bir güneş enerjisi santralini gösteriyor (Fotoğraf: Xinhua, 2025).

Bu temelin üzerine inşa eden Çin, KYG ülkelerinin yerel kaynaklarını kullanarak Kazakistan'daki Zhanatas Rüzgar Enerjisi Projesi, Bosna-Hersek'teki Iovik Rüzgar Çiftliği Projesi ve Vietnam'daki Trung Son Güneş Enerjisi Santralini inşa etmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı projeksiyonlarına göre, KYG bölgesindeki yıllık ortalama yeni kurulu kapasite 2040 yılına kadar 80 GW seviyesini aşacak ve bu da onu dünyanın en hızlı büyüyen elektrik pazarlarından biri konumuna getirecektir.

Yeşil teknoloji işbirliği alanında Çin, KYG ülkeleri arasında dijital ve bilgi teknolojilerinin yayılımını ve uygulanmasını şiddetle ilerleterek, teknoloji ve bilgi işbirliği için açık kaynaklı ve adil bir modeli benimsemektedir. Bu çabalar, YKYG Çevre Büyük Veri Platformu, Kuşak ve Yol Çevre Teknolojisi Değişim ve Transfer Merkezi ve KYG Yeşil Kalkınma Enstitüsü gibi platform ve kurumların kurulmasına yol açmış, çevresel veri paylaşımı, yeşil endüstriyel ortaklıkların teşviki ve sürdürülebilir finans girişimlerinin kolaylaştırılması için uzmanlaşmış destek sağlamıştır.

Yeşil teknoloji işbirliği alanında Çin, KYG ülkeleri arasında dijital ve bilgi teknolojilerinin

yayılımını ve uygulanmasını şiddetle ilerleterek, teknoloji ve bilgi işbirliği için açık kaynaklı ve adil bir modeli benimsemektedir. Bu çabalar, YKYG Çevre Büyük Veri Platformu, Kuşak ve Yol Çevre Teknolojisi Değişim ve Transfer Merkezi ve KYG Yeşil Kalkınma Enstitüsü gibi platform ve kurumların kurulmasına yol açmış, çevresel veri paylaşımı, yeşil endüstriyel ortaklıkların teşviki ve sürdürülebilir finans girişimlerinin kolaylaştırılması için uzmanlaşmış destek sağlamıştır. Ayrıca Çin, yeşil teknoloji için insan kaynaklarını aktif olarak yetiştirmektedir. Yeşil İpek Yolu Elçileri Programı aracılığıyla Çin, 120'den fazla KYG ülkesinden 3.000 çevre uzmanını eğitmiştir. Çevre koruma standartlarını ortaklaşa inşa etmede Çin, kalkınma faaliyetlerini kurumsal mekanizmalar yoluyla düzenlemeye bağlı kalmakta, uluslararası çevre politikalarının uyumlaştırılmasını ve yeşil kalkınma üzerine çok taraflı işbirliğini aktif olarak teşvik etmekte ve KYG ortak ülkeleriyle ortaklaşa çevre yönetim sistemleri kurmaktadır. Çin, Çin-ASEAN Çevre İşbirliği Eylem Planı ve Yeşil Lancang-Mekong Girişimi de dahil olmak üzere kalkınma planları hazırlayarak KYG ortak ülkelerinin yeşil kalkınma stratejileri ve çevresel ihtiyaçlarıyla uyum sağlarken, küresel çevre standartlarının şekillendirilmesinde aktif rol oynamakta ve en ileri yeşil teknolojileri sürdürülebilir yönetim yaklaşımlarıyla amiral gemisi projelere entegre etmektedir. KYG Uluslararası Yeşil Kalkınma Koalisyonu ve Kuşak ve Yol Ortaklığı Yeşil Kalkınma Girişimi de dahil olmak üzere uluslararası işbirliği platformlarının kurulması, KYG ülkeleri için politikaları koordine etme, yeşil teknoloji alışverişinde bulunma, yeşil kalkınma konusunda fikir birliği oluşturma ve yeşil kalkınma deneyimlerini paylaşma kanalları yaratmıştır.

Kuşak ve Yol Girişiminin Yeşil Kalkınma Üzerindeki Etkisi

Uluslararası düşük karbon ticaret kurallarının giderek yaygınlaşması ve sıkılaşması, Kuşak ve Yol Girişimi Yeşil Kalkınma bağlamında iki ağız keskin bir bıçak sunmaktadır.

Olası Fırsatlar ve Olumlu Etkiler

Uluslararası düşük karbon ticaret politikaları, KYG ülkeleri için iklim yönetişimi kısıtlamalarını güçlendirir. Paris İklim Anlaşması çerçevesinde iklim yönetişimi büyük ölçüde gönüllü ulusal taahhütlere dayanmakta ve zorunlu yaptırımlardan yoksundur (Gürçan, 2021). AB Yeşil Mutabakatı ve iklim kulüplerinin kurulması tek taraflı özelliklere

sahip olsa da, gelişmiş ülkelerin iklim politikalarının yönünü netleştirmiş ve ticaret yoluyla KYG ülkelerine düşük karbonlu dönüşüm için baskı iletmış, böylece iklim yönetişiminin bağlayıcılığını artırmıştır.

Çok uluslu şirketlerin yeşil ve düşük karbonlu tedarik stratejileri, KYG ülkelerinde yeşil tesis ve ekipman talebini artırır. Küresel işbölümünde, çoğu KYG ülkesi hammadde tedarığı, birincil ürün işleme ve montaj gibi yüksek karbonlu segmentleri üstlenmektedir. Çok uluslu şirketlerin yeşil tedarik ve tedarik zinciri dönüşüm gerekliliklerine uyum sağlamak için bu ülkelerde yeni enerji ekipmanları, enerji tasarruflu ve çevre koruma cihazları ile yeşil güç tesislerine olan talep önemli ölçüde artacaktır (Türe, 2022; Dai, 2025). Bu durum, Çin ve KYG ülkeleri arasındaki yeşil enerji işbirliğini hızlandıracaktır.

Çin, yeşil işbirliği, yeşil altyapı, yeşil finans ve çevre dostu yatırımların ortaklaşa iletilmesi için platformlar kurmak amacıyla KYG katılımcı ülkeleriyle aktif olarak çalışmaktadır (Çizim: China Daily, 2025).

Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), KYG ülkelerinde karbon fiyatlandırma mekanizmalarının inşasını hızlandırır. AB SKDM ürün karbon emisyonlarının muhasebesini gerektirir, bu da diğer ülkeleri AB Emisyon Ticaret Sistemi (EU ETS) karbon fiyatlarını kabul etmeye veya tanımaya zorlayacaktır. AB SKDM'nin uyum gerekliliklerini karşılamak ve ihracat rekabet güçlerini artırmak için KYG ülkeleri, yerel karbon piyasalarının inşasını hızlandıracak ve karbon emisyon maliyeti muhasebe sistemlerini iyileştirecektir.

Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinin yeşil ve düşük karbonlu politikaları, KYG ülkelerini düşük karbon kuralları üzerinde işbirliğini güçlendirmeye zorlar. AB Yeşil Mutabakatı ve ABD Temiz Rekabet Yasası (CCA - TRY) gibi politikalar, bu bölgelerin yeşil ve düşük karbon kurallarında söz sahibi olmak için kullandığı önemli araçlardır. Bu durum, KYG ülkelerini gelecekteki uluslararası ticarete dezavantajlı duruma düşmek için karbon muhasebesi ve fiyatlandırması gibi alanlarda kurumsal işbirliğini güçlendirmeye zorlayacaktır (Kılıks, 2022).

Olası Zorluklar ve Olumsuz Etkiler

Uyum Basıncı Ticaret İşbirliğini Kısıtlıyor

AB ve ABD, “karbon bariyerleri” oluşturarak ve münhasır bir “karbon tarifesi koalisyonu” oluşturarak karbonla ilgili kısıtlamalar oluşturma inisiyatifi ele geçirmiştir. Bu durum KYG ülkelerinin ticaretini önemli ölçüde etkilemiş olup, sonuçlar özellikle aşağıdaki boyutlarda belirgindir:

Yüksek uyum maliyetleri ve zayıflayan işletme rekabet gücü: Uluslararası ticaret için düşük karbon kuralları, KYG ülkelerine ek karbon uyum

maliyetleri getirecek ve böylece bu ülkelerdeki işletmelerin ihracat ürünlerinin rekabet gücünü baltalayacaktır. Bu kurallar kısa vadede KYG ekonomilerinden gelen ürünlerin ihracat maliyetlerini doğrudan artıracaktır. Zhang ve diğerlerine (2025) göre, AB SKDM, çelik ve alüminyum gibi Çin'in karbon yoğun sektörleri için ihracat maliyetlerini önemli ölçüde artıracak ve 2026 yılına kadar çelik için %18-25 ve alüminyum için %15-20 ihracat azalması öngörülmektedir. Uzun vadeli analizler, AB ve ABD gibi gelişmiş ekonomilerin, gelişmekte olan ülkelere kıyasla önemli ölçüde daha düşük olan karbon yoğunlukları sayesinde, karbonla ilgili ticaret engelleri aracılığıyla ek ticari avantajlar elde edebilmeleri nedeniyle, bu düşük karbon kurallarını endüstriyel rekabet avantajlarını korumak için kullanacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca, karbon verileri için İzleme, Raporlama ve Doğrulama (İRD - MRV) sistemleri, yeşil elektrik ve yeşil sertifika ticareti de dahil olmak üzere düşük karbon kurallarının kilit bileşenleri, AB, ABD ve Japonya menşeli üçüncü taraf kurumlar tarafından kontrol edilmektedir. KYG ülkelerinde düşük karbon hizmet sektörünün geç gelişmesi nedeniyle, nispeten uygulanmamış sistemleri Batılı muadillerine kıyasla uluslararası tanınır olmaktan yoksundur. Sonuç olarak, işletmeler ihracatta bu uluslararası kurumları seçmek zorunda kalmakta ve bu da uyum maliyeti yüklerini daha da artırmaktadır.

Uzatılan uyum döngüleri ve azalan ticaret verimliliği: Düşük karbon ticaret sistemi, işletmelerin karbon emisyon raporları ve destekleyici bilgileri sağlamasını gerektirir. İhracat yapan şirketler açısından, büyük miktarda bilgi ve veri sunmaları ve bunları incelemeye tabi tutmaları gerekmekte, bu da dış ticaretin uyum döngüsünü uzatmaktadır. Örneğin, AB SKDM geçiş aşamasında, tüccarların

Power China tarafından Endonezya'nın Batı Java eyaletinde inşa edilen Cirata Solar Yüzer Fotovoltaik Santrali (Fotoğraf: Global Times, 2024).

aşağıdaki bilgileri kapsayan raporlar sunması gerekmektedir: çeyreklik kategorize toplam ithalat hacmi (üretici kimliği ile birlikte), ürün kategorisi başına doğrudan ve dolaylı emisyonlar ve menşe ülkede halihazırda ödenmiş karbon emisyon maliyetleri. Raporları doğrulamak için şirketler, altı ondalık basamağa kadar kesin coğrafi koordinatlar da dahil olmak üzere üretici detaylarını, ekipman durumunu, üretim kapasitesini, yerel kullanım bilgilerini sunmak zorundadır (Hu et al., 2015; Yang et al., 2022), bu da uyum döngülerini ve onlar üzerindeki yükleri önemli ölçüde artırmaktadır. Liu ve diğerleri (2022) tarafından hesaplandığı üzere, yeni AB pil düzenlemesi kapsamında kobalt ve lityum karbon ayak izinin ifşası gerekliliği, Çin'den Avrupa'ya elektrikli araç bileşenleri ihracatı için uyum döngüsünü 14 aya uzatmakta ve ticaret verimliliğini %19 azaltmaktadır.

Tüm Sanayi Zincirlerinde Karbon Doğrulaması Sanayi İşbirliğini Etkiliyor

Yeşil KYG, Çin ve katılımcı ülkeler arasındaki sanayi işbirliğini önemli ölçüde geliştirmiş olup, bu durum, Macaristan ve Vietnam'ın yeni enerji araçları ve elektronik bilgi teknolojileri de dahil olmak üzere transfer edilen sanayileri başarıyla bünyelerine katmalarında belirgindir. Bununla birlikte, uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarının evrilen manzarası, bu yerleşik KYG sanayi ortaklıklarına belirsizlikler getirmiştir.

KYG ülkelerinden gelen endüstriyel yatırımlar, AB ve ABD gibi daha düşük karbon fiyatlandırmasına sahip bölgelere yönlendirilebilir. AB SKDM gibi mevcut uluslararası ticaret düşük karbon kuralları, yalnızca karbon vergilendirmesine tabi ürünleri belirtmekte ancak karbon muhasebesi sınırlarını tanımlamamaktadır.

Yalnızca üreticilerin doğrudan kontrol ettiği üretim süreçlerini kapsayan “doğrudan emisyonlar” temel alınır, şirketler yarı mamul satın alarak veya yukarı ve aşağı akış operasyonlarını ayırarak doğrudan emisyonları azaltabilir. Ancak, ara üretimden kaynaklanan emisyonları içeren “gömülü emisyonlar” benimsendiğinde, üreticiler satın alınan yarı mamul bileşenleri monte etmek için veya bağımsız olarak üretim yapmak için aynı karbon maliyetleriyle karşı karşıya kalacaktır (Yang et al., 2022). Bu durumda, şirketler tüm sanayi zincirlerini karbon fiyatlandırma avantajlarına sahip ülkelere taşımaya teşvik edilecektir. Çin’in karbon yoğunluğu, ABD’den üç katından fazla olup, çelik endüstrisinin emisyon faktörü yaklaşık 1,5 kat daha yüksektir (Liu et al., 2022). Başlıca hammadde ve karbon yoğun mallar ihraç eden Rusya ve Suudi Arabistan gibi ülkeler ise daha da yüksek karbon yoğunlukları sergilemektedir. Uluslararası ticaret için düşük karbon kurallarının getirilmesi, bu tür ülkelerin yukarı akış müşterilerini kaybetmesine veya bazı sanayi zincirlerini AB ve ABD gibi daha düşük karbon fiyatlarına sahip ülkelere transfer etmeye zorlanmasına neden olacaktır.

Batı ekonomileri, karbon ticaret bariyerlerinden oluşan bir ticaret kısıtlama kuralları sistemi kurarsa, “net-sıfır” hedefleri kisvesi altında tek taraflı ticaret engellerini yaymaları muhtemeldir.

Karbon doğrulaması, KYG ülkelerinde endüstriyel “karbon kilidine” neden olabilir. Yeni AB Pil Yönetmeliği ve Fransa’nın karbon eti-

ketleme şeması da dahil olmak üzere çeşitli uluslararası ticaret karbon bariyerleri, karbon ayak izi doğrulama ve etiketleme gereklilikleri yoluyla uygulanarak, ürün ithalatında ve proje ihalelerinde etkin bir şekilde ticaret engeli işlevi görürken, aynı zamanda yerli düşük karbonlu ve sıfır karbonlu teknolojileri ve ürünleri korumaktadır (European Commission, 2020). Halihazırda, KYG ülkeleri karbon ayak izi doğrulama ve etiketleme standartları ve politikalarında Batılı muadillerinin gerisinde kalmakta, bu da karbon ayak izi hesaplamalarının uluslararası tanınırlığını sınırlamakta ve ticaret müzakerelerindeki konumlarını zayıflatmaktadır. Batı ekonomileri, karbon ticaret bariyerlerinden oluşan bir ticaret kısıtlama kuralları sistemi kurarsa, “net-sıfır” hedefleri kisvesi altında tek taraflı ticaret engellerini yaymaları muhtemeldir. Sonuç olarak, KYG ülkelerinin iş gücü maliyetleri, hammaddeler ve enerji kaynaklarındaki rekabet avantajları, yüksek karbon uyum maliyetleri tarafından etkisiz hale getirilebilir. Bu, çok uluslu şirketleri KYG ülkelerinde endüstriyel yer değiştirme ve yatırım yapmaktan alıkoymaktadır. Karbon verimli teknolojilere ve finansmana erişim olmadan, KYG ülkeleri enerji yoğun, yüksek emisyonlu endüstriyel yapılarda kilitlenme beklentisiyle karşı karşıyadır. Bu zorlukları daha da artıran, Çin ve AB arasında karbon ayak izi doğrulama standartlarında uyum ve karşılıklı tanıma eksikliği, güneş fotovoltaik ve rüzgar gücü gibi endüstrileri KYG ülkelerine transfer eden Çinli şirketlerin de yüksek uyum maliyetleriyle karşı karşıya olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum, bu ülkelerin yeşil ve düşük karbonlu teknolojilere ve finansmana erişimini daha da kısıtlamakta ve nihayetinde yeşil ve düşük karbonlu endüstriyel dönüşümlerini engellemektedir.

Karbon Fiyatlandırma Kuralları Bölgesel Karbon Piyasası İşbirliğini Etkiliyor

AB SKDM, DTÖ düzenlemelerine ve mevcut serbest ticaret anlaşmalarına uyum sağlarken, şirketlerin doğrulanmış ürün karbon yoğunluğuna göre geri ödeme talep etmeleri veya ek ödeme yapmaları için hükümler içermektedir. Mekanizma “fiyat bazlı kesinti” ve “hacim bazlı kesinti” yöntemlerini içermekte olup, hangisinin uygulanacağı henüz belirlenmemiştir. KYG ülkeleri ile AB arasında karbon piyasası gelişimindeki boşluk göz önüne alındığında, SKDM’nin kabulü, hangi yöntem seçilirse seçilsin, AB’nin karbon piyasasındaki konumunu pekiştirecek ve KYG katılımcıları arasındaki bölgesel karbon piyasası işbirliğini etkileyecektir.

“Fiyat bazlı kesinti” mekanizması, AB’nin karbon piyasası fiyat kriterleri oluşturmadaki bas-

kın rolünü pekiştirecektir, çünkü şirketlerin AB karbon piyasası ile olan fark fiyatlarına göre tazminat ödemelerini gerektirir. Halihazırda, KYG ülkelerinde karbon piyasası gelişimi emekleme aşamasında kalmaya devam etmektedir. Uluslararası Karbon Eylem Ortaklığının (ICAP) 2025 Dünya Çapında Emisyon Ticareti Durum Raporu, gelişmekte olan KYG ülkeleri arasında yalnızca Endonezya, Kazakistan, Türkiye, Yeni Zelanda ve Meksika’nın operasyonel karbon ticaret piyasalarına sahip olduğunu; Brezilya, Vietnam ve dört diğer ülkenin kendi piyasalarını kurma sürecinde olduğunu; ve Arjantin, Tayland, Malezya ve iki ek ülkenin ise uygulamayı düşündüğünü göstermektedir (ICAP, 2025). İşlevsel karbon piyasaları veya etkili karbon fiyatlandırma mekanizmaları olmadan, KYG ülkelerinin referans olarak AB karbon fiyatlarını benimsemekten başka seçeneği yoktur.

“Batı ekonomileri, karbon ticaret bariyerlerinden oluşan ticaret kısıtlama kuralları sistemi kurarsa, “net-sıfır” hedefleri kisvesi altında tek taraflı ticaret engellerini yaymaları muhtemeldir”
(Fotoğraf: Generation Climate Europe, 2022).

Operasyonel karbon piyasalarına sahip olan KYG ülkelerinde bile, hem işlem hacimleri hem de fiyat seviyeleri önemli ölçüde AB standartlarının altında kalmaktadır (Kılış, 2024). Örneğin, Çin'in ulusal karbon piyasası 2021'de başladığında, işlem fiyatı yaklaşık 50 RMB/ton civarında seyretmiş, bu da aynı dönemde 50 Euro/ton'u (yaklaşık 7,7 kat daha yüksek) aşan AB fiyatıyla keskin bir tezat oluşturmuştur (Long et al., 2022). Bu önemli fiyat farklılıkları göz önüne alındığında, AB'nin fiyatlandırma mekanizması kullanılarak hesapla-

nan karbon tarifeleri, şirketlerin birincil emisyon maliyetlerinin önemli bir bileşenini oluşturacak ve böylece AB karbon piyasasının küresel karbon fiyatlandırmasındaki fiili kriter (de facto) statüsünü pekiştirecektir.

“Hacim bazlı kesinti” yöntemi, diğer ülkeleri AB karbon piyasasına bağlayacaktır. Bu sistem altında, şirketler, yerel piyasalarda halihazırda fiyatlandırılmış emisyon hacimleri için karbon tarifelerinden muaf tutulur, ancak bu muafiyet AB hükümetlerinden veya üçüncü taraf kurumlardan gelen karbon

Tablo 3. KYG Ülkelerinde Karbon Piyasası Gelişim Durumu

Karbon Piyasası	Gelişim Durumu		
	Yürürlükte	Geliştirme Aşamasında	Değerlendirme Aşamasında
Çin	•		
Endonezya	•		
Kazakistan	•		
Meksika	•		
Yeni Zelanda	•		
Türkiye	•		
Şili		•	
Brezilya		•	
Kolombiya		•	
Ukrayna		•	
Hindistan		•	
Vietnam		•	
Dominik			•
Arjantin			•
Tayland			•
Malezya			•

ICAP'ın Emissions Trading Worldwide Status Report 2025 (Küresel Emisyon Ticareti Durum Raporu 2025) raporundan derlenmiştir (Tablo: Wenbo & Quan, 2025).

muhasabe verilerini tanımasına tabidir. Avrupa Komisyonunun, bir Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizması Kuran Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü Teklifinin 2. Maddesinde belirtildiği üzere, bu tür bir tanımanın koşulu, “menşeli ülkenin emisyon ticaret sistemi ile AB ETS’i arasında tam bağlantı” gerektirir (European Commission, 2020). Bu hüküm, fiilen AB karbon fiyatlandırma kriterleriyle uyumu zorunlu kılarak, katılan ülkeleri karbon fiyatlandırma özerkliklerinden feragat etmeye ve AB’nin karbon piyasası rejimiyle bütünleşmeye zorlamaktadır. AB, “fiyat bazlı” veya “hacim bazlı” kesinti yöntemlerinden herhangi biri aracılığıyla, piyasa etkisini ve öncü avantajını, standartlarını küresel karbon ticaret normlarına yükseltmek için kullanabilir. Bu süreç, AB dışındaki uluslararası kurumlarla veya ülkelerle işbirliği aramak zorunda kalmadan gerçekleşebilir ve AB’nin küresel karbon piyasasındaki hakimiyetini pekiştiren “Brüksel Etkisi”ne örnek teşkil eder. Halihazırda, KYG ülkeleri arasında Çin, Kazakistan ve Meksika’nın karbon piyasaları, sektör kapsamı, işlem likiditesi ve piyasa olgunluğu açısından AB ETS ile karşılaştırıldığında önemli boşluklar sergilemektedir. AB SKDM karbon fiyatı bağlantı modelini benimsemeye zorlanırlarsa, bu ülkelerin karbon fiyatlandırma mekanizmaları amaçlanan işlevlerini yerine getirmekte zorlanacak ve marjinalleşme riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Sertifikasyon ve Tüketim Engelleri Yeni Enerji İşbirliğini Kısıtlıyor

Apple, BMW ve Airbus gibi çok uluslu şirketlerin tedarik zincirinde yeşil ve düşük karbonlu tedariki teşvik etmek için yeşil tedarik koalisyonu oluşturması, KYG işletmeleri arasında yeşil elektrik satın alma ve sertifikalandırma talebini artırmıştır. KYG ülkeleri bol miktarda yeni

enerji kaynağına sahiptir. Örneğin, Güney Asya yılda yaklaşık 2.500 saat güneş ışığı almaktadır (Halder et al., 2015) ve Afrika dahil olmak üzere gelişmemiş KYG ülkeleri ve bölgeleri, dünyanın güneş enerjisi kaynaklarının %60’ına ve rüzgar enerjisi, jeotermal enerji ve hidroelektrik (International Energy Agency, 2022) dahil olmak üzere geniş yenilenebilir kaynaklara sahiptir. Çin, KYG ortaklarıyla yeni enerji projeleri üzerinde kapsamlı işbirliği yapmıştır. Örnekler arasında Zonergy tarafından Pakistan’da geliştirilen 900 MW’lık fotovoltaik güç santrali ve Nepal’de güneş enerjili toplum banyosu ve çatı üstü fotovoltaik güç üretim tesisi dahil olmak üzere Çin destekli girişimler yer almaktadır. Bununla birlikte, AB ve ABD, bir dizi uluslararası ticaret düşük karbon kuralı aracılığıyla, yabancı yeşil elektriğin, yeşil sertifikaların ve karbon yutaklarının karbon tarifelerini dengelemek için kullanılıp kullanılmayacağını belirleme yetkisini üstlenmiştir. Bu durum, KYG ülkelerinin yeni enerji geliştirme yoluyla karbon nötr hedefine ulaşma çabalarını baltalamaktadır. Spesifik olarak: AB ve ABD, yeşil elektrik ve sertifikaların doğrulaması üzerinde bir tekel bulundurmakta ve temiz enerji projelerinin karbon varlık değerlemesini baltalamaktadır. Küresel yeşil sertifikasyon üzerindeki bu Batı hakimiyeti, RE100’ün Çin menşeli yeşil elektrik veya sertifikalara yönelik “şartlı kabul” politikasında da kanıtlandığı üzere engeller yaratmaktadır (Wang et al., 2023). Çin ve KYG ortak ülkeleri arasındaki işbirlikçi yeni enerji projeleri de sertifikalandırmada benzer zorluklarla karşı karşıyadır. Dış ticaret şirketleri, müşterilerinin yeşil sertifikasyon gerekliliklerini karşılamak ve sertifikasyon ile emisyon kesintisi karmaşıklığını azaltmak amacıyla sıklıkla Batı sertifikasyon standartlarını kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Finansal yük önemlidir; birçok şirket, BMW gibi küresel müşterilerin talep ettiği uluslararası alanda tanınan yeşil sertifikaları satın almak için ağır bütçeler ayırmak zorunda kalmaktadır. Dahası, yeni enerji projelerinden üretilen emisyon azaltımlarını, ticarete konu karbon varlıklarına ve karbon emisyonu kesintilerine dönüştürmek zordur. Bu da KYG ülkelerinin işbirlikçi yeni enerji geliştirmelerini peşinden gitme konusunda caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

Açıklama gereksinimleri, hassas verilerin ifşası riskini ve yeni enerji girişimleri için uygulama engellerini artırmaktadır. AB SKDM gibi mekanizmalarda, şirketlerin öz geliştirilmiş ve dağıtılmış yeni enerji projelerini emisyon maliyeti indirimleri için nitelendirebilmek amacıyla, coğrafi koordinatlar, fotoğraflar, proje ölçeği ve uygulama durumu dahil olmak üzere proje detaylarını uluslararası üçüncü taraf kuruluşlara sunmaları gerekmektedir. Bu veri paylaşımı, ulusal güvenlik etkileri olan bilimsel, teknolojik ve coğrafi bilgilerin sızma riskini artırmaktadır. Hassas bilgilerin sızmasını önlemek için, KYG ülkeleri düzenleyici inceleme sürelerini uzatmakta ve yeni enerji geliştirmeleri için güvenlik incelemelerini güçlendirmektedir. Bu önlemler, işbirlikçi yeni enerji projelerinin uygulanmasına engeller oluşturmaktadır.

Sertifikasyon ve tüketim kısıtlamaları, finansal kaynakları yeni enerji geliştirmeden diğer alanlara yönlendirecektir. Düşük karbon kurallarının dayattığı sertifikasyon ve tüketim kısıtlamaları, sermayesi kıt olan KYG ülkeleri üzerinde ek finansal baskılar yaratacak ve onları yeni enerji altyapısına ayrılacak önemli fonları, yabancı yeşil elektrik ve karbon yutak projeleri satın almaya kanallandırmaya zorlayacaktır.

Sonuç

Politika Önerileri

Uluslararası düşük karbon ticaret kuralları, Yeşil KYG gelişimini ticaret uyum baskıları, endüstriyel karbon kilidi, karbon fiyatlandırma kısıtlamaları ve yeni enerji emilim kontrolleri de dahil olmak üzere çoklu kanallar aracılığıyla etkilemektedir. Uluslararası ticaret için gelişen düşük karbon kurallarının oluşturduğu riskleri hafifletmek için düzenleyici çerçevelerde, piyasa mekanizmalarında ve altyapı geliştirmede koordineli yanıtlar gereklidir ve nihayetinde bir Yeşil KYG için “liderlik odaklı yönetim”e sahip bir uluslararası yönetim sisteminin ilerletilmesi gerekmektedir. Spesifik olarak:

Bir KYG karbon muhasebesi sistemi oluşturulmalıdır. KYG ülkelerinin, kendi kalkınma seviyeleri ve karbon nötrlük süreçleriyle uyumlu bir karbon muhasebesi kamu malı yaratmak için ortaklaşa bir karbon emisyonu muhasebe sistemi kurmaları önerilir.

Spesifik olarak, ilk olarak, önerilen emisyon faktörü standartlarını geliştirmek için araştırmalar yapılmalıdır. Bu, önerilen karbon emisyon faktörü standartlarını formüle etmek için KYG ülkelerinden başlıca ihracat ürün kategorilerinin yoğunluk değerlerini, türlerini, sanayi zinciri ilişkilerini ve ilgili ham madde verilerini analiz etmeyi, aynı zamanda karbon emisyonu izleme teknolojileri ve muhasebe kuralları için uluslararası standartların geliştirilmesine aktif olarak katılmayı ve karbon muhasebesi ve doğrulama standartlarının uluslararası normlarla uyumunu ve kar-

şılıklı tanınmasını teşvik etmeyi içerir. İkinci olarak, yeşil tedarik zinciri yönetimini teşvik ederek ve KYG Uluslararası Yeşil Kalkınma Koalisyonundan yararlanarak rüzgar gücü ve fotovoltaikler gibi baskın endüstriler için karbon muhasebesi standartları oluşturmak suretiyle tedarik zinciri işletmelerinin karbon muhasebesi kapasitelerini geliştirmek için çaba gösterilmelidir. KYG ülkeleri, çelik, metalürji ve petrokimyasallar dahil olmak üzere karbon yoğun endüstriler için karbon muhasebesi kılavuzları geliştirmek üzere işbirliği yapmalı; gömülü karbon yoğunluğu muhasebesini dahil etmeli; ve ISO standartları ile karşılıklı tanınma sağlayan bir karbon ayak izi etiketleme sistemi kurmalıdır.

KYG ülkeleri arasındaki ticaret için düşük karbon kuralları inşa edilmeli ve iyileştirilmelidir. KYG ülkeleri arasında düşük karbon ticaret kurallarının inşa edilmesi önerilir. Bu, bir karbon tarifesi telafi mekanizması kurulmasını içerir. Spesifik olarak, KYG ülkeleri, Çin-ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (STB) yükseltilmiş anlaşmasına “ortak fakat farklılaştırılmış karbon hesap verebilirliği” eklemek için inisiyatif almalı, Orta Asya ülkeleri için bir karbon tarifesi telafi mekanizması geliştirmeli ve Singapur ve BAE gibi ülkelerle yeşil sübvansiyon kuralları için karşılıklı tanınma olasılığını araştırmalıdır. KYG ülkelerinin, PV modüllerini, yeni enerji araçlarını ve atık su arıtma ürünlerini içeren bir düşük karbonlu ürün listesi yayınlaması; düşük karbonlu ürünlerin karbon emisyonları muhasebesi ve uyum incelemesi gibi ilgili süreçleri basitleştirmesi; ve karbon tarifelerinden muafiyet veya tazminat uygulaması önerilir.

Bir KYG karbon fiyatlandırma sistemi oluşturulmalıdır. KYG ülkeleri, hükümetler arası bir emisyon azaltımı işbirliği çerçeve anlaşmasının formülasyonunu hızlandırma- lı, işbirlikçi bir emisyon azaltımı yönetim kurumu kurmalı ve emisyon azaltımı proje metodolojilerinin ve emisyon azaltımlarının doğrulama, kayıt ve transferinin geliştirilmesini ortaklaşa ilerletmelidir. Bölgesel karbon piyasaları, Çin ve ASEAN ülkeleri arasında ve Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında olduğu gibi koşulların olgun olduğu bölgelerde geliştirilmelidir. Blok-zincir teknolojilerinden yararlanarak, KYG ülkeleri, Asya Altyapı Yatırım Bankası çerçevesi altında karbon muhasebesi yöntemlerinin ve verilerinin birlikte çalışabilirliğini ve paylaşımını etkinleştirmek için sınır ötesi karbon muhasebesi defterleri oluşturmalı, aynı zamanda KYG ülkelerinden karbon yutak ve yeni enerji projelerinin karbon piyasası ticaretini kolaylaştırmak için Hong Kong, Singapur ve diğer kilit şehirlerde KYG karbon takas merkezleri kurmalıdır. Ayrıca, KYG ülkeleri, sektör birliklerini ve profesyonel kurumları, yüksek enerjili, yüksek emisyonlu ekipmanların zorunlu yükseltme ve emekliliğinden, üretim faaliyeti kısıtlamalarından ve diğer fiyatlandırma dışı politika araçlarından kaynaklanan uyum maliyetlerini hesaplamak ve operasyonel etkileri değerlendirmek için yönlendirerek örtülü karbon fiyatlandırmasının değerlendirilmesini ve karşılıklı tanınmasını teşvik etmeli ve nihayetinde büyük ekonomiler ve küresel kuruluşlar arasında örtülü karbon fiyatlandırması üzerinde fikir birliğini teşvik etmelidir.

KYG karbon denkleştirme mekanizmalarının karşılıklı tanınması teşvik edilmelidir. KYG ülkelerinin, işbirlikçi yeni enerji projelerinin yeşil elektrik karşılıklı tanıma sistemine dahil edilmesini kolaylaştırmaları, aynı zamanda şirketleri ve uluslararası örgütleri yeşil elektrik sertifikasyon hizmet platformları kurmada desteklemeleri önerilir. Yeşil elektrik tüketimini teşvik eden küresel girişim RE100'e daha geniş işletme katılımını teşvik etmeli ve yeşil sertifikasyon hizmet sağlayıcılarına yurt içi ve yurt dışı kurumlarla işbirliği yaparak uluslararası I-REC yeşil sertifikasyon hizmet platformunu ortaklaşa geliştirmede yardımcı olmalıdırlar. Ek olarak, KYG uluslararası yeşil sertifika kaydı, veri depolama ve kimlik doğrulama süreçlerini ele almak için özel bilgi ve veri hizmet platformları oluşturmalıdırlar.

KYG karbon bilgi açıklama çerçevesi oluşturulmalıdır. KYG ülkelerinin, açıklama içeriğini, yöntemlerini ve platformlarını standart hale getirmek ve zorunlu açıklama gerekliliklerinin ihlaline karşı yönetim mekanizmaları kurmak için karbon bilgi açıklaması için uygulama ve ulusal kılavuzları ortaklaşa geliştirmeleri, böylece birleşik ve standartlaştırılmış teknik açıklama standartları oluşturmaları önerilir. KYG ülkeleri, karbon piyasası muhasebe sistemleriyle uyumlu ve uluslararası standartlarla uyumlu bir İklimle İlgili "Finansal Açıklamalar Görev Gücü" çerçevesi oluşturmalı, aynı zamanda değerlendirme çerçevelerinin, standartların ve uygulama araçlarının uluslararası uyumlaştırılmasını ve karşılıklı tanınmasını teşvik etmelidir. Ayrıca, bölgesel karbon emisyonu ticaret piyasaları aracılığıyla birleşik bir karbon bilgi açıklama platformu geliştirmelidirler.

Karbon uyum muhasebesi hizmet sağlayıcıları teşvik edilmelidir. KYG ülkeleri, küresel olarak rekabetçi karbon muhasebesi ve danışmanlık hizmeti endüstrilerini desteklemeli ve geliştirmelidir.

Bu, karbon muhasebesi hizmetleri, üçüncü taraf karbon varlık yönetimi, düşük karbon sertifikasyonu ve yasal uyum hizmetleri için erişim düzenlemeleri ve standardizasyon sistemleri kurmayı, aynı zamanda karbon veri toplama, doğrulama, üçüncü taraf test kuruluşları ve izleme hizmetlerini kapsayan kapsamlı bir düşük karbon hizmeti endüstriyel zinciri yetiştirmeyi içerir. Ek olarak, nitelikli kurum ve işletmelerin uluslararası düşük karbon sertifikasyon sistemlerine katılımı teşvik edilmeli ve yönlendirilmeli ve karbon muhasebesi ve ticareti için küresel standartların ve düzenlemelerin geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır. 🌸

Bu çalışma, Shanghai Sosyal Bilimler Akademisinin "Yangtze Nehri Deltasında İşbirlikçi Kirlilik Kontrolü için Politika Aracı Portföylerinde Yenilikçi Araştırma" başlıklı Büyük Karar Alma Danışmanlık Projesi tarafından desteklenmiştir.

Kaynakça

- Dai, W. (2025). Belt and road initiative: driving innovation in tech enterprises through global value chains. *Finance Research Letters*, 74(000).
- European Commission (2020). Powering a Climate-neutral Economy: An EU Strategy for Energy System Integration. Brussels: European Commission.
- Guan, K. W., & Li, Q. H. (2023). The Reshaping of Global Climate Governance by EU and U.S.: From "Climate Clubs" to "Carbon Border Adjustments" . *Global Review*, 15(5),
- Gürçan, E. C. (2021). On the development of China's environmental policies towards an ecological civilization. *Belt & Road Initiative Quarterly (BRIQ)*, 2(3).7-25.

- Halder, P. K. et al. (2015). Energy Scarcity and Potential of Renewable Energy in Bangladesh, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 51, 1636-1649.
- Hu, J. B., Ren, Y. Y., & Ding, Z. G. (2015). Carbon Barriers in International Trade under Climate Change and Response Strategies. *Inquiry into Economic Issues*, (10), 137-141.
- ICAP. (2025) Emissions Trading Worldwide: ICAP Status Report 2025. 1 Temmuz 2025 tarihinde <https://icapcarbonaction.com/en/publications/emissions-trading-worldwide-icap-status-report-2025> adresinden alınmıştır.
- International Energy Agency. (2022). Africa Energy Outlook 2022. 1 Temmuz 2025 tarihinde <https://iea.blob.core.windows.net/assets/220b2862-33a6-47bd-81e9-00e586f4d384/AfricaEnergyOutlook2022.pdf> adresinden alınmıştır.
- Kılış, B. (2022). Green hydrogen: The common thread of the Belt and Road Initiative. *Belt & Road Initiative Quarterly (BRIQ)*, 3(3), 6-20.
- Kılış, B. (2024). Perspective Piece: The Urgency of A New Carbon Market for Turkic States and the Belt & Road. *BRIQ Belt and Road Initiative Quarterly*, 5(4), 448-454.
- Liu, F., Khan, Y., & Marie, M. (2022). Carbon Neutrality Challenges in Belt and Road Countries: What Factors Can Contribute to CO2 Emissions Mitigation?. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(6), 14884-14901.
- Long, F., Dong, Z. F., Bi, F. F., Zhou, J., & Lian, C. (2022). Analysis of Impacts of and Responses to the EU Carbon Border Adjustment Mechanism. *Chinese Journal of Environmental Management*, 14(2), 43-48.
- Tu, X. Q., Jin, X. X., & Qin, R. B. (2023). Analysis of the EU Carbon Border Adjustment Mechanism and Its Trade Impacts. *Southeast Academic Research*, (05), 67-76.
- Türe, İ. E. (2022). The ultimate solution for Turkey's energy, water shortage, and climate change problems: Hydrogen fuel. *Belt & Road Initiative Quarterly (BRIQ)*, 3(3), 22-49.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2020). The Human Cost of Disasters: An Overview of the Last 20 Years (2000-2019) [R]. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk.
- United States Department of State (2021). The Long-term Strategy of the United States-Pathways to Net-zero Greenhouse Gas Emissions by 2050. Washington, DC.
- Wang, C., Liu, X., Li, H., & Yang, C. (2023). Analyzing the Impact of Low-Carbon City Pilot Policy on Enterprises' Labor Demand: Evidence from China. *Energy Economics*, 124, 106676.
- Wang, Y. P. (2023). The Relativity of Legality Determination for Carbon Trade Barriers under WTO Law. *Business and Economic Law Review*, (05), 34-55.
- Wu, B. X. (2022). The U.S. and EU Resolve Steel and Aluminum Trade Disputes, Advancing the "Carbon Club" as a Trade Weapon. *The Economic Observer*. 1 Temmuz 2025 tarihinde <https://www.eeo.com.cn/2021/1104/510016.shtml> adresinden alınmıştır.
- Yang, C., Wang, S.Y., & Cheng, B. D. (2022). Implementation Essentials and Impacts of the EU Carbon Border Adjustment Mechanism and China's Countermeasures. *Intertrade*, (6), 28-33.
- Zhang, G. P., Lin, L. K., & Cai, L. F. (2025). The Impact of EU and U.S. Carbon Tariff Policies on China and Response Strategies. *Social Sciences in Shenzhen*, (03), 85-96.

İklim Değişikliği Bağlamında Su Kıtlığı ve Küresel Gıda Krizi

MUZAFFER SALİH ERTAN*

Elektrik Mühendisi
Yenilenebilir Enerji Uzmanı

**Biyokütleden Enerji ve Biyoyakıt konularında faaliyet gösteren elektrik mühendisi. Enerji ve çevre konularında muhtelif çalışmaları bulunuyor. Geçmişte, araştırmacı olarak, Türkiye'yi çevreleyen denizlerde yürütölen çok sayıda projede görev aldı. Denizlerdeki hidrokarbon kaynaklarının araştırılması, deniz altı doğalgaz boru hatlarının muayene çalışmaları, özellikle Karadeniz'de yürütölen sığ ve derin sismik çalışmalarıyla, Akdeniz'de BM-UNEP adına yürütölen MEDPOL Projesi, katkıda bulunduğu projeler arasındadır. İçme suyu şebekelerinde muhtelif hasarlardan kaynaklı fiziksel kayıpların, hasarsız muayene yöntemleriyle saptanması konusunda çalıştı. Yurt içi ve dışında birçok STK çatısı altında faaliyet yürüten enerji çalışma gruplarında çalışmalar yaptı. Enerji Sanayicileri ve İş Adamları Derneğinin kurucuları arasında yer aldı. Yer aldığı STK'lar bünyesindeki çalışmaları halen devam etmektedir.*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8659-7165>

e-posta: salih.ertan@gmail.com

Geliş Tarihi: 17.09.2025

Kabul Tarihi: 01.11.2025

Atf: Ertan, S. (2025). İklim Değişikliği Bağlamında Su Kıtlığı ve Küresel Gıda Krizi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(1), 23-46.

ÖZ

İklim değişikliği, günümüzde en acil ve yaşamsal öneme sahip bulunan küresel ölçekte bir tehdit olarak ortaya çıkmış olup, çevresel sistemler, ekonomik yapılar ve sosyal istikrar üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. En ağır sonuçları arasında, toplulukları istikrarsızlaştırma ve dünya çapında eşitsizlikleri büsbütün arttırma tehdidi taşıyan, birbiriyle yakın bağlantılı olan, su kıtlığı ve gıda güvensizliği krizleri yer almaktadır. Bu çalışmada, iklim değişikliği, su kaynakları ve gıda güvencesi arasındaki çok boyutlu ilişkiyi ve karmaşık bağı incelenmekte; iklim değişikliğinin hidrolojik döngüleri, tarımsal verimliliği ve küresel tedarik zincirlerini nasıl bozduğuna dair mekanizmalar ele alınmaktadır. Güncel ampirik çalışmalardan, politika çerçevelerinden ve disiplinler arası bir perspektiften yararlanarak makale, kurak ve yarı kurak bölgelerin, gelişmekte olan ülkelerin ve küçük ölçekli çiftçilerin artan kırılganlığını ele almaktadır. Biyolojik ve fiziksel etkilerin ötesinde, kaynaklar için artan rekabet, nüfus yer değiştirmesi, politik istikrarsızlık ve gibi boyutlar da detaylandırılmaktadır. Makale, bütünleşmiş su kaynakları yönetimi, iklim değişikliği etkilerine dirençli akıllı tarımın (CSA) benimsenmesi, sürdürülebilir beslenme değişiklikleri ve eşitliği, iklim adaletini önceliklendiren sağlam politika çerçevelerine acil ihtiyacı vurguladıktan sonra, iklim değişikliği etkilerini giderici önlem ve araçlara değinilerek sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: gıda güvencesi, iklim akıllı tarım, iklim değişikliği, su güvenliği, sürdürülebilir kalkınma.

Water Scarcity and the Global Food Crisis in the Context of Climate Change

ABSTRACT

Climate change has emerged as the most urgent and vitally important global challenge of the twenty-first century, profoundly impacting environmental systems, economic structures, and social stability. Among its most severe consequences are the closely interconnected water scarcity and food insecurity crises, which threaten to destabilize communities and profoundly exacerbate inequalities worldwide. This study examines the multidimensional relationship and complex nexus between climate change, water resources, and food security; it addresses the mechanisms through which climate change disrupts hydrological cycles, agricultural productivity, and global supply chains. Drawing on current empirical studies, policy frameworks, and an interdisciplinary perspective, the article discusses the increasing vulnerability of arid and semi-arid regions, developing countries, and small-scale farmers. Beyond biological and physical impacts, dimensions such as increased resource competition, population displacement, and political instability are also detailed. After emphasizing the urgent need for integrated water resources management, adopting climate-smart agriculture (CSA), sustainable dietary changes, and robust policy frameworks that prioritize equity and climate justice, the article concludes by addressing measures and tools to mitigate the effects of climate change.

Keywords: climate change, climate-smart agriculture, food security, sustainable development, water security.

Giriş

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ, EKO-SİSTEM, ULUSAL ekonomiler ve toplumsal yaşam için geniş kapsamlı sonuçları olan devasa sorunlar ortaya koymaktadır. Küresel topluluk, benzersiz ölçekte bir paradoksla karşı karşıya bulunuyor: Küresel tarımsal üretim zirve yaparken, akut gıda güvensizliği yaşayan insan sayısı artmaya devam etmekte ve ayrıca iki milyardan fazla insan yüksek su baskısı yaşayan ülkelerde yaşamaktadır (FAO, 2018; UNICEF, 2020). Sürekli artış gösteren küresel sıcaklıklar, giderek daha düzensiz hale gelen yağış rejimi ve aşırı hava olayları en görünür göstergeler arasında yer alırken, daha az görünür ancak eşit derecede kritik olan sonuçlar, su kıtlığı ve gıda güvensizliği alanlarında yatmaktadır.

Su ve gıda güvenliği, insan refahı, ekonomik istikrar ve küresel barışın temel taşlarıdır. İklim değişikliği ise nüfus artışı, toprak kalitesinde bozulma ve doğal kaynak israfı gibi mevcut baskıları katlanarak şiddetlendiren bir “tehdit çarpanı” (threat multiplier) olarak işlev görmektedir. İklim değişikliği, daha önce de var olan kırılganlıkları şiddetlendirerek, tehlikeli geri besleme döngüleri yaratmaktadır.

Dünya Meteoroloji Örgütü (2021), son 50 yılda hava ve iklim kaynaklı afetlerin sayısının beş kat arttığını bildirmektedir. Bu istatistiksel

veri, iklim değişikliğinin temel insani güvenlik alanları üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne sermektedir. 2022’de Amazon yağmur ormanlarını ve Avrupa’nın tarımsal alanlarını kasıp kavuran benzeri görülmemiş kuraklıklar, değişen iklimin beslediği, iç içe geçmiş su ve gıda krizlerinin sadece bir ön göstergesidir.

Su ve gıda güvenliği, insan refahı, ekonomik istikrar ve küresel barışın temel taşlarıdır. İklim değişikliği ise nüfus artışı, toprak kalitesinde bozulma ve doğal kaynak israfı gibi mevcut baskıları katlanarak şiddetlendiren bir “tehdit çarpanı” (threat multiplier) olarak işlev görmektedir. İklim değişikliği, daha önce de var olan kırılganlıkları şiddetlendirerek, tehlikeli geri besleme döngüleri yaratmaktadır. İklim değişikliğinin su ve gıda sistemleri üzerindeki etkileri; yoksulluğun azaltılması, halk sağlığı, küresel barış ve insan psikolojisi üzerindeki geniş kapsamlı etkileri, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SKH), özellikle de SKH-02 (Sıfır Açlık) ve SKH-06 (Temiz ve sağlıklı su ve) ulaşma olanaklarını zora sokmaktadır (IPCC, 2022; Wheeler ve von Braun, 2013).

Su-Gıda-İklim bağlantısı (nexus) bu krizin merkezindedir: Tarım, küresel tatlı su tüketiminde kabaca %70,0 paya sahipken, gıda üretim ve tedarik zinciri küresel sera gazı emisyonlarının da önemli bir bölümünü (%14,0) oluşturmaktadır. İklim değişikliği, suyun miktarını, ve kalitesini bozarak tarımsal üretkenliği doğrudan tehdit etmektedir.

Bu çalışma, iklim değişikliğinin neden olduğu hidrolojik değişimlerin tarım sistemleri üzerindeki etkilerini inceleyerek, bunun tetiklediği sosyoekonomik eşitsizlikleri ve jeopolitik gerilimleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma-

nın temel argümanı; iklim değişikliğinin, doğal çevrenin uğradığı tahribat, tarımsal üretim süreçlerinde meydana gelen aksaklıklar ve sosyo-ekonomik istikrarsızlıktan oluşan karmaşık bir geri besleme döngüsüyle, küresel su ve gıda güvensizliğini şiddetlendirdiği ve bu krizin yükünün, krizin başlıca müsebbibi olan gelişmiş ülkeler blokuyla ("Küresel Kuzey"), en savunmasız durumda olan gelişmekte olan ülkeler (Küresel Güney) arasında adaletsizce dağıtıldığı yönündedir. Makalede, öncelikle hidrolojik döngüdeki değişiklikleri ele alacak, ardından tarımsal verimlilik ve gıda güvenliği üzerindeki etkileri

incelenecek, son olarak da bu fiziksel etkilerin yol açtığı derin sosyoekonomik ve jeopolitik sonuçları, Küresel "Kuzey-Güney çelişkisi" bağlamında değerlendirilecektir.

Günümüzde "İklim Krizi'ne" evrilmiş olan İklim Değişikliğine yol açan, insanoğlunun edimlerinden kaynaklı Küresel Isınma, başlangıcı yaklaşık 250 yıl geriye uzanan Birinci Sanayi Devrimi ile tarihleniyor. Çalışmada, günümüzdeki İklim Krizi'ne yol açan sürecin irdelenmesi yerine, mevcut durumu veri koşul, bir sonuç olarak kabul ederek, gelişmekte olan iklim-su-gıda üçlü krizinin dinamiği ele alınacaktır.

İklim Değişikliği: Hidrolojik Döngüyü Temelden Değiştirmek

İklim değişikliği, gezegenin su döngüsünün enerjisini artırarak kökten değiştirmekte, suyun mevcudiyetini ve kalitesini küresel ölçekte tehdit etmektedir.

Yağış Paradoksu: Şiddetli Kuraklıklar ve Seller

İklim değişikliği, yağış rejimlerini daha düzensiz, öngörülemez hale getirmektedir. Artan buharlaşma ve değişen atmosferik dolaşım süreçleri, kurak bölgelerde daha uzun ve şiddetli kuraklık dönemlerine yol açarken, atmosferdeki artan nem, yağışlar geldiğinde daha yoğun sağanak ve sellere neden olmaktadır. Bu paradoks, su yönetimi altyapısını ve afet hazırlığını zorlamaktadır (IPCC, 2022).

Isınan atmosferde, hidrolojik döngünün yapısı ve işleyişini temelden değiştirmektedir. Küresel ısınma olgusuna bağlı olarak, takriben 250 yıl önce meydana gelen Birinci Sanayi Devrimi öncesine kıyasla, yerkürenin yaklaşık 1,5 °C ısınmış olması sonucunda, atmosferdeki toplam su buharı miktarı da artmış bulunuyor. Günümüz itibarıyla atmosferde mevcut toplam su buharı miktarı, uzaktan algılama ölçümlerine de dayalı olarak toplam 12,8 trilyon ton olarak hesaplanmaktadır. Buharlaşmayla yüzey suları ve topraktan atmosfere karışan suyun atmosferde kalma süresi yaklaşık olarak 9 ila 10 gündür. Bu sürenin sonunda, yağış yoluyla atmosferdeki su döngüsü tamamlanmaktadır.

İklim değişikliği olgusunun son derece karmaşık yapısına bağlı olarak, kimi yerde sellere yol açan yoğun yağışlar meydana gelirken, paradoksal olarak, başka bölgelerde uzun süreli ve şiddetli kuraklıkların ortaya çıktığı görül-

mektedir. Örneğin, IPCC (2022), 1950'lerden bu yana çoğu karasal alanda şiddetli yağış olaylarının sıklığı ve yoğunluğunun arttığına dair bir rapor yayımlamış bulunuyor. Aynı raporda, yağışlarda artışın gözlemlendiği bölgelere kıyasla, tarımsal ve ekolojik kuraklığın meydana geldiği bölgelerin daha fazla artmış olduğu da yer almaktadır.

Dünyaya düşen yağış, ortalama bir değer olarak her saniyede 15,3 milyon ton olarak hesaplanıyor. Atmosferde mevcut su buharı miktarının artması, yer yüzüne düşen toplam yağış miktarında da bir artışa yol açmaktadır. Ne var ki, iklim değişikliği olgusunun son derece karmaşık yapısına bağlı olarak, kimi yerde sellere yol açan yoğun yağışlar meydana gelirken, paradoksal olarak, başka bölgelerde uzun süreli ve şiddetli kuraklıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Başta gelişmekte olan ülkeler ve bilhassa Küresel Güney'de su ihtiyacı büyük artış eğilimi göstermektedir. 2020 yılı itibarıyla, 4,30 trilyon m³ olan toplam su tüketiminin, 2050 yılında küresel ölçekte %55,0 oranında artış göstereceği tahmin ediliyor. Dünya su tüketiminde tarım sektörünün payı %70,0 olurken, sanayi %20,0, içme suyu ve hane halkı %10,0 paya sahip bulunuyorlar (UN World Water Development Report, 2021).

Sahra Altı Afrika'da, uzun süreli kuraklıklar tarımsal verimliliği büyük ölçüde azaltmakta ve yaygın su kıtlıklarına neden olmaktadır. Güney Asya'da, muson rejiminin değişkenliği ile bağlantılı yıkıcı seller, su kaynaklarının kirlenmesine, altyapının hasar görmesine ve milyonların yerinden olmasına yol açmıştır. Bu değişkenlik, su yönetimini son derece zorlaştırmakta, sel baskınları sırasında altyapıyı aşırı yüklemekte ve kurak dönemlerde tarımı felç etmektedir.

Sahra Altı Afrika'da, uzun süreli kuraklıklar tarımsal verimliliği büyük ölçüde azaltmakta ve yaygın su kıtlıklarına neden olmaktadır (Fotoğraf: UN Women, 2023).

Buzul ve Kar Örtüsü Alanlarında (Kriyosfer [Cryosphere]) Daralma

Küresel ısınma nedeniyle dağ buzullarının hızla erimesi, başlangıçta sel riskini artırsa da, uzun vadede İndus, Ganj, Yangtze ve Mekong gibi büyük nehirlerin akışını azaltarak kalıcı bir su kıtlığı tehdidi oluşturmaktadır (Immerzeel vd., 2020).

Kriyosfer (yeryüzündeki buzul ve kar örtüsünün bütünü), yaklaşık iki milyar insan için kritik öneme sahip bir su kaynağıdır. Himalayalar, Andlar ve Alpler gibi dağ sıralarındaki buzullar ve kar örtüsü, yüz milyonlarca insan için hayati öneme sahip “su kuleleri” işlevi görür. Dağ buzulları ve mevsimsel kar örtüleri,

kışın suyu depolayan ve kurak mevsimlerde de salan ve yer altı su rezervlerini besleyen doğal rezervuar işlevi görürler.

İklim değişikliği bu sistemik döngüyü hızla kırıyor. Latin Amerika'da çok geniş bir coğrafi alana milyonlarca ton su sağlayan And Dağlarında mevcut buzul alanlarının hızla daralmasıyla, orta erimde, geniş bir coğrafi alanda, ciddi bir su baskısının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Asya'daki İndüs ve Tarım havzası sistemlerinin, güçlü iklim değişikliği etkileri nedeniyle, en kırsal su kaynakları olduğu saptanmıştır (Immerzeel vd., 2020). Buzulların geri çekilmesi, büyük nehirlerin sürekli akışını tehdit ederek, büyük nüfusların gıda üretimi ve su temini için varoluşsal bir tehdit oluşturmaktadır.

Görünmez Kaynağın Tükeneşi: Yeraltı Suları

Tarımsal sulama, içme suyu ve sanayi için yeraltı sularının aşırı çekilmesi, dünyanın birçok bölgesinde akiferleri (yeraltı su tabakası - su barındıran yeraltı katmanı) tüketmektedir. İklim değişikliği, yağışların azalması ve buharlaşmanın artması yoluyla bu akiferlerin yeniden dolm oranlarını da düşürerek krizi derinleştirmektedir.

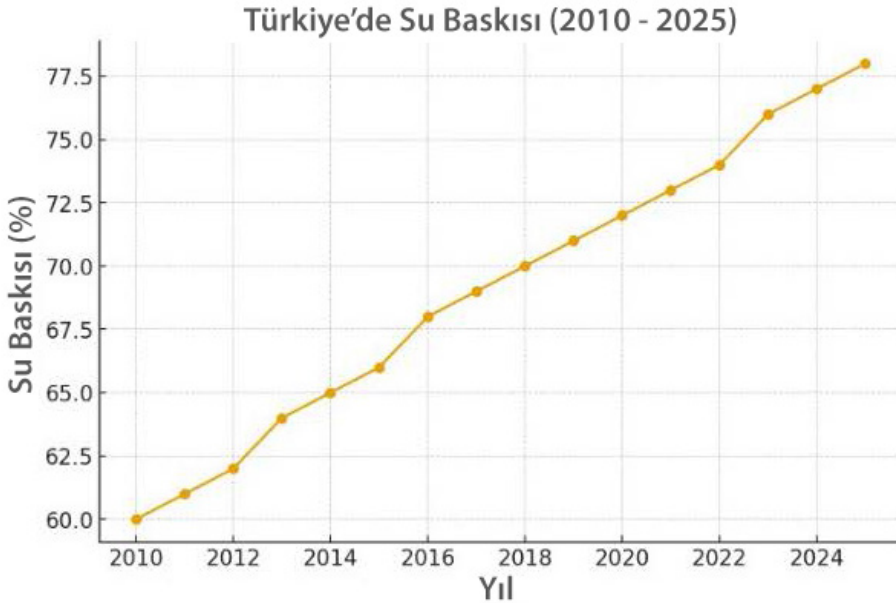
Özel bir örnek olarak Türkiye göz önüne alındığında, giderek ciddi hale gelen su baskısına ilişkin olarak, aşağıda yer alan grafikler zaman içerisinde gelişen olumsuz durumu sergiliyor. Grafiklerde, 2010 - 2025 yılları arasında, yeraltı su rezervlerinden su çekme (tüketim) oranıyla, kişi başına düşen tatlı su miktarındaki değişimler gösteriliyor (Şekil 1 ve Şekil 2).

Yüzey suyu krizleri görünür haldeyken, yeraltı

katmanlarında gözden uzak bir çevre felaketi yaşanmaktadır. Kuraklığa karşı bir tampon olan ve öncelikle tarımsal sulama için gerekli yeraltı suları, özellikle ılıman iklim kuşağındaki bölgelerde kar yağışlarının azalmasına koşut olarak azalmakta, giderek yerin daha derin katmanlarına çekilmektedir. İklim değişikliği olgusuna bağlı olarak yağış rejiminin düzensiz hale gelmesi, yağıştan kaynaklı doğal beslenmeyi sektete uğratarak, yeraltı su rezervlerine ilişkin durumu daha da kötüleştirmektedir. NASA'nın GRACE uydu misyonundan sağlanan veriler, Kaliforniya'nın Central Valley'i, Kuzey Hindistan ve Kuzey Çin Ovası gibi kritik tarım bölgelerindeki akiferlerde ciddi su kaybı olduğunu ortaya koymaktadır (Famiglietti, 2014).

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, artan sıcaklıkların azalan yağışla örtüşmesi sonucunda, kişi başına temin edilebilir su miktarının, 2050 yılına kadar

Şekil 1. Yeraltı su kaynaklarından çekiş/kullanım oranı

Türkiye'deki yer altı su kaynakları kullanımı grafiği (Grafik: FAO, 2025).

%50'den fazla azalması beklenmektedir (FAO, 2020). Özellikle tarım için büyük önem taşıyan yeraltı sularının azalması, küresel gıda güvenliği için, çökmeye eğilimli, güvenilmez bir temel oluşturmaktadır.

Su Kalitesi Üzerindeki Baskılar

Su kıtlığı kadar su kalitesindeki bozulma da büyük bir tehdit oluşturuyor. Artan deniz suyu sıcaklıkları, suda çözülmüş oksijen miktarını azaltmaktadır. Atmosferde artan miktara koşut olarak, deniz suyunda ergiyen CO₂ miktarındaki artış sonucunda da deniz suyunun asitliği artmakta ve bu durum özellikle mercan resiflerinde ciddi hasara yol açmaktadır.

İlaveten, deniz suyu sıcaklığındaki artış, alg-

lerin nüfus patlamalarında sıklık ve yoğunluğu arttırdığı gibi, içme suyu kaynaklarını ve sucul ekosistemler üzerinde tahripkar etki yaratmaktadır. Deniz seviyesinin yükselmesi ise kıyı bölgelerindeki tatlısu akiferlerine tuzlu su sızmasına (salinizasyon - tuzlanma) neden olarak bu kaynakları tarım ve insan tüketimi için elverişsiz hale getirmektedir (UNESCO, 2020). Bu durumu gidermek üzere, pahalı arıtım sistemlerine gerek duyulmaktadır. Dolayısıyla, içme suyu maliyetleri de buna bağlı olarak yükselmektedir.

Ayrıca, Nil Havzasında Rönesans Barajı yüzünden Mısır ile Etiyopya arasında baş gösteren gerilimler gibi sınır ötesi anlaşmazlıklar, su kıtlığının jeopolitik çatışmaları nasıl alevlendirebileceğini göstermektedir (Zeitoun ve Mirumachi, 2008).

Şekil 2. Türkiye'de kişi başına düşen tatlı su kullanım miktarı

Türkiye'de kişi başı tatlı su kullanımı grafiği (Grafik: FAO, 2025).

Tarımsal Üretkenlik ve Gıda Güvenliği Üzerindeki Etkiler

Hidrolojik döngüdeki bu radikal değişimler, küresel gıda sisteminin omurgasını oluşturan tarımsal üretkenliği doğrudan ve dolaylı yollarla sekteye uğratmaktadır.

Isı Baskısı ve Mahsul Verimlerindeki Düşüş

Aşırı sıcaklıklar, özellikle çevre etkenlerindeki değişikliklere karşı kırılgan olan, buğday, mısır ve pirinç gibi dünyanın temel gıda mahsullerinin gelişimini bozmakta, fotosentez verimliliğini düşürmekte ve buna bağlı verim kayıplarına yol açmaktadır. Modellemeler, küresel sıcaklık artışıyla birlikte bu temel mahsullerin verimlerinde önemli düşüşler olacağını öngörmektedir. Ayrıca, atmosferdeki yüksek CO₂ konsantrasyonlarının, mahsullerin büyümesini hızlandırırsa da, protein, çinko ve demir gibi temel besin maddeleri ve temel elementleri konsantrasyonunu seyrelterek tarla bitkilerinde “gizli açlık” riskini artırdığına dair artan kanıtlar bulunmaktadır (Zhao vd., 2017).

Kritik çiçeklenme ve tane dolum dönemlerindeki ısı baskısının ciddi kayıplara neden olduğu bilinmektedir. Yükselen CO₂, bazı bitkiler için bir gübreleme etkisine sahip olabilir; ancak bu avantaj genellikle ısı ve su baskısı ile dengelenir ve temel gıdalarda daha düşük protein ve mineral içeriği şeklinde, besin kalitesinde azalmaya yol açabilir (IPCC, 2019).

Bu noktada, kritik bir saptamaya da yer vermek gerekiyor. Şöyle ki: Sıcaklık ve yağış rejimlerinde, küresel ölçekte meydana gelen düzensizliklerin “yeni normale” dönüşmesiyle, mevcut tarım ve hayvancılık uygulamalarını sürdürmek olanağı kalmamıştır. İklim değişikliği etkilerine dirençli yeni uygulama ve arazi kullanım modellerinin tasarlanarak hayata geçirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Buna dair bir öneriye, bu çalışmanın son bölümünde yer verilmektedir.

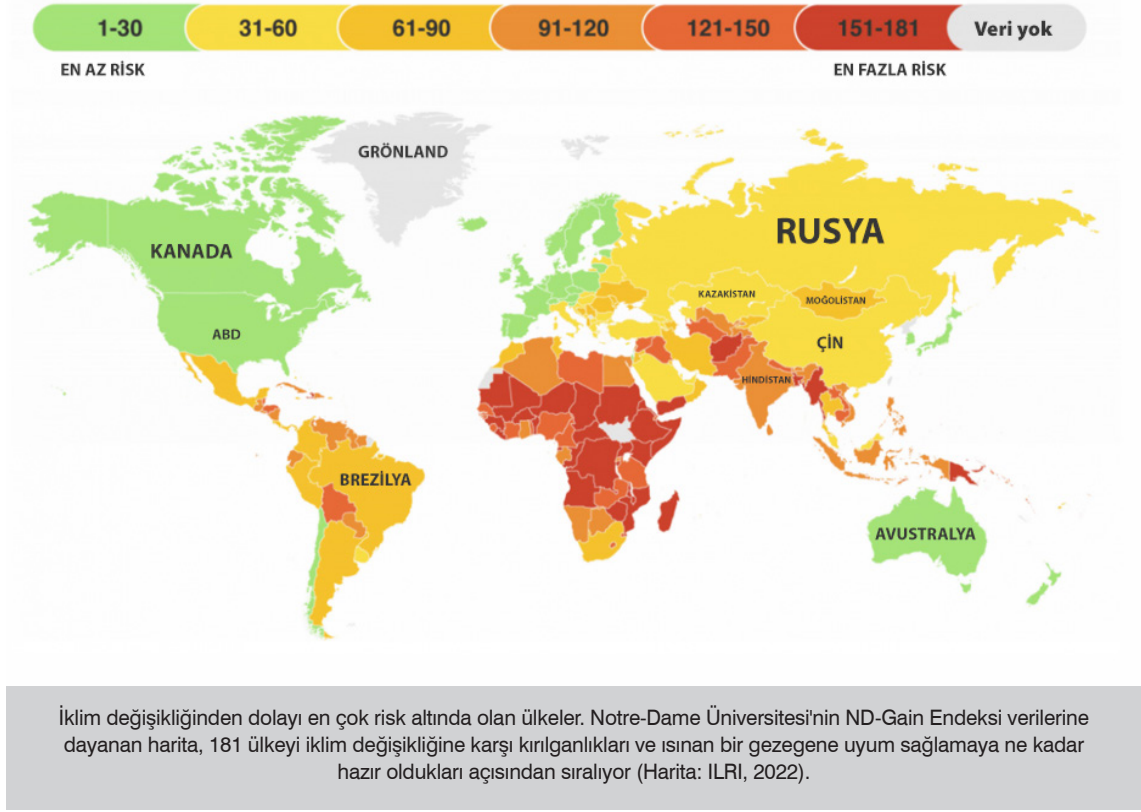
İstilacı Türler ve Bitki Hastalıklarındaki Artış

Daha ılıman kışlar ve genel olarak daha sıcak hava koşulları, tarım zararlılarının ve patojenlerin hayatta kalma oranını artırmakta ve coğrafi yayılış alanlarını kutuplara doğru genişletmektedir. Örneğin, “fall armyworm” (tırpan kurdu) gibi istilacı böcek türleri, son yıllarda Afrika ve Asya’daki mısır üretimine büyük zararlar vermiştir. Benzer şekilde, fungal ve bakteriyel bitki hastalıklarının yayılımı da hızlanmaktadır (Deutsch vd., 2018).

Daha sıcak kışlar daha fazla zararlıların hayatta kalmasına imkan verirken, daha sıcak yazlar onların yeni bölgelere yayılmasını sağlar. Daha sıcak kış aylarında, çekirge ve armywarm gibi zararlıların hayatta kalması ve çoğalmasıyla, Afrika ve Asya’da ekinleri üzerindeki tahribat da artmaktadır. Pirinç, mısır ve buğdayın böceklerden kaynaklı verim kayıplarının, küresel ortalama yüzey sıcaklığındaki her bir derecelik artışla beraber %10-25 artacağını öngörülmektedir (Deutsch vd., 2018). Bu genişleyen tehdit, çiftçileri pestisit kullanımını artırmaya zorlayarak ekonomik ve çevresel maliyetleri yükseltmekte ve gıda güvenliği ile ekosistemin sağlığını daha da bozmaktadır.

Hayvancılık ve Balıkçılık Sistemlerine Etkiler

Etkiler sadece bitkisel üretimle sınırlı değildir. Isı baskısı, çiftlik hayvanlarında yem tüketimini, süt verimini, üreme performansını ve genel sağlık durumunu olumsuz etkilemektedir. Denizlerde ise okyanus asitlenmesi özellikle mercan ve kabuklu deniz canlılarının varlığını tehdit ederken, deniz suyu sıcaklığındaki artış ise balık popülasyonlarının göç yollarını ve dağılımını değiştirerek geleneksel balıkçılık faaliyetlerini altüst etmektedir (FAO, 2018).

Isınan sular balık popülasyonlarının kutuplara doğru göç etmesine neden olmakta, yerleşik balıkçılık topluluklarını bozmakta ve balıkçılık hakları üzerinde, deniz yetki alanları bağlamında yeni jeopolitik gerilimler yaratmaktadır. Sonuçta bu etkiler, milyarlarca insan için kritik protein kaynaklarını tehdit etmektedir (IPCC, 2022).

Gıda Tedarik Zincirinde Kırılganlık

Gıda krizi sadece üretimle ilgili olmayıp, aynı zamanda dağıtım ve erişimle de ilgilidir. Aşırı hava olayları, gıda tedarik zincirinin bütünleyici ve kritik altyapılarını (yollar, köprüler, limanlar) tahrip etmektedir. Kuraklık, nehir taşımacılığını da (Mississippi Nehri'nde olduğu gibi) kesintiye uğrattırıyor. Ulaşım altyapısındaki tahribatlardan kaynaklı bu kesintiler,

hasat sonrası kayıplara da neden olmakta ve böylelikle dolaylı olarak gıda fiyatlarını arttırmaktadır.

Küresel olarak yeterli miktarda üretilse dahi, ulaşım altyapısındaki aksaklıklar, gıdanın en çok ihtiyaç duyanlara ulaşmasını engeller veya daha maliyetli hale getirir. 2007-2008 küresel gıda fiyatı krizi, küresel ticaretin iklim kaynaklı şoklara karşı kırılganlığını vurgulamıştır (Headey ve Fan, 2008). Aşırı sıcaklar, soğuk zincir depolarının ve nakliye sistemlerinin kapasitesini zorlayarak gıda israfını artırabilir. Bu durum, gıda fiyatlarında ani ve keskin artışlara yol açarak gıda enflasyonuna neden olmaktadır (IPCC, 2019).

İklim değişikliğinin tarım ve gıda erişimi üzerindeki etkileri yoluyla 2030 yılına kadar ek 100 milyon insanı yoksulluğa itebileceğini öngörülmektedir (World Bank, 2016).

Sosyoekonomik ve Jeopolitik Sonuçlar: Küresel Kuzey-Güney Uçurumu

Su ve gıda sistemleri, iklim değişikliğinin artan şeklinde baskı altına aldığı bir bağlantı (nexus) oluşturması suretiyle birbirine bağlıdır.

İklim değişikliğinin su ve gıda sistemleri üzerindeki fiziksel etkileri, derin sosyoekonomik eşitsizlikleri şiddetlendirmekte ve yeni jeopolitik gerilim alanları yaratmaktadır. Bu sonuçlar, tarihsel gelişim çizgisi ve mevcut çelişkilerin adeta antagonizma kazanmış olması açısından, Küresel Kuzey ile Küresel Güney arasında çarpıcı bir ayrışma sergilemektedir.

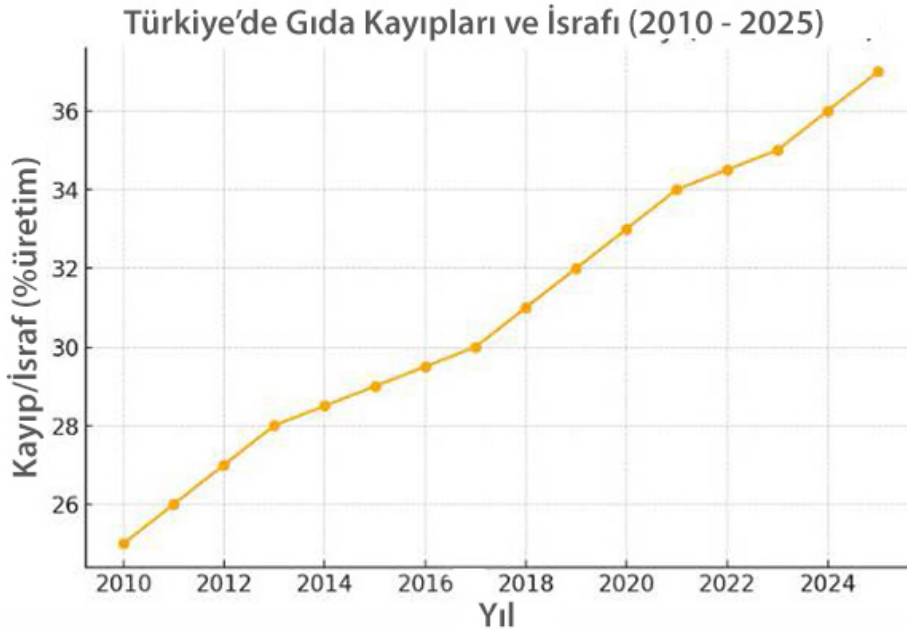
Yeryüzü kaynaklarının eşitsiz paylaşımı konusunda çarpıcı bir gösterge küresel ölçekteki gıda israfına ilişkindir. BM Çevre Programının “Food Waste Index Report 2024” başlıklı raporunda yer

alan verilerde, 2022 yılı itibarıyla dünya ölçeğinde 1,05 milyar ton gıdanın israf edilmiş olduğu belirtiliyor. Sadece AB ve ABD’de israf edilen gıdanın Afrika kıtasını doyurmaya yeteceğine dair haberlerin, akademik yayınlar kadar basın ve medyada da yer aldığı görülüyor. Bu konuda, bir örnek olarak Türkiye’ye ilişkin verilerin yer aldığı grafiğe aşağıda yer verilmektedir (Şekil 3).

Tarihsel Sorumluluk ve Adaletsiz Etki Dağılımı

Birinci Sanayi Devriminden bu yana atmosfere salınan sera gazlarının büyük çoğunluğundan Küresel Kuzey ülkeleri (gelişmiş ülkeler - Emperyalist Blok) sorumludur. Ancak, iklim değişikliğinin en yıkıcı etkileri, başta Afrika, Güney Asya ve Güney

Şekil 3. 2010 - 2025 yılları boyunca gıda kaybı ve israfı.

Türkiye’de yıllara göre (2010-2025) gıda kaybı grafiği (Grafik: FAO, 2025).

Amerika'nın bir bölümü olmak üzere, karbon ayak izi en düşük olan Küresel Güney ülkeleri tarafından hissedilmektedir. Bu durum, temel bir iklim adaletsizliğine zemin oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, iklim şoklarına uyum sağlama ve etkilerini hafifletme kapasitesi açısından da (finansal kaynak, teknoloji, kurumsal altyapı) Kuzey'deki muadillerine kıyasla çok daha dezavantajlıdır (Roberts & Parks, 2006).

Ağırlıklı olarak Küresel Güney'i etkisi altına alan kuraklık, sulama kaynaklarını daraltmakla, verimi düşürmekte ve gıda kıtlıklarını tetiklemektedir. Buna karşın, kontrolsüz sulama (örneğin salma sulama) ve sürdürülemez yeraltı suyu kullanımının akiferleri baskılayarak, uzun vadeli su güvenliği için tehlikeye oluşturduğunu da not etmek gerekiyor. Bu iç içe birbirine bağlılık bağlilik, su-enerji-gıda-ekosistem (WEFE) bağlantısını ele alan entegre bir yaklaşımın benimsenmesini gerektirmektedir (HLPE, 2020).

Kitlesel Yerinden Edilme ve İklim Göçü

Su kıtlığı ve tarımsal çöküş, kırsal geçim kaynaklarını, özellikle de küçük tarım işletmelerinin idamesini olanaksız hale getirmektedir. Bu durum, kırdan kente kitlesel göçlere neden olarak, zaten baskı altındaki kentsel altyapıyı (su, barınma, sağlık hizmetleri) daha da zorlamakta ve gecekondu mahallelerinin denetimsiz genişlemesine yol açmaktadır. Daha da uç senaryolarda, sınır ötesi "iklim göçü" artan bir jeopolitik gerilim kaynağı haline gelmektedir. Örneğin, Sahra Altı Afrika'daki çölleşme ve Orta Doğu'daki su baskısı, Avrupa'ya yönelik göç hareketlerini tetikleyen itici faktörlerden biridir (WBGU, 2007).

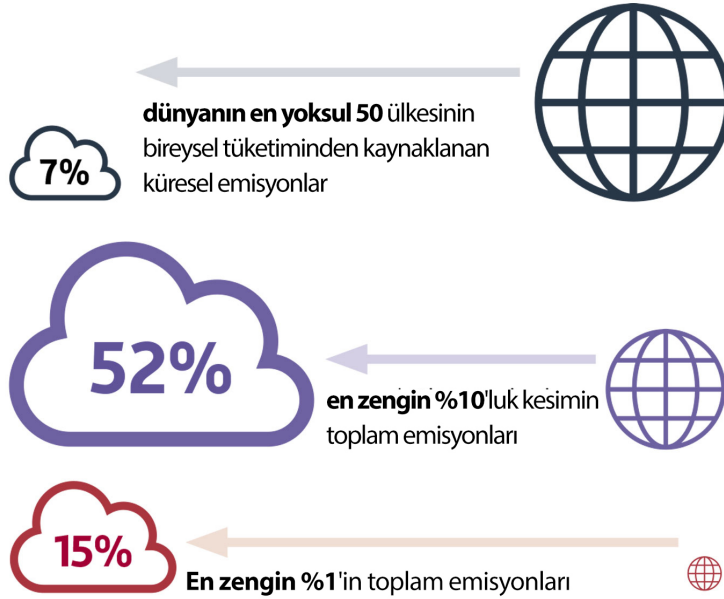
İklim-su-gıda krizinin etkileri eşit şekilde taşınmamaktadır. Kırılancılık; yoksulluk, cinsiyet, etnisite ve kaynaklara erişim tarafından şekilleniyor. Küresel emisyonlara en az katkıda bulunan küçük

ölçekli çiftçiler, göçebeler, balıkçı toplulukları ve yerli halklar orantısız şekilde etkilenmektedir. Küresel Güney'in kırsal kesimi söz konusu olduğunda, genellikle su temini ve hane halkı gıda güvencesinden sorumlu olan kadınlar, kaynaklar daha kıt hale geldikçe artan yüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu eşitsizlik, mevcut sosyal adaletsizlikleri daha da kötüleştirir. Yetersiz beslenme, gıda güvensizliğinin kalıcı bir sonucu olmaya devam etmekte ve iklim değişikliği özellikle Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da yetersiz beslenmeyi ve mikro besin eksikliklerini şiddetlendirmektedir (WFP, 2023).

Artan Yoksulluk ve İç Çatışma Riski

Gıda fiyatlarındaki ani sıçramalar, düşük gelirli hane halklarının gıdaya erişimini ciddi şekilde kısıtlayarak yoksulluğu derinleştiriyor. Bu tür fiyat şokları, geçmişte birçok ülkede (örneğin, 2007-2008 ve 2010-2011'deki gıda isyanları) sosyal huzursuzlukların ve siyasi istikrarsızlığın ana tetikleyicisi olmuştur. Ayrıca, azalan su ve verimli toprak kaynakları üzerindeki rekabet, özellikle de zaten kırılancılık olan bölgelerde yerel düzeyde şiddetli çatışmaları körükleyebilir (Hsiang vd., 2013).

Su ve ekilebilir arazi kıtlığı, mevcut gerginlikleri körüklemekte ve çatışma için bir tetikleyici olmaktadır. Çiftçiler ve hayvan yetiştiricileri gibi, kentsel ve kırsal alanlarla, ve sınır ötesi su kaynaklarını paylaşan uluslar arasında da giderek kıt hale gelen kaynaklar için rekabetin yoğunlaştığı gözleniyor. Orta Mezopotamya'da 90'lı yıllardan beri sürgit olan şiddetli kuraklığın, toprağın üzerinde yaşayan insanları artık doyuramaz hale gelmesinin, Suriye'de iç savaşa evrilen iç göçü ve bunun nihayetinde sosyal huzursuzluğu tetiklemeye rol oynadığı gösterilmiştir (Kelley vd., 2015).

"Gelişmekte olan ülkeler, İklim Krizi'nin maliyetlerini adil bir şekilde paylaşacak bir mekanizma talep etmekte, gelişmiş ülkeler ise bu konudaki yükümlülüklerini tanımak ve somut bir finansman taahhüdü vermekte isteksiz davranmaktadır" (Infografik: Eurodad, t.y.).

İklim ve değişen çevreden kaynaklı baskılar , halihazırda kırılgan olan devletlerde istikrarı bal-talama potansiyeli taşıyor. Arap Baharını tetik-leyen etmenler arasında, 2008 - 2009 yıllarında, tahıl fiyatları ve dolayısıyla, Kuzey Afrika ve Batı Asya halklarının temel gıda maddesi olan ekmek fiyatlarındaki artışın da yer almış olması çok ola-sıdır. Bu açıdan ele alındığında, Arap Baharı, ik-lim değişikliği olgusunun dolaylı etkenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Geçim kaynakları yok olduğunda, insanlar ha-reket etmek zorunda kalıyorlar. Bu iklim kaynaklı göç, özellikle Sahel (Sahra Altı), Güney Asya ve Orta Amerika'nın "Kuru Koridoru" gibi bölgeler-de halihazırda bir gerçekliktir. Bu göç hareketle-rinin, insani zorluk ve sorunlar yaratacağı aşıkardır. Dahası, bu tür kitlesel göç hareketleri, varış bölgelerindeki kaynakları zorlayarak yeni sosyal gerginliklere yol açabilir (Hallegatte vd., 2016).

Küresel gıda sistemi içerisinde, örneğin bir tahıl ambarı bölgesinde ortaya çıkan iklim değişikliği kaynaklı şok, uluslararası pazarlarda dalgalanma-lara yol açarak, uzak bölgeleri istikrarsızlaştıran etkiye sahip olabilmektedir. Bu tür oynaklık, gelir-lerinin büyük bir kısmını gıdaya harcadıkları için en yoksul kesimleri en sert şekilde vurmaktadır.

Küresel Güney'in Borç Krizi ve İklim Tazminatı

İklim afetlerinin ekonomik maliyeti çok yük-sektir. Küresel Güney ülkeleri, iklim değişikliği-ne uyum sağlamak ve afetlerin etkisini azaltmak için gerekli altyapı yatırımlarını yapmaya çalı-şırken, genellikle zaten yüksek olan borç yükleri daha da artmaktadır. Bu durum, bir "iklim-borç kıskaçı" yaratmaktadır. Son yıllarda, iklim de-ğişikliğinin yol açtığı "kayıp ve zararlar"ın (loss

and damage) tazmini, uluslararası müzakerelerde (örneğin, COP zirveleri) Küresel Kuzey ve Güney arasındaki en sert anlaşmazlık konularından biri haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, İklim Krizi'nin maliyetlerini adil bir şekilde paylaşacak bir mekanizma talep etmekte, gelişmiş ülkeler ise bu konudaki yükümlülüklerini tanımak ve somut bir finansman taahhüdü vermekte isteksiz davranmaktadır (COP27'de kurulan Kayıp ve Zarar Fonu bu mücadelenin somut bir örneğidir).

İklim-Su-Gıda Üçlü Krizine Yönelik Somut Çözümler ve Öneriler

İklim değişikliğinin su ve gıda sistemleri üzerindeki yıkıcı etkilerini hafifletmek, yaşamsal bir zorunluluktur. Önceki bölümlerde ifade edilen tehditleri önlemek ve sistemleri dayanıklı hale getirmek, yenilikçi teknolojilerin, bütünleşmiş yönetim stratejilerinin ve radikal verimlilik önlemlerinin acilen hayata geçirilmesini gerektiriyor. Bu bölümde, üçlü krizle mücadelede kritik öneme sahip teknik ve yönetsel çözüm önerileri ele alınmaktadır.

Fiziksel Su Kaçaklarının Önlenmesi: Görünmez Kayıplarla Mücadele

Özellikle büyük kentlerde ve tarımsal sulama şebekelerinde yaşanan fiziksel su kaçakları, kaynaklar üzerinde devasa bir baskı oluşturmaktadır. Dünya çapında içme suyu şebekelerindeki ortalama kayıp-kaçak oranı %30'ları bulurken, bu oranın yüksek olduğu bölgelerde %50'nin üzerine çıkabilmektedir. Bu "görünmez kayıp", enerji israfına da (suyun pompalanması ve arıtılması için harcanan enerji) neden olarak sisteme ek yük bindirmektedir.

Akustik kaçak dedektörleri vasıtasıyla Su da-

ğıtım şebekelerindeki fiziksel kaçakların tespiti, özellikle kalabalık metropollerin günün her saatinde işleyen araç trafiğinin neden olduğu çevre gürültüsü nedeniyle mümkün değildir. Bunun yerine günümüzde; yeraltı radarı, yakın yüzey manyetik alan ölçüm sistemleri (messe-a-la-masse), temassız elektriksel sondaj, total elektriksel sondaj, "uzun kablo" tekniği, uzaktan algılama teknolojileri (insansız hava araçları ile nem haritalama) gibi araç ve yöntemlerle su kaçağı noktalarının daha hassas ve doğru şekilde tespiti mümkündür. Sahada toplanacak verilerin, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile bütünleştirilmesi sayesinde, bir karar-destek sistemi olarak işlev görecektir Akıllı Su Şebekesi Yönetim Sistemlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmelidir. Boru hatlarının düzenli olarak ve gerçek zamanda CBS ile bütünleşik SCADA üzerinde izlenmesi (borulardaki debi ve basınç, depolarda su seviyeleri gibi parametreler), eski altyapının onarılması ve yenilenerek iyileştirilmesi yoluyla kaçaklar büyük oranda önlenabilir.

Tarımda ise kapalı sistem, basınçlı sulama (damlama, yağmurlama) sistemlerine geçiş, açık kanallardaki buharlaşma ve sızma kayıplarını ortadan kaldırarak su verimliliğinde büyük oranda artış sağlanabilir.

Yağmur Suyu Hasadının Yaygınlaştırılması: Kentsel ve Kırsalda Yeni Bir Kaynak

Başta büyük kentle olmak üzere bütün yerleşim merkezlerinde, geniş yüzey alanlarında (çatılar, yollar, kaldırımlar) büyük miktarlarda yağmur suyu yüzey akışına bırakılmakta, kısmen de deniz ve iç sulara veya kanalizasyon sistemine yönlendirilmektedir. Bu ise büyük bir israfa işaret ediyor. Oysa toplanacak yağmur suları su, "gri su" olarak (tuvalet temizliği, bahçe sulama) veya basit bir arıtmadan sonra tarımsal sulamada kullanılabilir.

Binaların ve seraların çatılarında yağmur suyu hasadı sistemlerinin zorunlu hale getirilmesi, kentsel su baskısını hafifletecek kritik bir adımdır. Toplanan su, yeraltı sarnıç ve barajlarında depolanabilir. Bu uygulama, sel riskini azaltırken, yaz aylarında şebeke suyuna olan talebi ciddi ölçüde karşılayabilir. Kırsal alanlarda ise tarım arazilerinde kontur sürüm, arazide oluşturulacak hendekler ve muhtelif mikro havza uygulamalarıyla, erozyona da yol açan yüzey akışının engellenmesi ve bu suretle yağmur sularının toprağa nüfuzu sağlanabilir.

Atmosferden Tatlı Su Elde Edilmesi

Bu makalenin başlangıç bölümünde yer alan bir veriye tekrar yer vermek isabetli olacaktır. Dünyanın yıllık su tüketimi takriben 4,30 trilyon ton (2020 yılı verisi) olurken, atmosferde her an mevcut bulunan su buharı miktarı 12,80 trilyon tondur. Her saniye küresel ölçekte 15,3 milyon ton suyun buharlaşarak atmosfere karıştığı da göz önünde bulundurulduğunda, atmosferin pratikte neredeyse sonsuz bir tatlı su kaynağı olduğu görülebiliyor.

Düşük hava sıcaklığına bağlı olarak, kutup bölgeleri dışında kalan, her daim sıcak ekvator bölgesi ve ılıman kuşakta yer alan bölgelerin deniz seviyesine yakın kesimlerinde, özellikle sıcak yaz mevsiminde atmosferden su hasadı yapma imkanı bulunuyor. Bu alanda çözümler sunan pek çok özel şirketin bulunduğu da bilinmektedir.

Ne var ki, maliyetleri de cazip kılacak teknolojik yeniliklere gerek olduğunu da burada belirtmekte yarar var. Yenilikçi ve maliyeti uygun teknik çözümler sayesinde, atmosferden su üretimi, su baskısının giderilmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Soğuk Plazma ile Baca Gazında ve Atmosferde Mevcut Karbon Dioksitin Karbon ve Oksijene Ayırıştırılması: Bir İleri Teknoloji Çözümü

Öncelikle belirtmek gerekiyor ki, günümüzde hemen bütün ülkeler ve şirketlerce benimsenen “Net Sıfır Karbon Salım” hedefi doğru ve gerekli olduğu halde, tek başına yeterli değildir. Bu hedefi gerçekleştirme sürecinde, eş zamanlı olarak, “Net Negatif Karbon Salım” yöntem ve uygulamalarını da hayat geçirmek zorunluluğu bulunuyor.

Atmosferde mevcut CO₂ gazı konsantrasyonunu, mümkün bütün yollarla azaltarak, güvenli bir seviyenin, rastgele bir örnek olarak 400 ppm değerinin altına indirmek gerekiyor. Bu amaca yönelik olarak kullanılabilecek teknolojilerden biri de “Soğuk Plazma” esaslıdır.

Karbon yakalama, depolama ve kullanımı (CCSU) teknolojileri, özellikle fosil yakıtlı santraller ve ağır sanayi gibi “zorlu ve sorunlu” sektörlerdeki emisyonları azaltmak için hayati öneme sahiptir. Soğuk plazma teknolojisi, bu alanda umut vaat eden yenilikçi bir yaklaşımdır.

Plazma, bilindiği gibi, maddenin iyonize gaz halindeki dördüncü halidir. Bileşenleri elektron, iyon ve nötr gaz atom veya molekülleri olan soğuk plazma ortamında, elektronlar çok yüksek enerjiye (yani yüksek “elektron sıcaklığına”) sahiptir; buna karşın iyonlar ve nötr gaz atomları oda sıcaklığındadır (“soğuk”). Bu nedenle, söz konusu plazma tipi “soğuk” olarak adlandırılır.

Soğuk plazma reaktörleri içinden geçen CO₂ gazı, plazma içindeki yüksek enerjili elektronlar ve pozitif elektrik yüklü atom çekirdekleri tarafından bombardımana tutularak karbon ve oksijen (O₂) bileşenlerine ayrıştırılır. Elde edilen karbon, sayısız uygulamada, endüstride kimyasal ham madde veya sentetik yakıt üretimi ve grafen (graphene) gibi ileri malzemelerin üretiminde kullanılabilir.

“İklim değişikliği etkilerine dayanıklı yeni arazi kullanım modellerinin tasarlanarak hayata geçirilmesi gıda güvencesini sağlamak bakımından yaşamsal bir önem taşımaktadır”
(Fotoğraf: MIT CEEPR, 2019).

Soğuk plazmayı oluşturmak ve sürdürmek için gerekli enerji, ideal olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanabilir. Bu teknoloji, sanayi kaynaklı emisyonların dönüştürülmesinde devrim yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Net Negatif Karbon Salımına Geçiş: Tarımın Rolünü Yeniden Tanımlamak

“Net Sıfır” hedefi, salınan karbonun tutulan karbona eşitlenmesidir. Ancak, atmosferdeki birikmiş ve hala birikmekte olan karbonu azaltmak için tarım sektörünü bir “Net Negatif Karbon Salım” mekanizmasına dönüştürmek mümkündür.

Entegre tarım-hayvancılık sistemleri bu noktada kilit rol oynamaya adaydır.

Tekrarla ve vurguyla ifade etmek gerekiyor ki, geleneksel tarım ve hayvancılık uygulamaları, ik-

lim değişikliğinin yol açtığı olumsuz çevre koşullarında, bundan böyle sürdürülebilir değildir. İklim değişikliği etkilerine dayanıklı yeni arazi kullanım modellerinin tasarlanarak hayata geçirilmesi, gıda güvencesini sağlamak bakımından yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Geleneksel tek ürünli (monokültür) tarım sistemleri, iklim şokları karşısında son derece kırılgandır. Buna karşılık; tarım, hayvancılık, ormancılık ve enerji üretimini tek bir sistemde bütünleştiren entegre uygulamalar, işletmenin ekonomik bağlamda iklim şoklarına karşı dayanıklılığını sağlayacaktır.

Diğer taraftan, istisnasız bütün tarım ve hayvancılık işletmelerinin “Pozitif Karbon Salım” kaynakları olduğu da bilinen bir gerçektir. İklim değişikliği-dirençli bütünleşik tarım-hayvancılık uygulamaları vasıtasıyla bu eğilim tersine çevrilebilir.

Bir fikir planı taslağı olarak; tarım, hayvancılık, tarımsal atıklardan ısı ve elektrik formunda enerji üretimi, örtü altı ziraat (seracılık), tarımsal yapıların çatılarında yağmur suyu hasadı ve yağmur suyunun depolanmasına dayalı su yönetimi gibi farklı türde etkinliklerin aynı tarım işletmesinin bünyesinde, birbirini bütünleyecek şekilde, ortak bir yönetim altında yürütülmesi öngörülebilir.

İklim değişikliği kaynaklı olumsuz çevre koşulları, tarımsal etkinliklerin en azından bir bölümünün, bundan böyle seralarda yapılması zorunluğunu dayatmaktadır. Seralar, bu kapalı döngü sisteminin merkezinde yer alarak yıl boyu yüksek değerli ürün yetiştirilmesine olanak tanır. Sera çatılarında yağmur suyu toplama sistemlerinin, seralara entegrasyonu sayesinde, kırsalda su yönetimi de bütünleşik tarım-hayvancılık uygulamasına eklenmiş olacaktır.

Buna göre, hayvancılık birimine bitişik açık tarım alanlarının bir bölümünde, besicilikte gerekli yem bitkileri yetiştirilebilir. Bu suretle, uzak kaynaklardan yem bitkisi tedarik etmenin maliyetleri ve lojistik zorluklar giderilmiş olacaktır. Açık tarım alanlarında ise “Tarla Ormancılığı - Ağaç Altı Ziraat” (agroforestry - kök ve taç sistemi bakımın-

dan uygun ağaç türlerinin tarım arazilerine veya hayvan otlatma alanlarına entegre edilmesi) uygulamasına geçilmesi en isabetli seçim olacaktır.

Ağaç - Tarla Bitkisi ara ziraatı mikro klimayı iyileştirerek rüzgar hızının ve toprak erozyonunun azalmasını, toprak neminin ve organik madde içeriğinin artmasını sağlar. Hızlı gelişen ve çoklu-amaçlı ağaç sıraları arasında yapılacak uygulamalar bütünleşik modelin ana eksenini oluşturacaktır. Çin’de yüzlerce yıldır yapılmakta olan ve günümüzde üçüncü ülkelerde de yaygın olarak yürütülen Tarla Ormancılığı (Agroforestry) uygulaması, bütünleşik modelin ana eksenini oluşturacaktır.

Çünkü, bu tür uygulamalar için elverişli ağaç türleri (örneğin ana vatanı Çin olan Pavlonya - Paulownia), ağaç sıraları arasında yetişen geleneksel tarla bitkileriyle birlikte var olma ilişkisi (symbiosis) içinde, rekoltede kayda değer oranda verim artışı sağlamaktadırlar. Dahası, genişleyen ürün gamı (besin değeri yüksek yapraklar, budama dallarından biyolojik kömür, çiçeklerden yüksek kaliteli bal üretimi ve mobilyalık tomruk) sayesinde araziden elde edilen gelirden büyük artışta meydana gelmektedir.

İklim değişikliği ile mücadele bağlamında, agroforestry uygulamaları vasıtasıyla, bütünleşik uygulama bir “karbon yutağı” işlevi görerek, ilgili işletmenin “net negatif karbon salım” alanı haline gelmesini sağlayacaktır. Pavlonya örneğinden devamla; İzmir’in Bergama ilçesinde (deniz seviyesi) 2006 - 2007 yıllarında yürütülen ve Pavlonya türünün üstün vasıflı klonlarının kullanıldığı Pavlonya - Kanola, Pavlonya - Pamuk “ara ziraat” (intercropping - agroforestry) pilot uygulamalarında, altı ila yedi yıllık idare müddeti (ağaçların hasadına kadar geçen süre) boyunca, ortalama olarak yılda, hektar başına 40,0 ton CO₂’nin atmosferden kalıcı olarak uzaklaştırıldığı saptanmıştır (kişisel referans).

Bu deneme açıkça ortaya koymuştur ki, ana ek-seninin agroforestry uygulamasının oluşturduğu bütünlük tarım-hayvancılık uygulamaları “net negatif karbon salım” işlevine sahip olmakla, iklim değişikliği etkilerini giderilmesinde etkin rol oynayabilirler.

İklim değişikliği kaynaklı olumsuz çevre koşulları, tarımsal etkinliklerin en azından bir bölümünün, bundan böyle seralarda yapılması zorunluğunu dayatmaktadır. Seralar, bu kapalı döngü sisteminin merkezinde yer alarak yıl boyu yüksek değerli ürünlerin yetiştirilmesine olanak tanır. Sera çatılarında yağmur suyu toplama sistemlerinin, seralara entegrasyonu sayesinde, kırsalda su yönetimi de bütünlük tarım-hayvancılık uygulamasına eklenmiş olacaktır.

Açık tarım, sera ve hayvancılık uygulamalarında açığa çıkacak organik atıklardan ısı ve

elektrik formunda enerji ve başta dizel olmak üzere biyokütlelerin üretilmesi ise başlı başına bir diğer kazanım ve avantaj olacaktır. Bu sayede, bütünlük işletmelerin enerji ve akaryakıt temininde dış faktörlerden olabildiğince bağımsız ve kendine yeterli birimler olması sağlanacaktır.

Bütünlük uygulamada atık ortaya çıkmayacaktır. Her ünitenin atığı bir diğerinin girdisi olarak işlev görecektir. Örneğin, piroliz, gazlaştırma veya metanizasyon (biyogaz) tesisinde açığa çıkacak olan CO₂ ve su buharı yoğunluklu baca gazı, bitkilerin daha hızlı gelişmesini sağlamak üzere seralara yönlendirilirken, tarımsal ve hayvansal atıklar, biyokütle (atıktan enerji) tesisinde yakıt olarak kullanılacaktır. Kısacası bütünlük uygulamalar “sıfır atık” niteliğine sahip olarak planlanmalı ve hayata geçirilebilir.

Paulownia - Kanola Ara Ziraatı Deneyi, 2006 yılında Bergama-İzmir'de gerçekleştirildi ve kanola yağından biyodizel üretmeyi amaçlıyor. Soldan sağa: Salih Ertan, Prof. Xhu Zhaohua, İbrahim Yavaşca (çiftlik sahibi).

Bu noktada, kritik ve önemle vurgulanması gereken tespit, bütünleşik uygulamalarda, aşırı iklim olayları sonucunda işletmenin bir bölümünde meydana gelebilecek hasar ve ekonomik kaybın, ürün çeşitliliği ve farklı aktiviteler sayesinde, iklim şoklarına direnç ve toplu yıkıma yol açmaksızın kuruluşun varlığını sürdürmesine olanak sağlayacak olmasıdır.

Diğer taraftan, hemen bütün gelişmekte olan ülkelerde, kırsaldan kentlere göç olgusu nedeniyle, tarım nüfusunun daraldığı bir gerçektir. Bütünleşik uygulamalar sayesinde, tarım arazilerinin gelirlerinde sağlanacak önemli artış, kırsal ile kentsel arasındaki gelir uçurumunu giderirken, geriye göçü de teşvik eden bir etken oluşturacaktır. Bütünleşik uygulamalar, kırsala sermaye transferi sağlamakla; bu sayede kırsal kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında çok önemli bir role de sahip olacaklardır.

Diğer taraftan, hemen bütün gelişmekte olan ülkelerde, kırsaldan kentlere göç olgusu nedeniyle, tarım nüfusunun daraldığı bir gerçektir. Bütünleşik uygulamalar sayesinde, tarım arazilerinin gelirlerinde sağlanacak önemli artış, kırsal ile kentsel arasındaki gelir uçurumunu giderirken, geriye göçü de teşvik eden bir etken oluşturacaktır. Bütünleşik uygulamalar, kırsala sermaye transferi sağlamakla; bu sayede kırsal kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında çok önemli bir role de sahip olacaklardır.

Bir diğer olumlu etki, biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkindir. Endüstriyel tomruk ihtiyacının doğal orman alanları yerine, agroforestry alanlarında karşılanması sayesinde, doğal ormanlar üzerindeki tahripkar üretim baskısı da büyük ölçüde hafifleyecek hatta büsbütün ortadan kaldırılabilir. Orman alanlarında sürgit olan tahribatın, iklim değişikliği etkilerinde bir çarpan etkisi yaratıldığını da bu arada belirtmek gerekiyor.

Türkiye'nin somut koşullarını göz önüne alarak fikir planı taslağının esaslarına da bu bölümün kapanış notu olarak yer vermekte fayda var.

Öncelikle, bütünleşik uygulamaların geniş ve tek parça veya birbirine çok yakın tarım arazilerinde hayata geçirilebileceği görülüyor. Bu açıdan bakıldığında, özellikle Batı Anadolu bölgesinde, veraset yoluyla tarım arazilerinin giderek küçülen parsellere bölünmesi nedeniyle, bütünleşik uygulamalara elveren tek parça işletmelerin sayıca çok az olduğu görülüyor. Veri koşullarda Türkiye'de nasıl yol alınabilir?

Türkiye'de, toprak ve iklim koşulları bakımından farklılıklar gösteren yirmi altı su havzası bulunuyor. Bütünleşik uygulamaların havza bazında ele alınması gerektiği akla geliyor. Buna göre, her havza, farklılıkları da gözetilerek bağımsız ve bütünleşik bir işletme olarak ele alınabilir. Havza sınırları dahilinde yer alan tarım ve hayvancılık işletmeleri, merkezi havza işletmesinin ortakları olabilirler. Bu noktada “yönetsel toplulaşma” anahtar kavramdır. T.C Tarım ve Ormancılık Bakanlığının eş güdümü çerçevesinde, havzalara yönelik “yönetsel toplulaştırma” yapıları oluşturulabilir. Merkezi denetim ve eş güdüm çerçevesinde, farklı işletmelerin uyumlu birlikteliği ve faaliyetleri pekala sağlanabilir.

Bu bölümün tamamlayıcısı olarak, tartışmalı bir konuya da yer vermek zorunlu görünüyor: GDO'lu tarım ürünleri... Bu konuyla devam etmek faydalı olacaktır.

GDO'ların çevreye salınması gen akışı (genetik bulaşma - kirlenme) ve melezleşme yoluyla biyolojik çeşitlilik ve ekosistemin işleyişinin sonuçları belirsiz şekilde etkilenmesiyle, nihayetinde doğa ile sosyoekonomik yapının etkileşim üzerinde ciddi riskler yaratabilir (Fotoğraf: Non-GMO Report, t.y.).

GDO'lu Ürünler: Fırsat ve Riskler

Kuraklık, yüksek sıcaklık, tuzluluk ve artan zararlı baskısı, tarımsal verimliliği düşürmektedir. Genetik Mühendisliği, bu abiotik ve biyotik baskılara karşı dayanıklı, genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar (GDO) yaratma potansiyeli ile öne çıkan bir teknolojidir. Ancak, bu teknolojinin getirdiği faydalar, beraberinde: “gen kaçıışı” (genetik bulaşma), istilacı türlerin ortaya çıkma potansiyeli, hedef-dışı organizmalar üzerindeki etkiler ve sosyo-ekonomik düzensizlikler gibi tüm GDO'lu ürünler için geçerli olabilecek küresel riskleri de getirmektedir. Bununla birlikte, iklim değişikliğinin tarım üzerindeki baskıları, yeni dayanıklı çeşit-

lerin geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır (FAO, 2016). Fırsatlar ve riskler arasında bir karşılık söz konusudur. Geleneksel ıslah yöntemlerinin sınırlı hızına karşılık, genetik mühendisliği, kuraklığa dayanıklı buğday, tuzluluğa toleranslı arpa veya böceklerle dirençli pamuk gibi ürünlerle önemli bir çözüm sunmaktadır. Ne var ki, GDO'ların çevreye salınması gen akışı (genetik bulaşma - kirlenme) ve melezleşme yoluyla biyolojik çeşitlilik ve ekosistemin işleyişinin geri dönüşsüz ve denetlenemez şekilde etkilenmesiyle, nihayetinde doğa ile sosyo-ekonomik yapının etkileşim üzerinde ciddi riskler yaratabilir (Ellstrand, 2003; Stewart vd., 2003). GDO'lu ürünlerde riskler aşağıdaki başlıklar altında yer almaktadır.

“Gen Kaçışı” ve Olası İstilacı Türlerin Ortaya Çıkışı: Transgenik ürünlerden yabancı akrabalara gen transferi, bu türlerin rekabet gücünü artırabilir ve istilacı davranış göstermelerine yol açabilir. Özellikle herbisit toleransını sağlayan genlerin doğal türlere geçişi, “süper yabancı otlar”ın ortaya çıkmasına sebep olabilir (Ellstrand, 2003; Simard vd., 2010). Bu durum hem ekosistem dengesini hem de tarımsal maliyetleri olumsuz etkileme potansiyeli taşımaktadır.

Biyolojik Çeşitliliğin Erozyonu: Nadir veya endemik türler ile kültür bitkileri arasında gerçekleşen gen akışı, bu türlerin genetik bütünlüğünü bozabilir ve yok olma riskini artırabilir (Ellstrand vd., 1999). Ayrıca, kültür bitkilerinin genetik çeşitliliği de azalabilir (Lu & Yang, 2009).

“Hedef-Dışı” Organizmalar Üzerindeki Etkiler: Genomuna aktarılmış belirli genleri taşıyan böcek dirençli ürünler (mısır, pamuk), hedef böceklerle toksik olduğu kadar, hedef-dışı böceklerle de (örneğin, kelebek larvaları, faydalı böcekler) zarar verebilir (Losey vd., 1999). Polenlerin rüzgarla komşu alanlara taşınması, bu toksinin monokültür tarım alanlarının çok ötesine yayılmasına neden olabilir. Bu durum, gıda zincirini etkileyerek, örneğin tozlaşma gibi doğal ekosistem işleyii, üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir (Tsatsakis vd., 2017).

Agronomik ve Sosyo-Ekonomik Sonuçlar: Gen kaçışı, organik tarım sertifikasyonunu riske atar, çiftçilerin pazar kayıplarına yol açabilir ve çok uluslu şirketlerin tohum tekeli pekiştirilerek çiftçi özerkliğini azaltabilir (Altındışli, 2012). Ayrıca, GDO’ların uzun vadeli sağlık ve çevre etkileri konusundaki belirsizlikler, toplumda güven krizine yol açmaktadır (Hilbeck vd., 2015).

Riskleri Azaltma Stratejileri: Alan seçimi ve coğrafi izolasyon: GDO ekimlerinin yabancı akrabaların bulunduğu alanlardan uzak tutulması (FAO & WHO, 2000).

Moleküler biyogüvenlik yöntemleri: Kısırlık genleri, plastid transformasyonu gibi yöntemlerin geliştirilmesi (Stewart vd., 2003).

Uzun vadeli izleme: GDO’ların çevresel etkilerini izlemek için bağımsız ve uzun süreli araştırma programlarının yürütülmesi (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016).

Etiketleme ve şeffaflık: Tüketicilerin seçim hakkını koruyacak şekilde zorunlu etiketleme (FAO, 2016).

Alternatif teknolojilerin desteklenmesi: Agroekolojik yöntemler, hassas tarım ve su yönetimi gibi sürdürülebilir çözümlerin teşvik edilmesi.

GDO’lar, iklim değişikliğine uyumda önemli bir araçtır; ancak potansiyel ekolojik ve sosyoekonomik riskler, dikkatli yönetim uygulama ve denetimleri olmaksızın bu teknolojiyi kullanmak sakıncalar taşımaktadır. Tartışma, “GDO’ya evet mi hayır mı?” ikileminden çıkmalı; hangi ürünlerde, hangi genlerde, hangi koşullarda ve nasıl bir denetim mekanizmasıyla kullanılacağı üzerine yoğunlaşmalıdır.

Sonuç

İklim değişikliğinin neden olduğu su ve gıda krizi, sadece çevresel bir sorun değil, aynı zamanda insani, ekonomik ve jeopolitik bir varoluşsal tehdittir. Bu krizin yükü, tarihsel olarak en az sorumlu olanların sırtına adaletsizce yüklenmektedir.

İklim değişikliği, su kıtlığı ve gıda güvensizliği üçlü krizi, ancak sistemik ve birbiriyle bağlantılı çözümlerle ele alınabilir.

Fiziksel su kaçaklarının önlenmesi ve yağmur suyu hasadı ile mevcut kaynaklar optimize edilmesi, entegre agro-ekolojik sistemler ile üretimin iklim değişikliği direnci ve sürdürülebilirliği artırılmalı, ve nihayetinde soğuk plazma gibi ileri teknolojiler ve karbon negatif tarım uygulamaları ile sera gazı salımlarını azaltmanın ötesine geçilerek, aktif bir şekilde karbon geri kazanımı sağlanmalıdır. Bu teknik önlemler, destekleyici politikalar, finansman mekanizmaları ve toplumsal katılımı birleştirildiğinde, “mükemmel fırtınanın” yıkıcı etkilerini bertaraf etmek mümkün olacaktır.

Su ve Gıda Sistemlerinde Dirençliliği Artırmak: Kuraklığa ve tuzluluğa dayanıklı mahsul çeşitlerinin geliştirilmesi, hassas sulama teknolojilerinin (damlama sulama) yaygınlaştırılması, su yönetimi ve bu bağlamda yağmur suyu hasadı sistemlerinin kurulması, verimli su kullanımını teşvik eden politikaların hayata geçirilmesi kritik öneme sahiptir.

Küresel İşbirliği ve Adil Geçiş: Küresel Kuzey, tarihsel sorumluluğunun gereği olarak, Küresel Güney’in iklim değişikliğine uyum sağlama ve temiz enerji teknolojilerine geçiş yapma çabalarını finanse etmek ve teknoloji transferinde bulunmakla yükümlüdür. COP27’de kurulan Kayıp ve Zarar Fonunun etkin ve adil bir şekilde işletilmesi hayati önem taşımaktadır.

Sürdürülebilir ve Adil Gıda Sistemleri: Endüstriyel tarımın çevresel ayak izini azaltacak agro-ekolojik uygulamalara, yerel ve kısa gıda tedarik zincirlerinin desteklenmesine ve gıda israfının azaltılmasına yönelik politikalar teşvik

edilmelidir.

Gerginlik ve Olası Çatışmaları Önleme ve Yönetişim: Su ve toprak kaynakları üzerindeki potansiyel çatışmaları önlemek için şeffaf ve katılımcı su yönetim modelleri, sınır ötesi işbirlikleri (örneğin, nehir havzası yönetimi anlaşmaları) ve erken uyarı sistemleri güçlendirilmelidir.

Sonuç olarak, iklim değişikliği kaynaklı su ve gıda krizi, mevcut küresel eşitsizlikleri derinleştiren bir işlev görmektedir. Bu krize etkin bir yanıt, yalnızca teknik çözümlerden ibaret olamaz; aynı zamanda küresel ölçekte adalet, dayanışma ve sorumluluk temelinde yeniden düşünülmüş bir siyasi iradenin ortaya konması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Küresel Güney’in haklı taleplerinin ciddiye alınması ve kaynakların adilce paylaşılması, gelecekteki çatışmaları önlemenin ve sürdürülebilir bir küresel toplum inşa etmenin tek yoludur. 🌸

Kaynakça

- Altındışli, A. (2012). Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve Tarım. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 49(Özel Sayı), 87–94.
- Deutsch, C. A., vd. (2018). Increase in crop losses to insect pests in a warming climate. *Science*, 361(6405), 916–919. <https://doi.org/10.1126/science.aat3466>
- Ellstrand, N. C. (2003). *Dangerous liaisons? When cultivated plants mate with their wild relatives*. Johns Hopkins University Press.
- Ellstrand, N. C., Prentice, H. C., & Hancock, J. F. (1999). Gene flow and introgression from domesticated plants into their wild relatives. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 30, 539–563. <https://doi.org/10.1146/annurev.ecolsys.30.1.539>

- Famiglietti, J. S. (2014). The global groundwater crisis. *Nature Climate Change*, 4(11), 945–948. <https://doi.org/10.1038/nclimate2425>
- FAO. (2016). The state of food and agriculture: Climate change, agriculture and food security. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- FAO. (2018). The future of food and agriculture – Alternative pathways to 2050. Food and Agriculture Organization of the United Nations. 1 Eylül 2025 tarihinde <http://www.fao.org/3/I8429EN/i8429en.pdf> adresinden alınmıştır.
- FAO. (2025). AQUASTAT - FAO's Global Information System on Water and Agriculture. 1 Eylül 2025 tarihinde [fao.org/aquastat/en/databases/maindatabase/symbols/index.html](http://www.fao.org/aquastat/en/databases/maindatabase/symbols/index.html) adresinden alınmıştır.
- FAO. (2025). 1 Eylül 2025 tarihinde [fao.org/aquastat/en/databases/maindatabase/symbols/index.html](http://www.fao.org/aquastat/en/databases/maindatabase/symbols/index.html) adresinden alınmıştır.
- FAO. (2025). 1 Eylül 2025 tarihinde <https://www.fao.org/common-pages/search/en/?q=food+waste> adresinden alınmıştır.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO. (2023). The State of Food Security and Nutrition in the World 2023. Urbanization, agrifood systems transformation, and healthy diets across the rural–urban continuum. <https://doi.org/10.4060/cc3017en>
- FAO, & WHO. (2000). Report of a Joint FAO/WHO Expert Consultation on the Safety Assessment of Foods Derived from Biotechnology. Food and Agriculture Organization of the United Nations. 1 Eylül 2025 tarihinde <http://www.fao.org/3/i01110e/i01110e.pdf> adresinden alınmıştır.
- Hallegatte, vd. (2016). Mapping the climate change challenge. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://www.nature.com/articles/nclimate3057> adresinden alınmıştır.
- Hsiang, S. M., Burke, M., & Miguel, E. (2013). Quantifying the influence of climate on human conflict. *Science*, 341(6151), 1235367. <https://doi.org/10.1126/science.1235367>
- Hilbeck, vd. (2015). No scientific consensus on GMO safety. *Environmental Sciences Europe*, 27(1), 4. <https://doi.org/10.1186/s12302-014-0034-1>
- Irrigreen. (n.d). Water Consumption Statistics. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://irrigreen.com/pages/water-consumption-statistics> adresinden alınmıştır.
- Immerzeel, vd. (2020). Importance and vulnerability of the world's water towers. *Nature*, 577(7790), 364–369. <https://doi.org/10.1038/s41586-019-1822-y>
- IPCC. (2019). Climate change and land: An IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://www.ipcc.ch/srccl/> adresinden alınmıştır.
- IPCC. (2022). Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. Cambridge University Press.

- Losey, J. E., Rayor, L. S., & Carter, M. E. (1999). Transgenic pollen harms monarch larvae. *Nature*, 399(6733), 214. <https://doi.org/10.1038/20338>
- Lu, B.-R., & Yang, C. (2009). Gene flow from genetically modified rice to its wild relatives: Evidence and implications. *Plant Ecology*, 202(2), 157–167. <https://doi.org/10.1007/s11258-008-9485-0>
- NASA. (2023). Global Climate Change: Vital Signs of the Planet. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://climate.nasa.gov/> adresinden alınmıştır.
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). Genetically engineered crops: Experiences and prospects. The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/23395>
- Roberts, J. T., & Parks, B. C. (2006). A climate of injustice: Global inequality, north-south politics, and climate policy. MIT Press.
- Simard, M. J., Légère, A., Pageau, D., Lajeunesse, J., Warwick, S. I., & Stewart, C. N. (2010). Gene flow between crops and their wild relatives. *Plant Science*, 179(6), 500–510. <https://doi.org/10.1016/j.plantsci.2010.07.011>
- Stewart, C. N., Jr., Halfhill, M. D., & Warwick, S. I. (2003). Transgene introgression from genetically modified crops to their wild relatives. *Nature Reviews Genetics*, 4(10), 806–817. <https://doi.org/10.1038/nrg1179>
- Tsatsakis, A. M., vd. (2017). Environmental impacts of genetically modified plants: A review. *Environmental Research*, 156, 818–833. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.03.011>
- UN World Water Development Report. (2021). Summary Progress Update 2021: SDG 6 – water and sanitation for all. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://www.unwater.org/publications/summary-progress-update-2021-sdg-6-water-and-sanitation-for-all/> adresinden alınmıştır.
- UNESCO. (2020). United Nations world water development report 2020: Water and climate change. UNESCO. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://www.unwater.org/publications/world-water-development-report-2020/> adresinden alınmıştır.
- WBGU (German Advisory Council on Global Change). (2007). World in transition: Climate change as a security risk. Earthscan. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://www.wbgu.de/en/publications/publication/world-in-transition-climate-change-as-a-security-risk> adresinden alınmıştır.
- World Bank. (2023). Climate Change. 1 Eylül 2025 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/topic/climatechange> adresinden alınmıştır.
- World Meteorological Organization. (2021). WMO atlas of mortality and economic losses from weather, climate, and water extremes (1970–2019). *WMO-No. 1267*. 1 Eylül 2025 tarihinde https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=10916 adresinden alınmıştır.
- Zhao, vd. (2017). Temperature increase reduces global yields of major crops in four independent estimates. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(35), 9326–9331. <https://doi.org/10.1073/pnas.1701762114>

Dünyanın Yeniden Düzenlenişi: Bölgesel Bloklar ve Çok Kutuplu Küresel Yönetişimin Yükselişi

SHANGTAO GAO *

Prof. Dr.
Çin Dışişleri Üniversitesi (CFAU)

JESSICA DURDU**

Doktora Adayı ve Uluslararası İlişkiler Uzmanı
Çin Dışişleri Üniversitesi (CFAU)

*Gao Shangtao, Çin Dışişleri Üniversitesi (CFAU) Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde profesör ve yüksek lisans danışmanıdır. CFAU'da Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Müdürüdür. Başlıca araştırma alanları arasında Uluslararası İlişkiler Teorisi (Güç Yapılandırıcılığı), Çin'in Dış Politikası (Karar Verme Modeli), Orta Doğu Sorunları (ABD'nin Orta Doğu politikası, İsrail-Arap ilişkileri, İran'ın Sünni ülkelerle ilişkileri) bulunmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2031-9869>

e-posta: gaostao613@163.com

**Jessica Durdu, Türkiye-Çin ilişkileri ve uluslararası diplomasi alanlarında uzmanlaşmış bir uluslararası ilişkiler uzmanı ve Çin Dışişleri Üniversitesi'nde (CFAU) Uluslararası İlişkiler alanında doktora adayıdır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nda üst düzey politika raporları, stratejik analizler ve uluslararası sunumlardaki raporlara katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'ne sunulan strateji belgelerinin yazarıdır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden (ODTÜ) Siyaset Bilimi alanında yüksek lisans derecesi ve ODTÜ ile New York'taki SUNY'den Küresel ve Uluslararası İlişkiler alanında çift lisans derecesi bulunan Durdu, İngilizce ve Türkçe'yi akıcı bir şekilde konuşmakta ve Çince'de ileri düzeyde olup, araştırmalarını diplomatik strateji ve küresel siyasi işbirliği üzerine yoğunlaştırmaktadır.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2315-9661>

e-posta: jessicadurdu@gmail.com

Geliş Tarihi: 28.07.2025

Kabul Tarihi: 30.09.2025

Atf: Gao, S. & Durdu, J. (2025). Dünyanın Yeniden Düzenlenişi: Bölgesel Bloklar ve Çok Kutuplu Küresel Yönetişimin Yükselişi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(1), 47-84.

ÖZ

Uluslararası yönetim sistemi yapısal bir dönüşüm geçiriyor ve bu dönüşüm, Batı liderliğindeki kurumların geleneksel hakimiyetine giderek daha fazla meydan okuyan bölgesel blokların ve kurumların yükselişiyle hızlanıyor. Bu makale, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı liderliğindeki kurumların hakim olduğu tek kutuplu liberal hegemonik düzenden, bölgesel blokların ve kurumların ortaya çıkmasıyla karakterize edilen çok kutuplu bir küresel yönetim sistemine doğru küresel geçişi analiz ediyor. Makale, iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlik ve siyasi çok kutupluluk gibi ortak bir anlayış ve işbirliği gerektiren 21. yüzyılın zorluklarını ele almak için geleneksel devletlerarası kurumların giderek artan yetersizliğinin, bölgeselcilik ve Güney-Güney işbirliğine dayanan alternatif yönetim yapılarının yaygınlaşmasına yol açtığını savunmaktadır. Makale, dünya sahnesinde ortak zorluklar veya coğrafi yakınlık etrafında oluşan grupların gayri resmi işbirliği eğilimi olan “bölgesel bloklar” ile yapılandırılmış kurallara ve uzun vadeli yönetim çerçevelerine sahip resmi yapılar olan “kurumlar” arasında ayrım yapmaktadır. Bu makale, kurumları kategorize ederek, bölgesel blokların ve kurumların küresel olarak daha kapsayıcı ve çoğulcu bir yönetim mimarisini nasıl şekillendirdiğini değerlendirmektedir. Çin ve Küresel Güney'in yükselişiyle ilişkili mekanizmalara ve bunların küresel yönetişimin gelecekteki yapısı üzerindeki etkilerine özel önem verilmektedir. Çalışma, uluslararası sistemin devletlerarası çatışma çözümü çerçevesinden, çok kutuplu yönetimi merkezine alan küresel bir zorluk yönetimi paradigmasına doğru kaymakta olduğu sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: bölgesel bloklar, Çin'in yükselişi, çok kutuplu yönetim, Küresel Güney, küresel kurumlar, post-hegemonik düzen.

Reordering the World: Regional Blocs and the Rise of Multipolar Global Governance

ABSTRACT

The international governance system is undergoing a structural transformation, and this transformation is catalyzed by the rise of regional blocs and institutions that increasingly challenge the traditional dominance of Western-led institutions. This article analyzes the global transition from a unipolar liberal hegemonic order, dominated by Western-led institutions, especially after World War II, toward a multipolar global governance system characterized by the emergence of regional blocs and institutions. It argues that the growing inability of traditional inter-state institutions to address 21st-century challenges, such as climate change, economic inequality, and political multipolarity, which require a common understanding and cooperation, has led to the proliferation of alternative governance structures rooted in regionalism and South-South cooperation. It distinguishes between “regional blocs” as informal cooperative tendency of groupings formed around shared challenges or geographic proximity on the world stage, and “institutions” as formalized organizations with structured rules and long-term governance frameworks. By categorizing institutions, this paper evaluates how regional blocs and institutions are shaping a more inclusive and pluralistic governance architecture globally. Special attention is given to mechanisms associated with the rise of China and the Global South, as well as their implications for the future configuration of global governance. The study concludes that the international system is shifting from an inter-state conflict resolution framework to a global challenge-management paradigm, with multipolar governance at its core.

Keywords: China's rise, global institutions, Global South, multipolar governance, regional blocs, post-hegemonic order.

Giriş

ULUSLARARASI YÖNETİŞİMİN MİMARİSİ köklü bir dönüşüm geçiriyor. Birleşmiş Milletler (BM), Bretton Woods finans kurumları (IMF, Dünya Bankası) ve ABD liderliğindeki güvenlik ittifakları (NATO) gibi kurumların desteklediği İkinci Dünya Savaşı sonrası küresel düzen, ABD'nin üstünlüğü ve serbest ticaret ile demokrasinin teşvik edilmesi varsayımına dayalı olarak inşa edildi (Ikenberry, 2018). Bu düzen, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası erken dönemde otoritesini korumuş olsa da, bugün karşı karşıya olduğumuz çağdaş küresel sorunları ele almada sınırlı olduğunu ortaya koymuştur (Acharya, 2017; Ikenberry, 2018). 20. yüzyılın ortaları için tasarlanan kurumlar, artık ulusötesi sorunlar ve Küresel Güney'in yükselişiyle karakterize edilen çok kutuplu bir dünyada geçerlilikleri konusunda sorgulanmaktadır (Acharya, 2017; Acharya ve ark., 2023).

Afrika Birliği'nin (AfB) 2023 yılında G20'ye kabul edilmesi gibi son dönemdeki gelişmeler, daha kapsayıcı, çok kutuplu bir yönetim için yapılan çabaları simgelemektedir (Acharya & Singh, 2023). BM Güvenlik Konseyi, büyük güçlerin veto hakları nedeniyle felç olmuş durumda ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) uyuşmazlık çözme sistemi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bölünmeleri yansıtan işlevsiz bir yapıya sahiptir (Araya, 2025). IMF ve Dünya Bankası da, yavaş reformlarıyla gelişmekte olan ekonomileri yeterince temsil edememesi nedeniyle meşruiyet kriziyle karşı karşıyadır (Ikenberry, 2018; Acharya, 2017). Acharya (2017) tarafından belirtildiği gibi, liberal düzen uzun süredir dışlayıcı olmuştur ve iyi niyetli yönetim iddiaları gelişmekte olan dünyada boş sözler olarak kalmaktadır. Bu güvenilirlik krizi, günümüzün küresel zorluklarına daha kapsayıcı bir şekilde daha uygun alternatif çerçeveler için çağrılara yol açmıştır (Scholz, 2023).

Gelişmekte olan bölgesel bloklar ve yeni kurumlar, kalkınma, güvenlik, koordinasyon ve kapsayıcılığa odaklanarak bu boşluğu doldurmaktadır. Burada, bu araştırmanın bölgesel bloklar ve kurumlar arasında bir ayrım yaptığına dikkat etmek önemlidir. Her ikisinin küresel politikadaki etkilerini ve rollerini net bir şekilde ayırmak zor olsa da, bu makale için bölgesel bloklar, aynı/benzer zorluklarla karşı karşıya olan ve aynı/benzer hedeflerle bir araya gelip uyum içinde hareket eden ülkeler arasındaki gayri resmi eğilimi ifade edecektir. Öte yandan, kurumlar, bu ülkelerin karar alma sürecinde nispeten eşit söz hakkına sahip oldukları ve uzun vadeli yönetim çerçeveleri içinde yasal statüye sahip oldukları resmi ortamları ve sistemleri kapsayacak ve ifade edecektir. Küresel Güney koalisyonları, özellikle iklim müzakereleri, ticaret ve BM oylamalarında daha iddialı hale gelmiş, egemen eşitliği ve kalkınma dayanışmasını savunmuştur (Acharya, 2017). Ayrıca, BRICS ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) gibi yeni çok taraflı kurumlar, daha az siyasi koşul içeren alternatif kalkınma finansmanı sunarak Bretton Woods kurumlarının hakimiyetine meydan okumaktadır (Prates & Peruffo, 2016). Bu yeni aktörler, küresel yönetişimin ABD liderliğindeki düzenden daha merkezi olmayan, ağ bağlantılı bir çok taraflılığa doğru kaymakta olduğunu göstermektedir (Acharya et al., 2023).

Bu bağlamda, bu makale yeni ortaya çıkan bölgesel kurumlar aracılığıyla küresel yönetişimin dönüşümünü incelemektedir. Küresel sahnedeki kurumları üç gruba ayırmaktadır: (1) etkisi azalan geleneksel kurumlar (BMGK, NATO, DTÖ, G7, IMF/Dünya Bankası), (2) uyum sürecinde olan geleneksel kurumlar (G20, Afrika Birliği, Arap Birliği) ve (3) yönetişimi yeniden şekillendiren yeni kurumlar (BRICS, ŞİÖ, AAYB, ASEAN ve diğerleri). Bu makale, bu gelişmeleri analiz ederek, bölgesel

blokların yönetişi daha çeşitli, çok kutuplu bir uluslararası sistemi yansıtacak şekilde nasıl yeniden şekillendirdiğini incelemektedir.

Geleneksel Küresel Yönetişim Sistemi: Kökenleri ve Sınırları

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Düzenin Yapısı

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ABD önderliğindeki müttefik güçler, gelecekteki küresel çatışmaları önlemek ve istikrarı teşvik etmek için yeni bir uluslararası yapı kurmaya çalıştılar. 1945 sonrası düzen, dönemin güç dağılımını ve liberal idealleri yansıtan bir dizi birbiriyle bağlantılı kurum ve ittifak etrafında inşa edildi (Ikenberry, 2018). Bu düzenin temel direkleri arasında küresel barış

ve güvenlik için BM'nin kurulması, ekonomik ve finansal istikrar için Bretton Woods kurumları, jeopolitik tehditleri kontrol altına almak için bir güvenlik ittifakı (NATO), ABD dolarının üstünlüğüne dayanan G7 gibi ekonomik liderlik mekanizmaları ve liberal düzen değerlerinin bölgesel bir somutlaşması olarak Avrupa entegrasyon projesi yer alıyordu. Zamanla, bu kurumlar onlarca yıllık nispi istikrar ve büyümeyi destekleyen bir çerçeve oluşturdu. Ancak, esas olarak 20. yüzyılın ortalarında donmuş olan kurumsal mantıkları ve temsili yapıları, köklü bir şekilde değişen dünyaya uyum sağlamakta zorlandı. Yeni güçlerin ve yeni zorlukların ortaya çıkmasıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası mimari, günümüzün katmanlı ve kutuplaşmış uluslararası sistemi için giderek daha eski moda veya yetersiz görülmeye başlandı.

“İkinci Dünya Savaşı sonrası mimari, günümüzün katmanlı ve kutuplaşmış uluslararası sistemi için giderek daha eski moda veya yetersiz görülmeye başlandı”. 2016 yılındaki bir etkinlik sırasında BM Genel Kurulu salonu (Fotoğraf: UN Photo/Cia Pak, t.y.).

BM, barış ve güvenlik için evrensel ve temel bir kuruluş olarak 1945 yılında kuruldu. BM'nin merkezinde, uluslararası barışı korumakla birincil olarak sorumlu olan BM Güvenlik Konseyi (BMGK) yer almaktadır. BMGK'nın yapısı, 1945 yılının jeopolitik gerçeklerini yansıtıyordu: ABD, Sovyetler Birliği (şimdiki Rusya), Çin, İngiltere ve Fransa olmak üzere beş büyük güce, veto hakkına sahip daimi üye statüsü verilmiş, bunların yanı sıra dönüşümlü olarak değişen geçici üyeler de bulunmaktaydı. Büyük güçlerin konsensüsü olmadan önemli bir adım atılmamasını garanti altına almak amacıyla yapılan bu düzenleme, küresel güvenlik kararlarında "P5"nin üstünlüğünü pekiştirdi. Ancak, bu yapının doğasından var olan eşitsizlik, en büyük sınırlamalarından biri haline gelmiştir. Küresel güç dağılımı değişmiş olsa da, Konseyin yapısı 1945'ten bu yana temelde değişmemiştir. Birçok eleştirmen, BMGK'nın bugün dünyanın birçok bölgesini temsil etmediğini savunarak, daimi üyeliğin geçmiş bir dönemi yansıttığını belirtmektedir (Mahbubani, 2021). Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi büyük ülkeler kalıcı bir söz hakkına sahip değilken, Afrika ve Latin Amerika gibi kıtaların tamamı P5 temsilcisinden yoksundur. Konseyi 21. yüzyılın gerçeklerini daha iyi yansıtabilecek şekilde reform etmek ve genişletmek için yapılan çabalar, kısmen herhangi bir yapısal değişikliğin ayrıcalıklı statüsü zayıflayacak olan P5 üyelerinin onayını gerektirmesi nedeniyle defalarca durma noktasına gelmiştir. Veto hakkı, artık çağdışı görülen bir başka önemli kurumsal mantıktır: Büyük güçler arasında savaşı önlemek amacıyla getirilmiş olsa da, P5 üyeleri tarafından sık sık kullanılan (veya tehdit edilen) veto hakkı, BMGK'nın acil çatışmalara müdahale etme yeteneğini sıklıkla felce uğratmıştır. Gazze veya Ukrayna kararlarına yönelik vetolar bunlara örnek olarak gösterilebilir (Ikenberry, 2018). Bu durum, BMGK'nın giderek daha fazla modası geçmiş, jeopolitik çıkmaz ve temsili olmayan yönetim nede-

niyle krizlere kararlı bir şekilde yanıt veremeyen bir kurum olduğu algısına yol açmıştır. BM liderleri bile bu sorunu kabul etmektedir: Genel Sekreter António Guterres, Konsey'in yapısının "modası geçmiş" olduğunu savunmuş ve Afrika ve Latin Amerika gibi yeterince temsil edilmeyen bölgeler için daimi üye koltukları eklenmesini talep etmiştir (Mahbubani, 2021). Özetle, BM küresel düzenin temel taşı olmaya devam ederken, Güvenlik Konseyi'nde İkinci Dünya Savaşı sonrası birkaç gücün hakimiyeti, geleneksel yönetim yapısının çok kutuplu bir dünyanın ihtiyaçlarını ve sesini karşılamakta ne kadar zorlandığını göstermektedir.

IMF ve Dünya Bankası'ndaki kararlar, ekonomik büyüklüğe dayalı ağırlıklı oy hakları ile alınmaktadır, ancak bu ağırlıklar hala büyük ölçüde 2025'in değil, 1944'ün güç dağılımını yansıtmaktadır.

BM ile birlikte Bretton Woods sistemi, savaş sonrası düzenin ekonomik kolunu oluşturdu. 1944 yılında, İkinci Dünya Savaşı sona ererken, Müttefik ülkeler Bretton Woods'ta bir araya gelerek yeni bir finansal yapı tasarladılar. Bu, 1945 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın kurulmasına yol açtı ve bu kurumlar sırasıyla parasal istikrarı ve savaş sonrası yeniden yapılanma/kalkınmayı sağlamakla görevlendirildi. Bunu tamamlayan bir diğer unsur, daha serbest ticaretin teşvik edilmesi ve iki savaş arası dönemde yaşanan korumacı faaliyetlerin tekrarlanmasının önlenmesi amacıyla 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) idi. Bu anlaşma, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından devra-

“1944 yılında, İkinci Dünya Savaşı sona ererken, Müttefik ülkeler Bretton Woods'ta bir araya gelerek yeni bir finansal yapı tasarladılar” (Photo: britannica.com, t.y.).

İlindi (Ikenberry, 2018). Bretton Woods kurumları, açık pazarlar ve işbirliği gibi liberal ilkeler üzerine kurulmuş olmakla birlikte, ABD'nin liderliğini de yansıtıyordu: ABD doları temel para birimi olarak kabul edildi ve IMF ile Dünya Bankası'nın yönetişiminde en büyük söz hakkı ABD ve Batılı müttefiklerine verildi. IMF ve Dünya Bankası'ndaki kararlar, ekonomik büyüklüğe dayalı ağırlıklı oy hakları ile alınmaktadır, ancak bu ağırlıklar hala büyük ölçüde 2025'in değil, 1944'ün güç dağılımını yansıtmaktadır. ABD, her iki kurumda da %15'in üzerindeki oranla açık ara en büyük paya sahip olup, genellikle %85 onay gerektiren önemli kararlar üzerinde fiilen veto hakkına sahiptir. Amerika ve Avrupa'nın etkisi, Dünya Bankası'nın başına bir Amerikalı, IMF'nin başına ise bir Avrupalı'nın geçmesi yönündeki gay-

ri resmi bir anlaşma ile pekiştirilmiştir. Bir zamanlar doğal kabul edilen bu centilmenlik anlaşması, günümüzde gelişmekte olan ülkeler tarafından bu kurumların meşruiyetini zedeleyen bir anakronizm olarak geniş çapta eleştirilmektedir (Mahbubani, 2021). Nitekim, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ekonomiler küresel büyümenin ana motorları haline gelmiş olsalar da, Bretton Woods yönetişiminde yeterince temsil edilmiyorlar. Örneğin, şu anda dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin'in IMF ve Dünya Bankası'ndaki oy hakkı, dünya ekonomisindeki ağırlığının çok altında, 2021 itibarıyla Dünya Bankası'nda sadece %6 civarında. Buna karşılık, küçük Avrupa ülkeleri genellikle orantısız bir etkiye sahip. Kota ve oy dağılımı büyük ölçüde aynı kalmıştır. Reformlar çok yavaş ilerlemektedir:

2010 yılında kararlaştırılan ve gelişmekte olan ülkelerin paylarını biraz artıran mütevazı bir IMF kota ayarlamasının ABD Kongresi tarafından onaylanması beş yıl sürmüş ve o zamandan beri büyük güçler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle daha fazla reform yapılamamıştır (Acharya, 2017). Bu durum, IMF/Dünya Bankası'nın Küresel Güney'in gözündeki güvenilirliğini ve etkinliğini zedelemiş ve Çin ve Hindistan gibi ülkeleri Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) ve Yeni Kalkınma Bankası (BRICS bankası) gibi alternatif kurumlar kurmaya teşvik etmiştir.

Dinamik gelişmekte olan ekonomiler olan Çin, Hindistan, Brezilya ve diğerleri G7'nin bir parçası değil, bu da bu kulübün aldığı önemli kararların meşruiyetinden veya dünyanın geri kalanının desteğinden yoksun olabileceği anlamına geliyor.

Benzer şekilde, ticari açıdan, GATT'in yerine küresel ticaret kurallarının koruyucusu olarak gelen DTÖ, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki ayrılıklar nedeniyle kurallarını güncellemekte zorlanmıştır. Bir zamanlar iddialı olan Doha Ticaret Müzakereleri çökmüş ve DTÖ'nün uyuşmazlık çözme mekanizması son yıllarda, sübvansiyonlar ve kalkınma hakları gibi konularda derin anlaşmazlıkları yansıtarak işlevsiz hale gelmiştir.

Bu makale hem resmi kurumlara hem de gayri resmi eğilimlere odaklandığından, o dönemde Batı liderliğini pekiştiren gayri resmi gruplaşmaları ve parasal düzenlemeleri de ele almak gerekmektedir. Bunun en iyi örneği, 1970'lerde toplantılara başlayan gelişmiş ekonomilerden (ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya) oluşan gayri res-

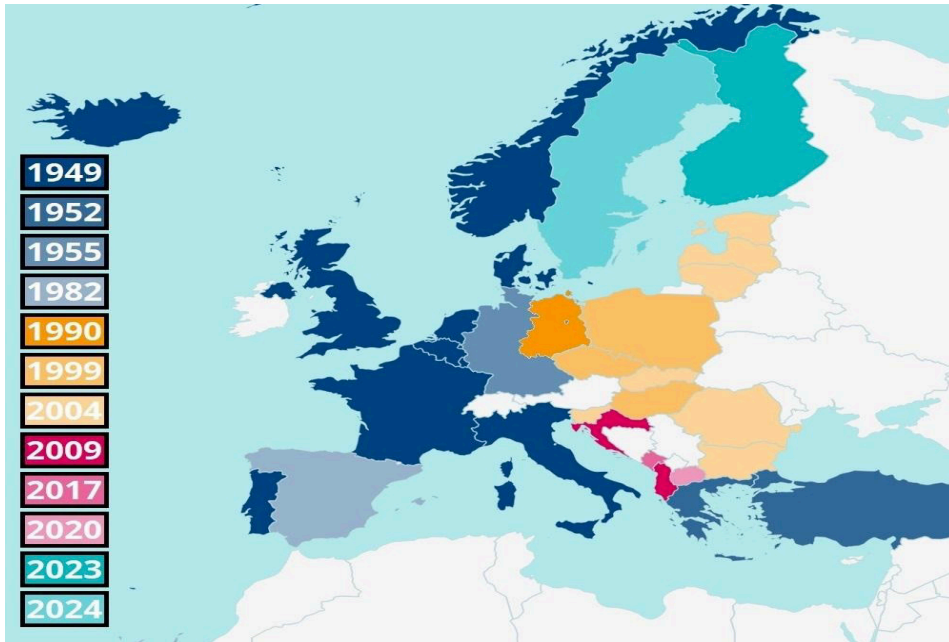
mi bir blok olan Yedi Büyüklük Grubu'dur (G7). G7, 1975 yılında petrol şokları ve küresel resesyona yanıt olarak ortaya çıkmış ve dünyanın en zengin demokrasilerinin ekonomi politikalarını koordine etmeleri için bir forum sağlamıştır. Yıllar içinde G7, borçların hafifletilmesinden finansal krizlere kadar çeşitli konuları ele alan ve kalkınma ve ticaretle ilgili normlar belirleyen, liberal ekonomik düzenin bir tür *yönlendirme komitesi* haline gelmiştir. G7'nin etkisi, her zaman üyelerinin ekonomik gücüne dayanmıştır. 20. yüzyılın sonlarında, bu ülkeler küresel GSYİH'nin çoğunu oluşturuyordu ve açık pazarlar ve istikrarlı, dolar merkezli finansmana ortak bağlılıklarını sürdürüyorlardı. ABD doları, savaş sonrası uluslararası para sisteminin temel taşı haline geldi (bu nedenle, günümüzde uzmanlar "dolar hegemonyası" terimini kullanmaktadır).

Bu düzenlemeler, G7 ekonomileri dünyayı domine ederken ve çoğu ülke dolar merkezli sisteme bağlanmanın faydalarını görürken işe yarıyordu. Ancak bugün, bu münhasır ekonomik liderlik modelinin sınırları giderek daha belirgin hale geliyor. G7, dünya ekonomisinin çok daha küçük bir bölümünü temsil ediyor; 2020'lerin ortalarında küresel GSYİH'nin yaklaşık %29'unu veya Avrupa Birliği (AB) de dahil edildiğinde %44'ünü oluşturuyor. Bu oran, geçmiş on yıllarda çoğunluğu oluşturduğu dönemlere kıyasla oldukça düşük. Dinamik gelişmekte olan ekonomiler olan Çin, Hindistan, Brezilya ve diğerleri G7'nin bir parçası değil, bu da bu kulübün aldığı önemli kararların meşruiyetinden veya dünyanın geri kalanının desteğinden yoksun olabileceği anlamına geliyor. Analistler, G7'nin küresel etkisinin dış dinamikler tarafından aşındığını belirtiyor ve birçoğu, Çin ve diğer gelişmekte olan güçler olmadan G7'nin önemi kalmadığını savunuyor. Nitekim, G7'nin öncelikleri, kulübün dışından destek almadıkları sürece başarısız olma riski taşıyor (Ikenberry, 2018). G7'nin başarısız sonuçları ve etkisizliği, her zirveyle daha da belirgin

hale geliyor. Nitekim, Haziran 2025'te Kanada'da düzenlenen son zirvede, üyeler arasındaki iç anlaşmazlıklar nedeniyle beklenen ortak bildiri açıklanamamıştır. Bunun farkında olan G7, zaman zaman Hindistan veya Brezilya gibi dışardan liderleri zirvelerine davet etmiş ve 1999'dan bu yana, gelişmekte olan devletleri de içeren daha geniş kapsamlı Yirmiler Grubu (G20), küresel ekonomik kriz idaresinde merkez sahneye çıkmıştır.

BM evrensel olarak kolektif güvenlik sağlamayı amaçlarken, Bretton Woods kurumları bunu finansal olarak desteklemeyi, gayri resmi gruplaşmalar da bu ilkeleri benimsemeyi amaçlarken, 1949'da Batı bloğu için açıkça paralel bir güvenlik yapısı oluşturuldu: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO). NATO, Batı Avrupa'yı Sovyet saldırganlığına karşı korumak için ortak savunma paketi olarak tasarlandı ve ABD ile Kanada'yı Batı Avrupa ülkelerinin savunmasına bağladı. Soğuk Savaş sırasında NATO, Sovyetler

Birliği'ni kontrol altında tutarak Kuzey Amerika ve Avrupadaki demokrasilerin güvenliğini koruyan liberal düzenin askeri omurgası haline geldi. Soğuk Savaş'tan sonra NATO dağılmadı, aksine eski Doğu Bloku ülkelerini bünyesine katarak ve yeni roller üstlenerek (Balkanlar'da kriz yönetimi ve Afganistan'da güvenlik varlığı gibi) genişledi. Bu genişleme, NATO'nun Sovyetler Birliği sonrası dönemde bile baskın güvenlik ittifakı olarak konumunu sağlamlaştırdı. Ancak NATO'nun bu başarısı ve Batı merkezli yapısı, farklılaşan dünyanın gözünde sınırlarını da ortaya koymaktadır. NATO'nun kurumsal mantığı seçici bir kulüp mantığıdır; üyelerine güvenlik sağlarken diğerlerini dışlar ve bazen küresel güvenlikte bir ayrım çizgisi oluşturur. Örneğin Rusya, NATO'nun doğuya doğru genişlemesini uzun süredir kendi güvenlik alanına bir tehdit olarak görmektedir ve bu şikayet, Avrupadaki gerilimler ve çatışmaların altında yatan bir neden oluşturmaktadır (Yan, 2020).

"Soğuk Savaş'tan sonra NATO dağılmadı, aksine eski Doğu Bloku ülkelerini bünyesine katarak ve yeni roller üstlenerek genişledi" (Görsel: Konrad Adenauer Stiftung, t.y.).

Transatlantik alanın dışındaki diğer yükselen güçler (örneğin Çin) NATO ile çok az bağlantıya sahiptir ve NATO'yu Batı hakimiyetinin bir uzantısı olarak görmektedir. İttifak içinde bile, NATO'nun uyum sağlama kabiliyeti hakkında sorular ortaya çıkmıştır: Sovyet tehdidi ortadan kalktıktan sonra, zaman zaman NATO'nun artık gereksiz olduğu yönünde eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bu konu, 2017 yılında bir ABD başkanının ittifakın önemini kamuoyuna açık bir şekilde sorgulamasıyla dramatik bir şekilde gündeme gelmiştir (CBS News, 2017). NATO, Rusya-Ukrayna krizi gibi zorluklara karşı bir araya gelerek devam eden önemini kanıtlamış olsa da, NATO'nun kapsamının coğrafi ve kültürel olarak sınırlı olduğu gerçeği değişmemiştir. NATO, ortaklıklar dışında diğer bölgelerin (örneğin Asya, Afrika) güvenlik endişelerini doğrudan dahil etmemekte ve yetki alanını genişletmeden geleneksel olmayan tehditleri (pandemiler veya siber savaş gibi) iyi bir şekilde ele almamaktadır. Aslında NATO, geleneksel savaş sonrası sistemin hem gücünü hem de sınırlarını örneklemektedir: Ortak değerlere sahip, benzer düşünen bir grup ülkeyi güçlü bir şekilde bir araya getirirken, bunu yaparken Batı güvenlik şemsiyesi içindekilerle dışındakiler arasındaki bölünmeyi de vurgulamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenin mimarisi, esas olarak BM'nin merkezinde veto hakkına sahip 5 daimi üyesinin etkisine bağlı olan BM Güvenlik Konseyi, 1944'te ABD dolarının istikrarını ve büyük ekonomilerin büyümesini sağlamak için finansal kurum olarak IMF ve Dünya Bankası ve ticari alanda bu ilkeleri kolaylaştıran DTÖ'den oluşurken, NATO ise kapsayıcılıktan uzak, belirli aktörler için ve onlara karşı bir sert güç aracı olarak duruyordu. Bu sistem, o dönemdeki sorunlara yanıt verebiliyor ve çözümlerle bir miktar büyüme sağlayabiliyordu. Ancak dünya dönüşürken, 1944'te oluşturulan bu eski sistem, günümüzün zorluklarına yanıt veremediğini hissetmeye başladı. İşte bu noktada işlevsel çöküşleri ortaya çıktı.

İşlevsel Başarılar ve Gerileme

Soğuk Savaş sonrası dönemde, liberal düzen küreselleşmeyi destekleyerek dünya ticaretini genişletti ve yaşam standartlarını iyileştirdi. Son birkaç on yılda, devletler arası çatışmalarda keskin bir düşüşle birlikte önemli ölçüde bir servetin yaratıldığı ve yoksulluğun azalığı bir dönem yaşandı ve bu, çok taraflı sistem için tarihi bir başarı oldu.

Bu başarılarla rağmen, liberal uluslararası düzen, özellikle 21. yüzyılda artan meşruiyet krizleriyle karşı karşıya kaldı. 2003 yılında ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan Irak'ı işgali, BM'nin ve küresel düzenin güvenilirliğini ciddi şekilde zedeledi. Irak Savaşı, uluslararası kurumların eksikliklerini ortaya çıkardı ve küresel çapta çifte standart algısını güçlendirdi. 2008 finans krizi, Batı finans sistemlerinin kırılganlığını ortaya çıkararak ve IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara olan güveni azaltarak düzeni daha da zayıflattı. Doha Turu'nun çöküşü ve DTÖ'nün uyuşmazlık çözme mekanizmasının işlevsiz hale gelmesi, çok taraflı ticaretin çöküşünün örnekleridir. Bu krizler, küresel işbirliğinin durma noktasına gelmesiyle birlikte liberal düzenin etkinliğinin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır.

Son yirmi yılda, teröre karşı savaştan Batı'daki popülist hareketlere kadar bir dizi küresel şok, liberal düzeni daha da zorladı. Son zamanlarda, COVID-19 salgını ve Rusya-Ukrayna krizi, mevcut sistemin yetersizliklerini ortaya çıkardı. Salgın, küresel işbirliğindeki boşlukları ortaya çıkardı ve Rusya'nın savaşı BM Güvenlik Konseyi'ni felç etti. Aynı durum Gazze konusunda da tekrar görüldü. BM Güvenlik Konseyi'nde bir elin kaldırılması, hem Genel Kurul'da hem de BM Güvenlik Konseyi'nde güçlü bir çoğunlukla alınan bölgeye insani yardım gönderme kararını rafa kaldırmaya yetti. Bazı akademisyenler bu tür olayların tek kutupluluğun sonunu ve rakip blokların yükselişini işaret ettiğini savunurken, diğerleri

liberal düzenin geçerliliğini korumak için evrimleşmesi gerektiğini savunuyor (Layne, 1993). Küresel yönetişimin geleceği, çağdaş dönemde ortaya çıkan meşruiyet eksikliklerini ve güç dengesizliklerini ele alma becerisine ve ortaya çıkan çok kutuplu dünyaya uyum sağlama kapasitesine bağlı olacaktır.

Yapısal Katılıklar

Ancak, ortaya çıkan çok kutuplu dünyaya uyum sağlama kapasitesi, kurumların reformu olmadan gerçekleştirilemez. Ancak, reform söz konusu olduğunda, yapısal katılma güçlü bir engel teşkil etmektedir. Başka bir deyişle, küresel yönetişimi destekleyen savaş sonrası kurumlar, 21. yüzyılın gerçeklerine uyum sağlamayı engelleyen yapısal bir ataletle karşı karşıyadır. Bunun en iyi örneği, on yıllardır reforma direnen BM Güvenlik Konseyi'dir. Daimi üyelik sayısını artırma veya veto hakkını kısıtlama önerileri, çe-

lişen ulusal çıkarlar ve P5'in veto hakkı nedeniyle tıkanmıştır (Langmore & Thakur, 2024). Her ne kadar statik yapısı meşruiyetini zedelese ve yükselen güçler arasında hoşnutsuzluk yaratmış olsa da, BMGK'nın daimi üyeliğinin öngörülebilir bir gelecekte temelden reformdan geçirilmesi için gerçekçi bir olasılık bulunmamaktadır. Konseyin güvenilirliği, temsil etkisizliğinden zarar görmektedir; Konsey, günümüzün çok kutuplu dünyasını değil, 1945'in jeopolitiğini yansıtmaktadır ve bu da *tüm uluslararası topluluk adına konuşma* yetkisini zaafa uğratmaktadır.

Benzer katılıkların Bretton Woods kurumlarını da etkilediği görülmektedir. IMF ve Dünya Bankası kota yapıları, ekonomik güçteki değişimlere ayak uyduramayarak, küresel kuzey lehine çarpık kalmaya devam etmektedir. 2010 yılından bu yana yapılan kademeli kota ayarlamaları, ABD ve büyük Avrupa devletlerinin hakimiyetini neredeyse hiç etkilememiştir (Wade & Vestergaard, 2024).

"BM Güvenlik Konseyi'nde bir elin kaldırılması, hem Genel Kurul'da hem de BM Güvenlik Konseyi'nde güçlü bir çoğunlukla alınan Gazze'ye insani yardım gönderme kararını rafa kaldırmaya yetti" (Fotoğraf: UN, t.y)

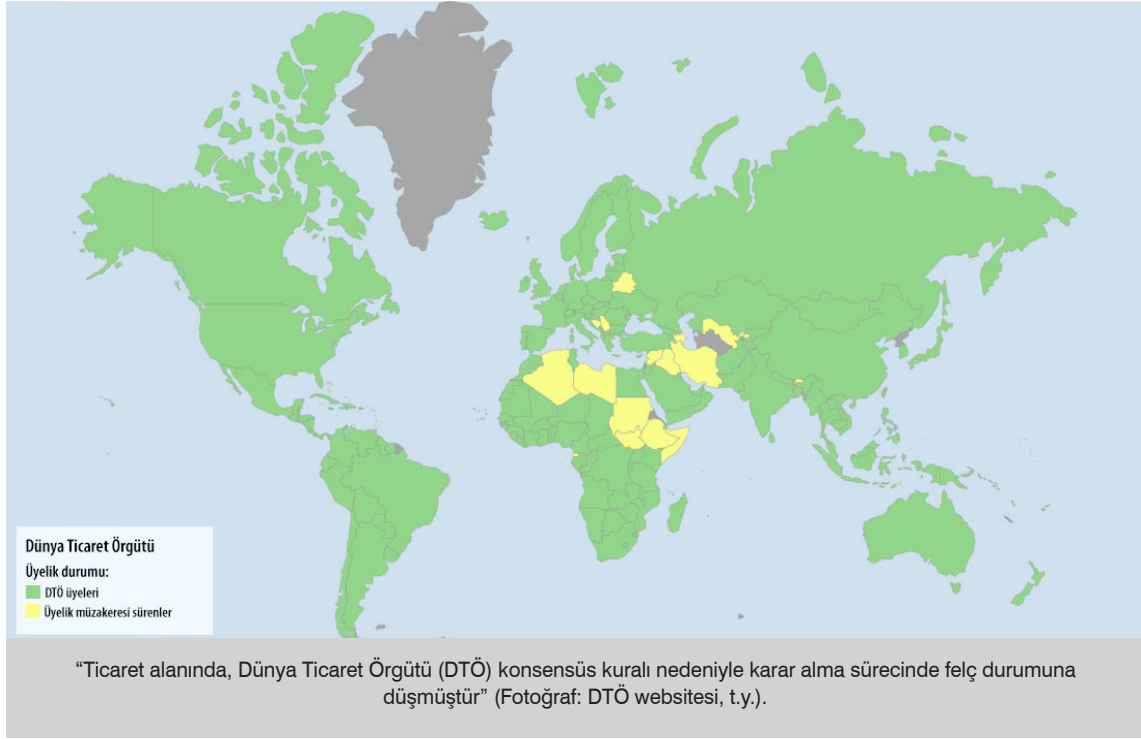
Örneğin, 2013 yılına kadar gelişmekte olan ülkeler dünya GSYİH'sinin yarısından fazlasını oluştuyordu, ancak Dünya Bankası'nın oy hakkının sadece %47'sine sahipti. Oy haklarındaki bu uyumsuzluk, gelişmekte olan ekonomilerin yeterince temsil edilmemesine ve bu kurumların meşruiyetinin zedelenmesine neden olmaktadır. Analistler, gelişmekte olan ekonomilerin ağırlığını yansıtacak cesur kota ve yönetim reformları yapılmazsa, IMF'nin meşruiyetini kaybetme ve küresel finansal zorlukların üstesinden gelmede etkinliğini yitirme riskiyle karşı karşıya olduğu konusunda uyarıyor. Ancak reformlar yavaş ve siyasi açıdan zordur ve Batı'nın kontrolünü önemli ölçüde azaltacak herhangi bir değişiklik (örneğin, IMF'de ABD'nin veto hakkının kaldırılması) mevcut koşullar altında siyasi olarak uygulanamaz durumdadır (BU Global Development Policy Center, t. y.). Sonuç, yönetim yapılarının artık gerçeklerle uyuşmadığı, ancak güç politikalarının anlamlı bir değişimi engellediği bir çıkmazdır.

Zengin sanayileşmiş ülkeler, BM gibi kuruluşlarda liderlik pozisyonlarını ve bürokrasileri domine ederek, kuralları kendi çıkarlarına göre şekillendirmektedir.

Ticaret alanında, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) konsensüs kuralı nedeniyle karar alma sürecinde felç durumuna düşmüştür. DTÖ'nün kapsayıcılığı sağlamak amacıyla uyguladığı "bir ülke bir oy" konsensüs sistemi, tek bir ülkenin bile direnmesi ilerlemeyi durdurabileceği için, aksine bir tıkanıklık reçetesi haline gelmiştir (Yap, 2025). Gelişmişlik düzeyleri büyük ölçüde farklı olan 164 üyeyle, yeni ticaret kuralları

üzerinde oybirliği sağlamak neredeyse imkansız hale gelmiştir. Nitekim, 1995 yılında kurulduğundan bu yana, DTÖ tek bir yeni çok taraflı ticaret müzakeresi turunu bile sonuçlandıramamış ve Doha Turu yıllarca sürüncemede kaldıktan sonra çökmüştür. Tarım sübvansiyonları, e-ticaret kuralları veya gelişmekte olan ülkelere özel muamele gibi tartışmalı konular, herhangi bir üye veto hakkını kullandığında aşılamaz hale gelmektedir. Son reform anketleri, DTÖ'nün etkinliğini yeniden kazanması için konsensüs prosedürünün modernizasyonunun acil olduğu konusunda ezici bir fikir birliği olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak burada da köklü çıkarlar değişimi zorlaştırmaktadır: Bazı üyeler, çoğunluk oyu veya çok taraflı anlaşmaların katı konsensüs normunu sulandırması halinde etkilerini kaybetmekten korkmaktadır. DTÖ'nün durgunluğu, çevikliğin gerekli olduğu bir dönemde katı karar alma prosedürlerinin küresel yönetimi nasıl engellediğini göstermektedir.

Bu kurumsal zorlukların altında yatan neden, gündem belirleme ve norm oluşturma konusunda Kuzey-Güney arasında süregelen bir bölünmedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, gelişmekte olan ülkeler ekonomik kurallardan insan haklarına kadar küresel normların belirlenmesinde daha fazla söz hakkı talep etmişlerdir. Ancak Küresel Kuzey, uluslararası forumlardaki büyük nüfuzuyla küresel gündemi önemli ölçüde belirlemeye devam etmektedir. Zengin sanayileşmiş ülkeler, BM gibi kuruluşlarda liderlik pozisyonlarını ve bürokrasileri domine ederek, kuralları kendi çıkarlarına göre şekillendirmektedir (Harig & Jenne, 2022). Bu arada, Küresel Güney, genellikle önceliklerini kenara itilmiş bulmakta ya da oluşturulmasında çok az rolü olan normları kabul etmek zorunda kalmaktadır. Bu dengesizlik uzun süredir hayal kırıklığı yaratmaktadır. 1970'lerden başlayan bir süreçte, gelişmekte olan ülkelerin koalisyonları Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve diğer girişimleri ileri sürerek, Batı'nın

hakim olduğu sistemlere alternatif yeni normlar ve alternatifler ortaya koymuştur (Braveboy-Wagner, 2022). Bu tür çabaların çoğu, gelişmiş ülkelerin direnişiyle engellenmiş ve bu da eşitsizlik hissini pekiştirmiştir. Günümüzde iklim değişikliği, kalkınma finansmanı ve dijital yönetim gibi konular, Kuzey ve Güney arasında keskin bir görüş ayrılığı olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkeler egemenlik, kalkınma hakları ve adaleti vurgularken, gelişmiş ülkeler genellikle liberal değerleri ve mevcut kuralları önceliklendirmektedir. Bu kalıcı bölünme, norm oluşturmayı zorlaştırmaktadır: Ticaretten iklim kadar küresel müzakereler, Kuzey-Güney ayrımı boyunca tartışılmalı değerler ve çıkarlar arasında uzayan savaflara dönüşmektedir. Aslında, gelişmiş ve gelişmekte olan bloklar arasında ortak bir vizyonun olmaması, küresel yönetişimin güncellenmesi konusunda uzlaşmayı engelleyen yapısal bir katılık, siyasi bir fay hattıdır.

Bölgesel Kurumların ve Blokların Yükselişi: Küresel Yönetişimin Yeniden Şekillenmesi

Mevcut durumun giderek daha fazla gerilim yaratması üzerine, dünya bir seçimle karşı karşıya kalmıştır: Ya mevcut düzeni kademeli olarak yeni duruma uyarlayarak reformdan geçirecek ya da yeni düzenlemelere yönelecektir. Mevcut kurumlar ve bloklar bu seçeneklerden birinde anlaşmaya varmaya çalışırken, daha kapsayıcı ve dirençli bir dünya düzenine giden yolları inşa etme potansiyeline sahip yeni güçler ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde, bu güçlerin küresel yönetim sistemindeki değişimi nasıl etkilediği analiz edilecektir. Bunun için, tipolojiye dayalı bir sınıflandırma kullanılacak ve bu güçler temel olarak "gerileyen", "gelişen" ve "ortaya çıkan" olmak üzere üç kategoriye ayrılacaktır. Burada, eski ve yeni arasındaki ayrımın kuruluş tarihine değil, ilgili kurumun aktif statüsünün tarihine bağlı olduğu belirtilmelidir.

Kurumların ve Blokların Sınıflandırılması

Etkisi Azalan Geleneksel Kurumlar/Bloklar (Gerileyenler)

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan birçok kurum, günümüzde modası geçmiş veya yeterince temsil edici olmadığı için eleştirilere maruz kalmaktadır. Tipik bir örnek olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin 15 üyeli yapısı (beş daimi veto hakkına sahip üye ile), 1945'teki güç dengesini yansıtmakta olup, günümüz dünyasını yansıtmamaktadır. Özellikle, BM üyelerinin üçte ikisi Küresel Güney'den olmasına rağmen, Konsey tüm devletlerin %8'inden azını içermektedir (ed. Patrick, S., 2023). Afrika ve diğer gelişmekte olan ülkeler, önceliklerini vurgulamak için Konsey'de gayri resmi bir "A3" grubu bile oluşturmuşlardır. ABD liderleri de temsili iyileştirilmesi için veto hakkı olmayan iki kalıcı Afrika koltuğu eklenmesi önerilerini desteklemiştir (Yade, 2024). Ancak veto kuralları değişmediğinden, Güvenlik Konseyi, iklim değişikliğinden pandemilere kadar acil küresel meselelerde hâlâ sık sık tıkanmakta ve bu durum acil reform ihtiyacı olan bir köhne bir kurum haline geldiği yönündeki şikayetleri körüklemektedir. Konsey çıkmaza girdiğinde birçok Küresel Güney ülkesinin, uzlaşma beklemek yerine güvenlik gündemlerini ilerletmek için başka forumlara veya koalisyonlara yöneldiği görülmektedir (Global Policy Reform, t.y.).

Benzer şekilde, uzun süredir önde gelen bir askeri ittifak olan NATO da stratejik canlılığı konusunda sorgulanmaktadır. 2025 Lahey zirvesi yeni bir savunma bildirgesi ve taahhütleri (örneğin, 2035 yılına kadar GSYİH'nın %5'ini savunmaya harcamak) getirmiş olsa da, birçok analist bunu gerçek bir yenilenmeden çok bir gösteri olarak görmüştür (Kim, 2025). Zirvenin görünüşünün altında, derin bölünmeler devam etmektedir. Yük paylaşımı anlaş-

mazlıkları, Avrupa ile Hint-Pasifik arasında belirsiz öncelikler ve ABD'nin taahhüdüne yönelik şüphelik sürmektedir. Aslında, NATO'nun operasyonlardaki başarısı (Afganistan'dan çekilme, Rusya'yı caydırma) başarı olarak övülse de, bu eylemler, çok kutuplu bir dünyada NATO'nun gelecekteki önemi hakkındaki çözülmemiş soruları gölgeleyebilir.

Dünya Ticaret Örgütü de aynı şekilde zayıflamış görünmektedir. Çok taraflı müzakereler esasen durma noktasına gelmiştir, öyle ki, bir ticaret ekonomistinin belirttiği gibi, çok taraflı anlaşmaların müzakeresi DTÖ'de durmuş, üyeler bunun yerine daha küçük gruplar halinde anlaşmalar yapmaya başlamıştır.

Dünya Ticaret Örgütü de aynı şekilde zayıflamış görünmektedir. Çok taraflı müzakereler esasen durma noktasına gelmiştir, öyle ki, bir ticaret ekonomistinin belirttiği gibi, çok taraflı anlaşmaların müzakeresi DTÖ'de durmuş, üyeler bunun yerine daha küçük gruplar halinde anlaşmalar yapmaya başlamıştır (Wolff, 2022). Nitekim, Asya'daki RCEP veya yeni e-ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ve çok taraflı anlaşmalar norm haline gelmiştir. Bu arada, DTÖ'nün uyuşmazlık çözümü organı felç olmuştur: ABD tüm yeni temyiz hakimlerini engellemiştir, bu da çoğu panel kararının artık boşluğa temyiz edildiği ve uygulanabilir bir sonuç bırakmadığı anlamına gelmektedir (Lester, 2022). Uygulamada bu durum, çok taraflı sisteme olan güveni zedelemekte ve DTÖ'nün daha da marjinalleşmesi riskine işaret etmektedir. DTÖ'nün konsensüs kuralları, büyük bir

“Bretton Woods finans kurumları, IMF ve Dünya Bankası da giderek artan bir şekilde sorgulanmaktadır”
(Fotoğraf: IMF websitesi, t.y.).

reform yapılmadan iklim, salgın hastalıklar, dijital ekonomi gibi yeni küresel sorunların dünya çapında ele alınmasını zorlaştırmaktadır.

Gelişmiş demokrasilerin oluşturduğu gayri resmi bir kulüp olan G7 (Yedi Büyükler Grubu) da benzer şekilde kapsam ve erişim alanının daralması sorunuyla karşı karşıya. Küresel üretimin toplam payı 2000’li yılların başında yaklaşık %65 iken bugün %43’e kadar düşmüştür (Council on Foreign Relations, 2025). 2014 yılında (ve 2022 yılında kalıcı olarak) Rusya’yı ihraç eden G7, kendisini benzer görüşlere sahip piyasa demokrasilerinin koalisyonu olarak sunmaktadır. ABD’li stratejistler, Avustralya, Hindistan ve Güney Kore’yi de ekleyerek G7’yi “D10” olarak genişletmeyi bile gündeme getirmiştir. (Atlantic Council, 2021) Ancak birçok araştırmacı, G7’nin gelişmekte olan ekonomileri

içermemesi ve küresel güçteki payının azalmasının meşruiyetini sınırladığını savunmaktadır (Dong, 2024). İklim, güvenlik vb. konularda yayınladığı yıllık bildiriler siyasi ağırlığa sahiptir, ancak G7’nin G20 veya BM gibi daha geniş forumların yerini alamayacağı değerlendirilmektedir.

Son olarak, Bretton Woods finans kurumları, IMF ve Dünya Bankası da giderek artan bir şekilde sorgulanmaktadır. Küresel Güney’den birçok uzman, bu kurumların tek tip politikalar dayattığını, farklı ulusal kalkınma yollarını saygı göstermediğini ve küresel sermayeye adil erişimi garanti etmediğini vurgulamaktadır (Hamilton, 2024). IMF/Dünya Bankası’nın iklim ve kalkınma konularına genellikle yavaş tepki verdiğini, aslında iklim finansmanı gibi savunmasız ekonomileri en çok etkileyen konularda esnek davranmadığını belirtilmektedir.

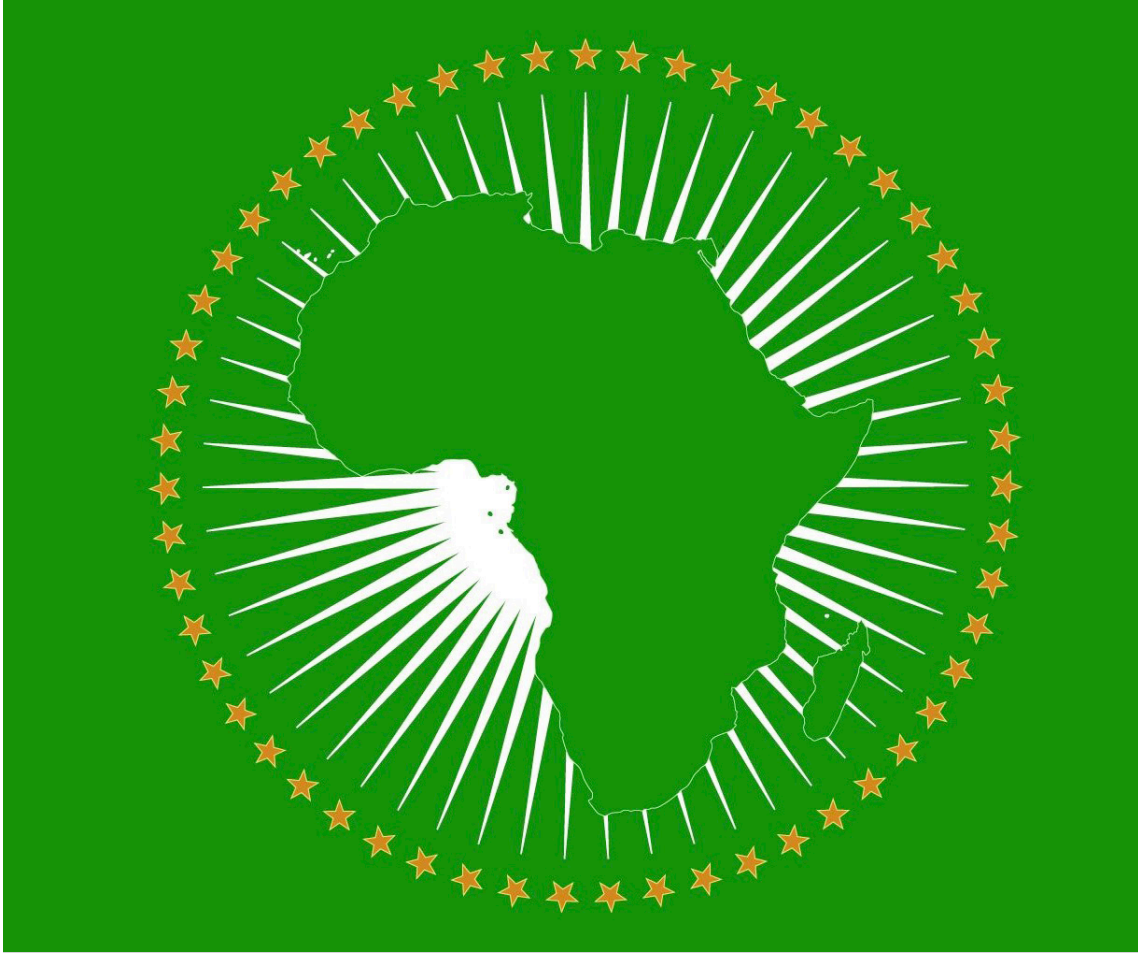
G20'nin Bridgetown Girişimi ve ilgili öneriler gibi son reform girişimleri, daha fazla kredi ve hibenin iklim açısından savunmasız ülkelere yönlendirilmesini amaçlamakta ve IMF/Dünya Bankası'nı etkili bir şekilde iyileştirilmesi gereken çok taraflı bir "altyapı" olarak ele almaktadır (Bridgetown Initiative, t.y.). Ancak, temel yönetim zengin ülke hissedarları tarafından domine edilmeye devam ettiğinden, birçok kişi yeni fonların veya küçük görev değişikliklerinin güven ve eşitsizlik uçurumunu kapatıp kapatamayacağını sorgulamaktadır. Kısacası, analistler IMF ve Dünya Bankası'nın hala önemli roller oynadığını kabul etmekle birlikte, eski kuralları ve koşulları, geçmiş on yıllara kıyasla etkilerini ve meşruiyetlerini zayıflatmıştır.

Gelişen Rollere Sahip Geleneksel Kurumlar (Gelişenler)

Geleneksel kurumların düşüşü, esas olarak mevcut koşullara uyum sağlamak ve değişmek için yetersizliklerinden veya isteksizliklerinden kaynaklanmaktadır. Ancak, geleneksel bir kurum değişebiliyorsa ve daha kapsayıcı bir şekilde ufkunu genişletmeye istekliyse, sadece geleneksel olduğu için rolü azalmıyor demektir. Aksine, sistemde daha güçlü bir rol oynamaktadır. G7 ve G20 arasındaki fark da burada yatmaktadır. 1998-99 Asya finans krizi sonrasında kurulan ve 2008-09 küresel kriz sırasında önem kazanan G20, dünyanın önde gelen zengin ve gelişmekte olan ekonomilerini (küresel nüfusun yaklaşık üçte ikisi ve GSYİH'nın yaklaşık %80-85'i) bir araya getirmektedir (Dstatis, t.y.; G20 Hindistan, t.y.). 2008-09 yıllarında likidite enjeksiyonu, kurumların yeniden sermayelendirilmesi, Finansal İstikrar Kurulu'nun oluşturulması ve ekonominin

istikrara kavuşturulmasıyla kriz yöneticisi olarak değerini kanıtladı ve 2009'da Pittsburgh'da liderler onu "uluslararası ekonomik işbirliğimiz için en önemli forum" olarak ilan ettiler (Patrick, 2024).

Yeni konjonktürle birlikte, birçok kişi G7 ile paralel olarak G20'nin rolünün azalacağını bekliyordu. Ancak G20, G7 üyesi olmayan ülkeler sayesinde yeni bir vizyon getirebilirdi. Örneğin Brezilya, G20'nin kapsayıcılığını koruması konusunda güçlü bir rol oynadı. Bu nedenle, 2024 zirvesi, G20'nin G7'ye bağlı olmadığını ve üyelerinin kalkınması için kendi çizgisini çizebileceğini dünyaya göstermek için hem sembolik hem de pratik bir görünümdü. Bu kez Küresel Güney'in sesi güçlü bir şekilde duyuldu ve Güney-Güney arasında doğrudan işbirliği yolları açıldı. Aslında, Afrika Birliği'nin 2023'te resmi olarak ve 2024'te pratik olarak katılımıyla, Afrika'ya küresel ekonomik yönetimde daha güçlü bir ses veren (Munyati, 2023) ve büyük ölçüde memnuniyetle karşılanan bu adım, Küresel Güney'i Küresel Çoğunluk haline getiren önemli bir dönüm noktası oldu. Günümüzde bu çoğunluk, büyük güçler olarak adlandırılanların geleneksel sınırlayıcı ortamlarından bağımsız olarak, etki yaratma potansiyelinin farkındadır. Güney Afrika'nın 2024 yılında G20 başkanlığını üstlenmesi bu farkındalığı vurgulamıştır. Bu arada, Afrika içinde AfB entegrasyonu derinleştirmiştir. Önemli bir adım olan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) yürürlüğe girmiştir: 2025 yılının başlarında, yaklaşık 48 ülke anlaşmayı onaylamış ve gümrük vergilerinin indirilmesini hızlandırmak için tasarlanan AfCFTA'nın "Rehberli Ticaret" pilot programı şu anda 39 ülkeyi kapsamaktadır (Xinhua, 2025; Afrika Birliği, 2024a). Gözlemciler, bu tür

“AfB giderek daha önemli bir muhatap olarak görülmekte ve hatta BM Güvenlik Konseyi’nde Afrika’ya kalıcı bir koltuk verilmesi fikri gündeme getirilmektedir” (Fotoğraf: Afb websitesi, t.y.).

adımların Afrika’ya “uluslararası arenada daha güçlü bir etki ve ses” kazandırdığını söylüyor (Mangeni v.d., 2024).

Afrikalı liderler ayrıca küresel finans sisteminde reform yapmaya çalışmaktadır. Örneğin, Şubat 2024’te düzenlenen AfB zirvesinde, kalkınma finansmanının Afrika liderliğindeki kurumlar (Afrika Kalkınma Bankası’ndaki yeni istikrar fonu gibi) aracılığıyla sağlanması kararlaştırılmış ve finansmanı koordine etmek ve değişimi teşvik etmek amacıyla Afrika’ya

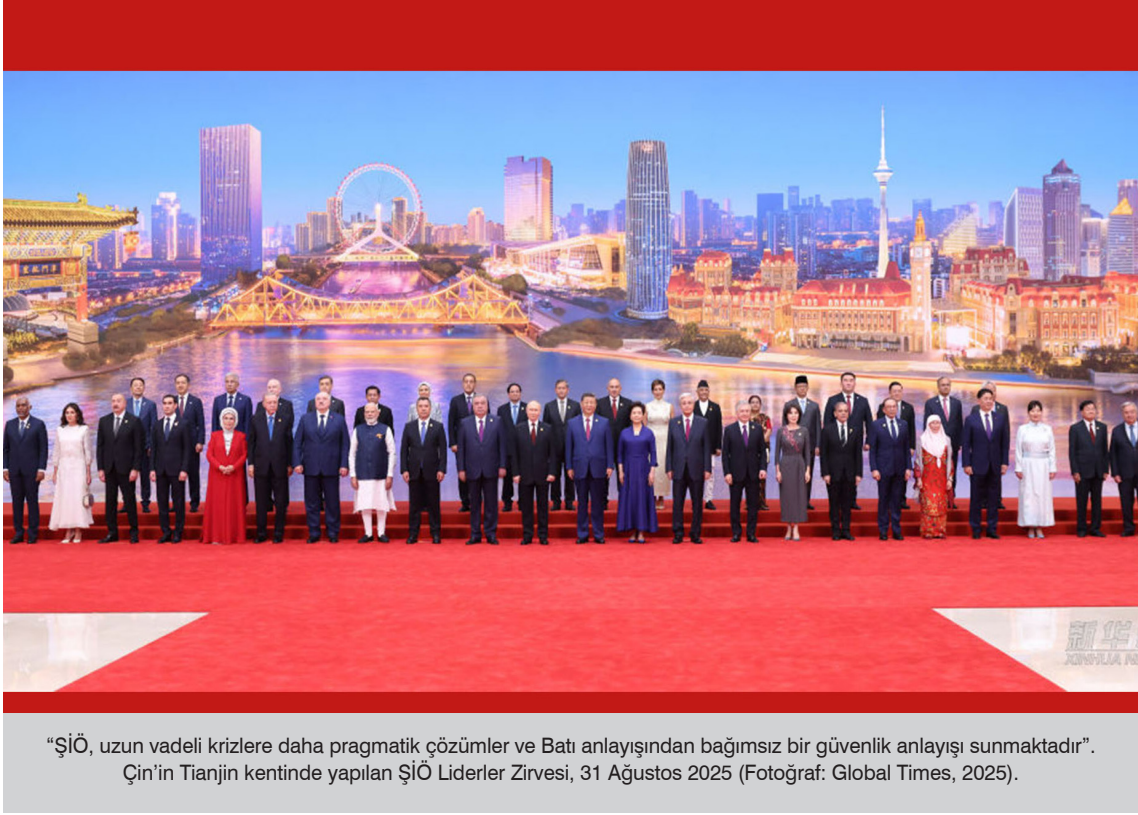
ait çok taraflı bankaların (Afreximbank, AfDB vb.) oluşturduğu bir ittifak olan “Afrika Kulübü” resmi olarak kurulmuştur (African Union, 2024b) . Bazı aksiliklere (Sahel bölgesinin bazı bölgelerinde yaşanan darbeler, siyasi bölünmeler) rağmen, AfB giderek daha önemli bir muhatap olarak görülmekte ve hatta BM Güvenlik Konseyi’nde Afrika’ya kalıcı bir koltuk verilmesi fikri gündeme getirilmekte, bu da AfB’nin gelişen ve daha proaktif rolünü yansıtmaktadır.

Gelecekte kendini şekillendirme potansiyeline sahip bir diğer eski kurum ise Arap Birliğidir. 1945 yılında Arap devletlerinin gevşek bir konfederasyonu olarak kurulan Arap Birliği, uzun süredir iç bölünmelerle mücadele etmektedir. Tüzüğü, uzlaşmayı zorlaştırmaktadır: çoğunluk kararı, yalnızca bunu kabul eden üyeleri bağlamaktadır ve Birliğin herhangi bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır. Bu nedenle eleştirmenler, Birliği “yüceltilmiş bir tartışma topluluğu” olarak nitelendiriyorlar (Masters & Sergie, 2023). Yine de Birlik, her yıl toplanmaya devam ediyor ve bazı konularda ortak bir gündemi sürdürüyor. On yıllardır Filistin devletini savunmaktadır: örneğin, 2002 zirvesinde, iki devletli bir çözümü öngören Suudi Arabistan destekli Arap Barış Girişimi’ni onaylamış ve Gazze ve daha geniş Ortadoğu krizleri sırasında bu tutumunu yeniden teyit etmiştir. Birlik, ekonomik entegrasyonu da sürdürmüştür (Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi’nin kurulması, gümrük birliğine doğru adımlar vb.), ancak ilerleme yavaştır. Güvenlik konusunda ise sonuçlar karışık: 2011 Libya müdahalesini desteklemiş, ancak Suriye ve Yemen’deki savaşları çözmemiştir. Ortadoğu’daki durum hala çözülmemiş bir kriz halini sürdürdüğünden, Arap Birliği’nin yukarıda bahsedilen diğer kurumlar kadar potansiyele sahip olduğunu söylemek için henüz erken. Ancak bu, potansiyelini göz ardı etmek anlamına gelmez. Özellikle ABD’nin bölgeden kademeli olarak çekilmesi, Suriye’deki yeni hükümet, Türkiye’nin bölgesel rolünün artması ve Çin gibi büyük aktörlerin bölgesel güçler arasında arabulucu rol oynaması ile hem bölge hem de Arap Birliği küllerinden yeniden doğabilir. Ancak, gerileyen geleneksel kurumlar için olduğu gibi, başarısı da çok kutuplu eğilimlere ve kapsayıcı ilkelere ne kadar uyum sağladığına bağlı olacaktır.

Yeni ve Yükselen Kurumlar (Yükselenler)

Elbette, küresel yönetim bağlamında en avantajlı kategori, geleneksel kurumlarda ezilenler tarafından kurulan yeni kurumlardır. Bu nedenle, çok kutupluluk, bir arada yaşama ve işbirliği gibi temel ilkeler, bu kurumların tüzüklerinde zaten yer almaktadır. Bunların önde gelenlerinden biri olan BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika), 2009 yılında kurulmuş ve gelişmekte olan ekonomiler için alternatif bir platform olarak hızla genişlemiştir (2024 yılında Mısır, BAE, İran, Suudi Arabistan ve Etiyopya’yı da içerecek şekilde). Liderleri, mevcut eşitsiz sistemlere açıkça meydan okumayı ve gelişmekte olan ekonomilere daha güçlü bir ses vermeyi hedeflemektedir. Örneğin, Batı’nın Rusya’yı izole etme çabaları başarısız olmuş ve BRICS, geleneksel kurumların insanlara inandırmaya çalıştığı aksine, Rusya’nın gelişmekte olan ülkeler arasında hala birçok dostu olduğunu göstermiştir. Uygulamada, BRICS, küresel ekonomik düzeni “değiştirmek” için 2015 yılında kurulan Yeni Kalkınma Bankası (YKB) ve Koşullu Rezerv Düzenlemesi’nin de aralarında olduğu Güney-Güney forumları ağı oluşturmuştur (Patrick, 2024). Bu kurumların kapsamı hala mütevazıdır: YKB’nin kümülatif kredileri (ilk on yılda 60 milyar doların üzerinde) Dünya Bankası ile karşılaştırıldığında hala küçüktür (örneğin, son bir yılda ~5 milyar dolara karşı 72,8 milyar dolar) (AIIB, 2025; John&George, 2024).

YKB’ye benzer şekilde, AAYB de Çin tarafından 2016 yılında kurulan ve hızla büyüyen çok taraflı bir kalkınma bankasıdır. Şu anda birçok Batı ülkesi de dahil olmak üzere 110 üye ülkeye ve 100 milyar dolarlık yetkili sermayeye sahiptir (AIIB, 2025). AAYB, ilk on yılında 38 ülkede 300’den fazla projeye yaklaşık 60 milyar dolarlık finansmanı onayladı. Bu projeler, Afrika’daki yol-

“ŞİÖ, uzun vadeli krizlere daha pragmatik çözümler ve Batı anlayışından bağımsız bir güvenlik anlayışı sunmaktadır”.
Çin’in Tianjin kentinde yapılan ŞİÖ Liderler Zirvesi, 31 Ağustos 2025 (Fotoğraf: Global Times, 2025).

ların altyapısından Asya’daki yenilenebilir enerji kaynaklarına kadar uzanan ve güçlü bir “yeşil” yönelime sahip projelerdi. AAYB’nin yönetimi çok ulusludur ve genellikle Dünya Bankası veya Asya Kalkınma Bankası ile projelerin finansmanını ortaklaşa sağlamaktadır (AIIB, 2025). Analistler, AAYB’nin cazibesini, çevikliğine ve yerleşik çok taraflı kalkınma bankalarıyla karşılaştırılabilir çevresel/sosyal güvencelere bağlamaktadır (AIIB, 2025). 2024 yılında banka, 2030 yılına kadar yıllık kredilerini ~17 milyar dolara (toplam 50 milyar dolardan fazla iklim finansmanı ile) ikiye katlama stratejisini açıkladı (AIIB, 2025). Bu, AAYB’nin modern bir kalkınma finansörü olarak meşru bir rol üstlendiğini göstermektedir: Sürdürülebilir projelere odaklanması ve mevcut çok taraflı kalkınma bankalarıyla ortaklığı, onu Bretton Woods

kurumlarının düşmanı değil, tamamlayıcısı haline getirmektedir. Dünya Bankası, kredi koşullarını genellikle piyasa liberalleşmesi gibi neoliberal politikalara odaklanan sıkı ekonomik reformlara bağlamaktadır. Buna karşılık, AAYB sürdürülebilir kalkınmaya odaklanarak daha esnek koşulları, Dünya Bankası kredilerine kıyasla daha az koşul ve daha hızlı uygulama ile sunmaktadır.

Öncülü Şanghay Beşlisi olan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 2001 yılında Çin ve Rusya’nın liderliğindeki bir Avrasya güvenlik forumu olarak faaliyetlerine başladı. Bugün, önemli ölçüde Hindistan, Pakistan, İran ve başka ülkelerin eklenmesiyle genişlemiştir ve daha fazlası katılmak için listede beklemektedir. Uzun vadeli krizlere daha pragmatik çözümler ve Batı anlayışından bağımsız bir güvenlik anlayışı sunmaktadır.

Bu konular, makalenin sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. ŞİÖ, Batı ittifak modelini izlemediği açıkça belirtilen, Avrasya için kolektif bir güvenlik platformu sunmaktadır. NATO gibi resmi bir savunma paketi yerine, ŞİÖ gönüllü işbirliği, egemenliğe karşılıklı saygı ve konsensüs ilkeleriyle çalışmaktadır. Özgün görevi, “üç kötülük” (terörizm, ayrılıkçılık, aşırılıkçılık) ile mücadeleye ve Orta ve Güney Asya’da istikrarı teşvik etmeye odaklanmıştır.

Yirmi yılı aşkın bir süre içinde, ŞİÖ’nün üye sayısı Avrasya kıtasının %80’inden fazlasını ve dünya nüfusunun %40’ını kapsayacak şekilde büyüdü, ancak NATO’nun doğuya doğru genişlemesinin yol açtığı türden bir jeostratejik tepkiyle karşılaşmadı.

Yirmi yılı aşkın bir süre içinde, ŞİÖ’nün üye sayısı Avrasya kıtasının %80’inden fazlasını ve dünya nüfusunun %40’ını kapsayacak şekilde büyüdü, ancak NATO’nun doğuya doğru genişlemesinin yol açtığı türden bir jeostratejik tepkiyle karşılaşmadı (Assaniyaz, 2024). Özellikle, ŞİÖ’nün genişlemesi kapsamında, Hindistan ve Pakistan gibi ülkeler 2017 yılında aynı anda üye oldular. Bu katılım, kimseye karşı değil, bölgesel entegrasyonu genişletmek amacıyla gerçekleştirildi. Bu, ŞİÖ’nün dışlayıcı bloklar yerine kapsayıcılık yoluyla güvenliğini nasıl sağladığını göstermektedir. Uygulamada, örgüt sağlam işbirliği araçları oluşturmuştur. Örneğin, Taşkent’te bulunan Böl-

gesel Terörle Mücadele Yapısı (RATS), istihbarat paylaşımını ve militan tehditlere karşı ortak operasyonları kolaylaştırmaktadır. Bir kaynağa göre, sadece geçen yıl ŞİÖ üyeleri ortaklaşa 73 terörist hücrelerini çökertti ve üye ülkelerin topraklarında 69 terörist saldırıyı önledi. Bu somut güvenlik sonuçları, ŞİÖ’nün etkinliğini vurgulamaktadır (Assaniyaz, 2024). Düzenli “Barış Misyonu” tatbikatları ve sınır güvenliği operasyonları, örgütün himayesinde yürütülmektedir.

Asya için, özellikle ticaret açısından daha benzersiz olan şey Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği’dir (ASEAN). 1967 yılında kurulan ASEAN, 10 ülkeden oluşan gelişmiş bir bölgesel bloktur ve bölgesel işbirliğine öncülük etmesi gerektiği fikrini temsil eden ASEAN Merkeziliği ile sıklıkla övülür. ASEAN, ekonomik entegrasyonu derinleştirmiş, ASEAN Ekonomik Topluluğu’nu kurmuş ve daha geniş ticaret anlaşmalarını (örneğin 2020’deki RCEP) desteklemiştir. Ayrıca çok taraflı diyalogu (ASEAN Bölgesel Forumu, Doğu Asya Zirvesi vb. ev sahipliği yaparak) sağlamlaştırmakta ve kapsayıcı normları (örneğin Dostluk Antlaşması) teşvik etmektedir. ASEAN’in cazibesi, büyük güçler arasında denge sağlamasından kaynaklanmaktadır: Uzun süredir ABD-Çin rekabetinde tarafsız bir arabulucu rolünü üstlenmiştir. Aslında, analistlerin de belirttiği gibi, Güneydoğu Asya ülkeleri bu rekabette taraf tutmamakta ve stratejik özerklik peşinde koşmaktadır (Mingjiang et. al., 2025). ASEAN, liderleri bir araya getirerek bağlantılılığı (örneğin dijital ekonomi, iklim değişikliği) teşvik etmekte ve Hint-Pasifik tartışmalarını şekillendirmektedir. Ancak, konsensüs temelli karar alma süreci, zorlu konularda karışık sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, ASEAN, Myanmar generallerinin kuruluşun Beş Noktalı Konsensüsünü kabul edene

kadar toplantılara katılmalarını yasaklamayı kabul etse de, Myanmar'ın 2021 darbesini ele almada çok az ilerleme kaydetmiştir. Genel olarak, ASEAN bir araya getirici ve norm belirleyici olarak etkisini korumaktadır. Ayrıca ASEAN, üyeleri için sembolik bir öneme sahiptir, çünkü onlardan gelen ve onların bir parçası olan bir şeydir.

ASEAN'ın Arap versiyonu olan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), 1981 yılında kurulmuş olup, altı zengin Arap Körfezi monarşisini bir araya getirmektedir. 2017-2021 Katar krizini uzlaştırdıktan sonra, Konsey birliğini yeniden tesis etmiştir. 2025 ortasında KİK, “işbirliği aşamasından birlik aşamasına” geçmeyi açıkça onaylayarak, ortak kurumlar (hatta ortak para birimi) ve daha sıkı entegrasyon planlarını ortaya koymuştur (GCC, 2025). Bakanlar, karşılıklı savunma da dahil olmak üzere “güç

ve uyum” ve “tüm alanlarda” koordinasyona bağlılıklarını teyit etmişlerdir. KİK, ekonomi alanında ülkeler arasında uyumlu çalışma çabasını sürdürmektedir (örneğin, devlet varlık fonlarını ve yatırım kurallarını koordine etmektedir). Siyasi olarak, genellikle tek sesle konuşulmaktadır. KİK'in son bildirilerinde Filistinlileri güçlü bir şekilde desteklenmiş ve İsrail'in Gazze'deki eylemlerini kınanmıştır. Yüksek servete ve küçük nüfusa sahip KİK ülkelerinin sessizce entegrasyon, ortak askeri tatbikatlar, Körfez ortak pazarı vb. peşinde olduklarını ve genel olarak tutarlı bir dış politika izlemektedir. Şu anda blok, daha kapsamlı bir Körfez birliğine doğru ilerliyor. Başarılı olursa, bu daha derin entegrasyon önemli bir gelişme olacak; KİK, entegrasyon gündemini ve siyasi etkisini yeniden canlandıran eski bir bölgesel kurum olmaya devam ediyor.

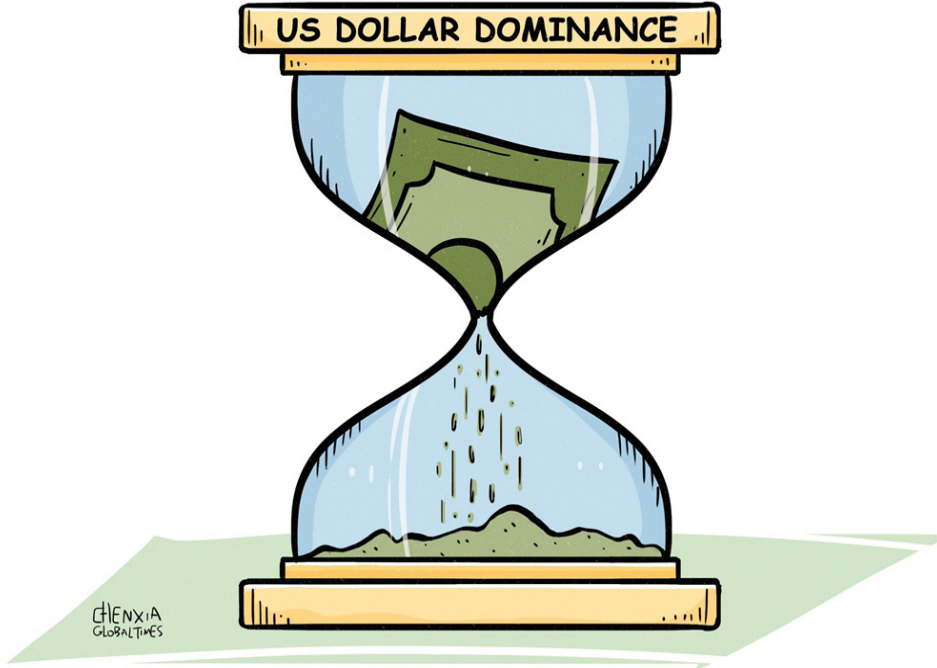
Son kurum ise, daha kimlik temelli bir yaklaşım- ma sahip olan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) (Türk Konseyi'nin halefi), Türk dillerini konuşan ülkeleri (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan üye ve Macaristan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gözlemci üye) bir araya getirmektedir. Misyonu, "Türk Dünyası" üyeleri arasında kültürel, ekonomik ve siyasi işbirliğini sağlamaktır. Son zirveleri oldukça iddialı geçmiştir. Örneğin, "Türk Dünyasını Güçlendirmek: Ekonomik Entegrasyon, Sürdürülebilir Kalkınma, Dijital Gelecek ve Güvenlik" temalı 2024 Bışkek zirvesinde liderler, ekonomik, dijital ve güvenlik bağlarını derinleştirme sözü vermiştir. Orta Koridor ticaret yolu ve Dijital İpek Yolu projesi gibi bağlantıları güçlendirme ve gümrük ve ticaret kurallarını uyumlaştırma girişimlerini onaylamışlardır. TDT ayrıca işgücü, eğitim değişimleri ve hatta insani yardım için sınır ötesi bir "Türk Devletleri Kızılây ve Kızılhaç Ağı"na ilişkin yeni önlemler üzerinde anlaşmaya varmıştır. Kurumsal olarak, blok içi projeleri desteklemek için Türk Ticaret Odası ve 500 milyon dolarlık Türk Yatırım Fonu kurmuştur (OTS, t.y.). Küresel ölçekte hala küçük olsa da, TDT yükselen bir alt bölgesel bloktur. Ortak dil ve mirası kullanarak Avrasya diplomasisinde kendine bir yer edinmektedir. 11. zirvesinde, üyeleri için "ortak bir kader" olduğunu yeniden teyit etmiş ve birlikte etki yaratma niyetini belirtmiştir (örneğin, Gazze ve Filistin devleti konusunda ortak bir tutum). Özetle, TDT, mütevazı, kimlik temelli bir grubun uluslararası ilişkilerde yeni işbirliği kanalları açarak tek kutuplu bir ortamdan çok kutuplu bir ortama geçiş yaptığını göstermektedir. Bu kimlik temelli ilke, "birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için" fikrinin önemini vurgulamaktadır; bu anlamda, bir üye gelecekte herhangi bir blok veya kurum türünü seçerse, diğer üyelere de ilham vermek için önemli bir etkiye sahip olacaktır. Ancak buradaki etki, kimlik temelli bir

grubun doğal bir sonucu olarak görülmelidir, çünkü kimlik temelli yollar doğal olarak üyeler arasında aynı veya benzer istekleri veya endişeleri paylaşır ve bu da otomatik olarak benzer şekilde hareket etme ve aynı seçenekleri seçme olasılığını artırır.

İşlevsel Koalisyonlar Olarak Bölgesel Bloklar ve Kurumlar

Günümüzdeki Küresel Güney ittifakları, katı ideolojik bloklar yerine konu bazlı işbirliğine öncelik veriyor gibi görünüyor. Örneğin, Hindistan'ın BRICS'i, Batılı güçlerle ilişkilerini sürdürürken stratejik özerkliğini ve esnek, konu bazlı ortaklıkları tercih ettiğini ortaya koymak için bir araç olarak gördüğü söylenebilir. Bu çok kutuplu bağlamda, gelişmekte olan ülkeler, yeni bir Soğuk Savaş'ta taraf tutmadan riskleri önlemek ve ortak hedefleri ilerletmek için koalisyonlar oluşturuyor. Bu tür gruplar, büyük ideolojik gündemlerden ziyade, üyelerin çıkarlarının örtüştüğü altyapıdan iklim finansmanına kadar somut projelere odaklanmaktadır. BM veya G20 gibi forumlarda pazarlık güçlerini bir araya getiren bu bloklar, daha adil küresel normları teşvik etmekte ve çok kutupluluğu tabandan savunmaktadır. Bu anlamda, bu bölgesel bloklar bir kutup görevi görmekten ziyade, özellikle geleneksel yapıların üstesinden gelmek için birlik gerektiren belirli konularda işlevsel koalisyonlar olarak hizmet etmektedir.

BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) dolarizasyonun ortadan kaldırılmasına yönelik çabalarıyla bu işlevsel yaklaşımı oldukça iyi bir şekilde örneklemektedir. 2015 yılında, altyapıyı finanse etmek ve Batı kurumlarından bağımsız olarak likidite desteği sağlamak için Yeni Kalkınma Bankası (YKB) ve Koşullu Rezerv Düzenlemesi (KRD) oluşturulmuştur. Bu BRICS kurumları, Güney-Güney deneyimini yansıtmaktadır: Her

“BRICS ülkeleri bazı ticaret işlemlerini yerel para birimleriyle gerçekleştirerek ve hatta ortak bir ödeme sistemi üzerinde görüşerek dolarizasyonun önünü kesmeye çalışmaktadır” (Karikatür: Global Times, 2022).

üye YKB'ye eşit katkıda bulunmuştur ve KRD rezervleri orantılı olarak bir araya getirmektedir (Çin %41, diğerleri daha az). Uygulamada, YKB bloğun şartlarına göre kalkınmayı finanse ederken, KRD ödemeler dengesi krizlerine karşı koruma sağlar ve her ikisi de IMF'nin şartlarına tabi değildir. Daha yakın zamanda, BRICS ülkeleri bazı ticaret işlemlerini yerel para birimleriyle gerçekleştirerek ve hatta ortak bir ödeme sistemi üzerinde görüşerek dolarizasyonun önünü kesmeye çalışmaktadır. Bu konu, sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

BRICS liderleri, dolar dışı işlemleri artırarak ABD ve Avrupa yaptırımlarına daha az maruz kalmalarını sağlayacak finansal kanallar aramaktadır. Bu değişim, ideoloji değil ekonomik pragmatizm tarafından yönlendirilmektedir. Aşırı dolar maruziyetinden kaçınmak, gelişmekte olan ekonomileri dış şoklardan (örneğin, ABD yaptırımları veya Fed faiz şokları) korumaktadır. Bu aynı zamanda, ör-

neğin G77+Çin'in, Küresel Güney perspektifinden bakıldığında bu yöndeki ivmeyi güçlendiren bir başka etken olmasının nedenidir. Finansal açıdan, 134 üyeli G77+Çin platformu, uluslararası finansal yapının kapsamlı bir reformu için baskı yapmış ve IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların gelişmekte olan ülkelere daha fazla söz hakkı vermesini talep etmiştir. Teknoloji ve eşitlik açısından, 2023 Havana zirvesi, gelişmekte olan ülkelere zarar veren “dijital tekeller” ve diğer haksız uygulamaları kınayarak, teknolojinin kalkınmadaki rolünü vurgulamıştır (Lopes, 2023). Liderler ayrıca, savunmasız ülkeler için daha fazla iklim adaptasyonu ve kayıp ve hasar fonu talep ettiler. G77+Çin, tek tip bir ideolojiyi dayatmak yerine, somut Güney-Güney hedeflerini ilerletmektedir. Üye hükümetler, farklı sistemlere sahip olsalar da (sosyalist Küba'dan piyasa odaklı Singapur'a kadar), borç erteleme, aşırı erişimi ve teknoloji transferi gibi konularda birleşmektedirler.

Blokları şekillendiren sadece büyük güçler değildir. Örneğin Körfez ülkeleri, enerji çıkarları etrafında çevik koalisyonlar oluşturmuştur. OPEC+ grubu (OPEC'in Körfez çekirdeği ve Rusya dahil), 2016 yılında Suudi Arabistan-Rusya anlaşmasıyla oluşturulan, fiyat odaklı gevşek bir ticari birliktir. Tek misyonu piyasa istikrarını sağlamaktır: Üyeler, ortaklaşa üretimi kısırarak zaman zaman küresel petrol fiyatlarını artırıp ve gelirleri korumuştur. Nitekim, ekonometrik çalışmalar, 2017-2020 yıllarında OPEC+'nın üretim kesintileri olmasaydı petrol fiyatlarının yaklaşık %6 daha düşük olacağını ortaya koymaktadır (Quint & Venditti, 2020). Akademisyenler, OPEC+'yı Küresel Güney'den kaynak ihraç eden ülkeler arasında küresel işbirliği için benzersiz bir model olarak nitelemektedir. Önemli olarak, bu ittifak çok farklı rejimleri (monarşiler, demokrasiler, otokrasiler) kapsamaktadır ve kesinlikle konuya özeldir: Üyeleri petrol politikası konusunda bağlamakta, ancak daha geniş siyasi taahhütler dayatmamaktadır. Körfez bloğu böylece esnekliğini korurken dünya enerji piyasalarındaki pazarlık gücünü artırmıştır: Örneğin OPEC+, piyasanın mala boğulması yönündeki dış baskıya direnerek Körfez üreticilerinin küresel enerji yönetimindeki özerkliğini savunmuştur.

Özetle, 21. yüzyılın Güney-Güney koalisyonları pragmatik ve esnektir, kalkınma ve reform hedeflerini takip ederler. Kolektif kurumlar ve konsensüs yoluyla ortak çıkarları (finans, ticaret, iklim, sağlık, teknoloji) iletir, küresel yönetime eşitlik ve çok kutuplu perspektifler katarlar. İdeolojik turnusol testlerinden ve resmi blok taahhütlerinden kaçınarak, bu koalisyonlar üye özerkliğini en üst düzeye çıkarırken, dünya gücünü kademeli olarak yeniden dengeleler.

Çin'in Rolü ve Eski Sisteme Stratejik Alternatifler

Çin, çok kutuplu bir düzenin temelini oluşturan yumuşak altyapının büyük bir kısmını sağlayan yeni küresel yönetim mekanizmalarının başlıca mimarı olarak ortaya çıkmıştır. Pekin, genellikle dört küresel girişim olarak adlandırılan bir dizi önemli girişim aracılığıyla, Batı liderliğindeki sisteme kavramsal ve kurumsal alternatifler sunmakta ve bunu bir arada yaşama ve bütünleşme ilkeleriyle çerçevelemektedir. Bunlardan en bilineni, Çin lideri Xi Jinping tarafından 2013 yılında başlatılan, Asya, Afrika ve ötesindeki altyapı ve bağlantı projelerini finanse eden, Batı çerçeveleri dışında fiziksel, ekonomik, kültürel ve kavramsal bağlantılar yaratan kıtalararası bir kalkınma stratejisi olan Kuşak ve Yol Girişimi'dir (KYG). Dünya ülkelerinin dörtte üçünden fazlası KYG işbirliğine imza atması, girişimin geniş erişimini ortaya koymaktadır. KYG kadar ilham verici olan bir diğer girişim ise, Başkan Xi tarafından 2021 yılında duyurulan Küresel Kalkınma Girişimi'dir (KKG). KKG, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumludur ve yoksulluğun azaltılması, sağlık, gıda güvenliği, iklim ve Küresel Güney'in diğer kalkınma sorunlarına odaklanmaktadır. Çin, bunu 10 milyar dolarlık bir fon ve BM Dostlar Grubu ile desteklemiş, 100'den fazla ülkenin desteğini ve BM Genel Sekreteri'nin onayını almıştır (Gross, 2025). Ancak, tüm bunların güvenli bir ortamda yapılması gerektiğinden, Çin hükümeti 2022 yılında açıklanan Küresel Güvenlik Girişimi'ne (KGG) özel önem vermektedir. KGG, Çin'in yeni bir küresel güvenlik düzeni vizyonudur. Askeri blokları ve sıfır toplamı ittifakları reddederken, egemenlik, müdahale etmeme ve diyalog ilkelerine dayanan ortak, kapsamlı, işbirliğine dayalı ve sürdürülebilir bir güvenliği savunmaktadır. Esasen KGG, ABD liderliğindeki kurallara dayalı düzene alternatif bir uluslararası ilişkiler sistemi için bir ma-

nifesto görevi görür ve Çin'in temel diplomatik ilke-lerini (devlet egemenliği, toprak bütünlüğü, tek taraflı yaptırımlara ve blok çatışmalarına karşı çıkma)  zetler. Pekin, KKG'nin yaklaşımını son diplomatik atılımların, örneğin 2023'te Suudi Arabistan ile İran arasındaki yakınlışmaya aracılık etmenin, Çin'in kolaylaştırıcı rolünün geleneksel Batı diplomasisinin bıraktığı boşlukları nasıl doldurabileceğini gösteren bir örnek olarak değerlendirmiştir.

Son olarak, 2023 yılında başlatılan Küresel Medeniyet Girişimi (KMG), kültürel çeşitliliğe ve medeniyet  oğulculuğuna saygıyı vurgulamaktadır. Medeniyetler arasında diyalog çağrısında bulunan ve evrensel değerlerin dayatılması fikrini reddeden bu girişim, Çin'in Batı demokrasisi ve evanjelist insan hakları yaklaşımına yönelik eleştirisiyle uyumludur. Çinli yorumcular, KMG'yi ortak insani değerleri teşvik ederken çeşitliliği kutlayan "Çin bilgeliliğini su-

nan" bir girişim olarak tanımlamaktadır (Yin, 2025). Onlarca  lke, KMG'yi Batı kültürünün hakimiyetine karşı bir denge unsuru olarak görerek desteğini açıklamıştır (Global Times, 2025).

Bu dört girişim birlikte, Çin'in reform edilmiş küresel yönetişim vizyonu için kapsamlı bir  er eve oluşturmaktadır. Bunlar sıklıkla "insanlık için ortak bir gelecek topluluğu" oluşturmanın bileşenleri olarak ifade edilmekte ve eski düzenin normlarından uzaklaşıldığına işaret etmektedir. Çin, retoriğin ötesinde, bu girişimlere kaynak da yatırmaktadır: Örneğin, KKG kapsamında 1100'den fazla proje ve KMG kapsamında kapsamlı kültürel değişim programları olduğu bildirilmektedir (Yin, 2025). Bu çok yönlü yaklaşım, kalkınma, güvenlik ve kültürel/normatif liderlik, Çin'in yeni küresel kamu mallarının sağlayıcısı ve çok kutuplu bir dünyada gündemi belirleyen bir ülke olarak rolünü güçlendirmektedir.

"2023 yılında başlatılan Küresel Medeniyet Girişimi, kültürel çeşitliliğe ve medeniyet  oğulculuğuna saygıyı vurgulamaktadır" ( izim: China Daily, 2025).

Çin'in çok kutuplu sisteme katkısının bir diğer ayağı, Batı kulüplerine alternatif olan kapsayıcı koalisyonları ve kurumları genişletmedeki merkezi rolüdür. Bunun en iyi örneği BRICS bloğu ve ilgili kurumlarıdır. Çin'in teşvikiyle BRICS, genişleme ve kurumsal yenilik yolunda ilerlemiştir. 2023 yılında BRICS, Suudi Arabistan, BAE, İran, Mısır, Etiyopya ve Arjantin olmak üzere altı yeni üyeyi davet ederek ekonomik ağırlığını ve coğrafi temsilini önemli ölçüde artırmıştır (ancak Arjantin'in katılımı daha sonra askıya alınmıştır). Genişleyen BRICS artık büyük petrol üreticilerini ve bölgesel güçleri kapsamaktadır; Pekin ve Moskova bu gelişmeyi, dünya meselelerinde Küresel Güney'in sesini güçlendirdiği için memnuniyetle karşılamıştır. Nitekim yetkililer, BRICS'in küresel GSYİH ve nüfus payında toplu olarak G7'yi aştığını ve "küresel çoğunluğu" temsil etme iddiasını güçlendirdiğini belirtmektedir (Patrick & Hogan, 2025).

Çin, Bretton Woods sistemi dışında yeni bir kalkınma finansmanı kaynağı olarak BRICS tarafından Yeni Kalkınma Bankası'nın kurulmasına öncülük etti. Merkezi Şanghay'da bulunan YKB, 2015 yılında ilk beş üyenin eşit sermaye katkılarıyla faaliyete geçti ve Dünya Bankası'nın ağırlıklı oylama sisteminden daha fazla eşitlik ilkesini benimsedi.

Daha somut olarak, Çin, Bretton Woods sistemi dışında yeni bir kalkınma finansmanı kaynağı olarak BRICS tarafından Yeni Kalkınma Bankası'nın

kurulmasına öncülük etti. Merkezi Şanghay'da bulunan YKB, 2015 yılında ilk beş üyenin eşit sermaye katkılarıyla faaliyete geçti ve Dünya Bankası'nın ağırlıklı oylama sisteminden daha fazla eşitlik ilkesini benimsedi. YKB ve BRICS Koşullu Rezerv Düzenlemesi, gelişmekte olan ülkelere geleneksel Batı koşullulukları olmaksızın altyapı finansmanı ve finansal güvenlik ağları için alternatif yollar sunmayı amaçlamaktadır. 2021 yılına kadar YKB, temiz enerjiden ulaşımaya kadar yaklaşık 100 proje için 30 milyar doların üzerinde finansman onayladı. Ayrıca, ABD dolarına olan bağımlılığı azaltmak için yerel para birimlerinde (örneğin, RMB, INR, ZAR ve RUB cinsinden tahvil ihracı) kredi vererek finansman alanında yenilikler yaptı. Bu çabaların ardındaki itici güç, Bretton Woods kurumlarının gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını yeterince karşılamadığı yönündeki algıdır. BM Genel Sekreteri de mevcut sistemin zengin ülkeler tarafından zengin ülkelerin yararına oluşturulduğunu ve yoksul bölgelerin yeterince hizmet alamadığını belirterek bu görüşü yinelemiştir. BRICS ve YKB aracılığıyla Çin ve ortakları, kalkınma finansmanını demokratikleştirmek ve Batı liderliğindeki kredi kuruluşlarının hegemonyasını azaltmak amacıyla Güney-Güney işbirliği mekanizmaları oluşturmaktadır. Şüphesiz, YKB'nin Dünya Bankası'ndan çok daha küçük olduğunu ve başlangıçta zorluklarla karşılaştığını belirtse de, YKB'nin varlığı, geleneksel kurumları daha duyarlı olmaya zorlayan dostane bir rekabet ortamı yaratmıştır. Önemli olarak, YKB, COVID-19 krizi sırasında acil durum kredilerini hızla dağıtarak kritik boşlukları doldurmuş ve kurulmasının asıl gerekçesini doğrulamıştır.

Güvenlik alanında Çin, Batı askeri ittifaklarının dışında kalan paralel kurumların geliştirilmesine öncülük etmiştir. Bunların başında, 2001 yılında Çin, Rusya ve Orta Asya ülkeleri tarafından ku-

ruhan ve daha sonra Hindistan, Pakistan ve şimdi de İran'ın da dahil olduğu bölgesel bir güvenlik forumu olan ŞİÖ gelmektedir. ŞİÖ bazen Doğu NATO'su olarak adlandırılırsa da, yapısı ve felsefesi önemli ölçüde farklıdır: Ortak savunma maddesi yoktur ve bunun yerine siyasi uyum ve güven artırıcı önlemlere dayanır. Bu model, izole bir şekilde güvenliğin mümkün olmadığını kabul eden, bütünsel bir bakış açısıyla işbirliğine dayalı güvenlik vizyonunu içeren Çin'in Küresel Güvenlik Girişimi ile uyumludur. Genel olarak, bölgesel güvenlik yönetişimi için alternatif bir platform sunan ŞİÖ, ABD liderliğindeki güvenlik düzenlemelerine olan bağımlılığı azaltmakta ve Asya güçlerine kendi güvenlik sorunlarını çözme konusunda daha fazla inisiyatif vermektedir.

Son olarak, Çin küresel yönetişimde kurumsal çeşitliliği geliştirerek, geleneksel Batı liderliğindeki kurumların eksiklerini giderecek yeni kurumlar

oluşturmuş veya mevcut kurumları güçlendirmiştir. Örneğin, 2015 yılında Çin'in en büyük hissedarı olduğu AAYB'nin kurulmasıyla, Asya'daki altyapıya odaklanan yeni bir çok taraflı kredi kuruluşu ortaya çıkmıştır. Çin, Dünya Bankası'ndaki yavaş reformlardan duyduğu hayal kırıklığı üzerine AAYB'yi kurmuştur. Washington'un itirazlarına rağmen birçok ABD müttefiki AAYB'ye katılmış ve daha kapsayıcı bir yaklaşıma olan güvenlerini göstermiştir. AAYB'nin yönetişimi, gelişmekte olan Asya ülkelerine daha güçlü bir ses veriyor ve proje süreçleri daha akıcı olarak görülüyor. COVID-19 salgını sırasında AAYB, kriz kurtarma fonunu hızla 20 milyar dolara çıkarmış ve üyelere yardım etmek için hızlı ve esnek ödeme prosedürleri benimsemiştir (AIIB, t.y.). Bu duyarlılık, övgü toplamıştır. Buna paralel olarak, Çin'in KGG'yi ortaya koyması, NATO'nun güvenlik paradigmasına kavramsal bir alternatif sunma girişimi olarak görülebilir.

Pekin, ABD liderliğindeki ittifakları istikrarsızlığa katkıda bulunan bir Soğuk Savaş zihniyeti olarak açıkça eleştiriyor ve ŞİÖ ve KGG bayrağı altındaki forumlar gibi mekanizmalar aracılığıyla, daha bütünsel bir vizyona sahip, daha çok kutuplu bir güvenlik mimarisi savunuyor. Bu kurumsal geçiş açıkça görülmektedir: AAYB ile Dünya Bankası, YKB ile IMF, ŞİÖ (veya KGG) ile NATO'nun mantığı arasında, her durumda, Çin ve ortakları devletlerin mevcut seçeneklerini genişletmektedir. Bu strateji, mevcut düzeni bir gecede altüst etmek yerine, eski platformlara yenilerini ekleyerek tek bir güç bloğunun hakimiyetini kademeli olarak azaltmaktadır. Özetle, Çin'in ortaya çıkan çok kutuplu sistemdeki rolü çok yönlüdür: Batı'nın 1945 sonrası mimarisinin tekeli sorgulayan yeni veya yeniden canlandırılmış kurumlar aracılığıyla ideolojik vizyon, somut kalkınma projeleri, finansal sermaye ve güvenlik işbirliği sağlamaktadır. Büyük ölçüde gerçek çok taraflılık ve Küresel Güney için daha fazla eşitlik açısından çerçevelenen bu çabalar, 2020'lerde küresel normları ve güç dengelerini yeniden şekillendirmeye başlamıştır.

Performansa Dayalı Analiz (İşlevsel Etkinlik)

Açıkçası, yeni kurumları yeni veya geliştirmekte olan yapan sadece stratejik ilkeler değildir. Gerçek hayattaki pratik başarıları, onları günümüze daha uygun hale getiren temel unsurdur. Diğer bir deyişle, stratejik vizyonun ötesinde, bu yeni kurumların ve çerçevelerin etkinliği, özellikle daha hızlı ve daha etkili somut çözümler sundukları belirli işlevsel alanlarda değerlendirilebilir. Performansa dayalı bir analiz, ortaya çıkan çok kutuplu kurumların çoğunun, aşağıda listelenen temel alanlarda geleneksel Batılı muadillerinin sonuçlarını karşılayan veya aşan sonuçlar elde ettiğini gösterebilir:

Kalkınma Finansmanı: YKB ve AAYB gibi yeni çok taraflı bankalar, IMF/Dünya Bankası sistemine kıyasla daha adil bir yönetim ve daha hızlı tepki süreleri sergilemiştir. Örneğin YKB, “bir ülke bir oy” kurucu ilkesine göre çalışır (BRICS ülkeleri eşit hisseye sahiptir) ve hissedarlar arasında daha fazla eşitlik ve borçlu dostu esnekliği vurgular. Bu, oy hakkının G7 ekonomilerine kaymış olduğu ve kredilerin genellikle katı politika koşullarıyla birlikte geldiği Dünya Bankası ve IMF'nin aksine bir durumdur. Uygulamada, BRICS bankası çevik davranmıştır: COVID-19 krizi sırasında, YKB yaklaşık 10 milyar dolarlık acil durum kredisini devreye sokmuş ve birkaç hafta içinde fonları dağıtmıştır, oysa normal kalkınma bankası prosedürleri aylar sürebilir. Hızlandırılmış hızlı süreçler sayesinde, Çin eyaletleri onaydan sadece 3-4 hafta sonra YKB acil durum kredilerini almıştır (Maasdorp, 2020). Benzer şekilde, Çin liderliğindeki AAYB, hızlı bir şekilde bir Kriz Kurtarma Fonu kurdu ve bunu 20 milyar dolara çıkardı, böylece basitleştirilmiş prosedürlerle düzinelerce ülkeye hızlı destek sağladı. Borçlular, AAYB ve YKB finansmanının daha az bürokrasi ve yerel önceliklere daha fazla saygı gerektirdiğini, geleneksel kredi verenler hakkındaki uzun süredir devam eden şikayetleri ele aldığını belirtti (Humphrey & Chen, 2021). IMF ve Dünya Bankası mutlak kapasite açısından daha büyük olmaya devam etse de, bu yeni bankalar prosedürel eşitlik açısından daha iyi performans gösteriyor: Yönetimleri geliştirmekte olan ülkelerin sesinin daha güçlü çıkmasını sağlıyor ve müşteri ihtiyaçlarına göre kalkınma finansmanını uyarlayan yerel para birimi ile kredi verme ve yeşil tahviller gibi yeniliklere öncülük ediyorlar. Sonuç olarak, borçlu ülkelere kendi stratejileriyle uyumlu fonlar ve kalkınma projeleri daha hızlı bir şekilde sunuluyor ve bu da kalkınma sonuçlarının etkinliğini ve sahiplenilmesini potansiyel olarak artırıyor.

Güvenlik İşbirliği: ŞİÖ, Batı dışı bir güvenlik platformunun kendi şartları altında nasıl etkili olabileceğini göstermektedir. NATO'dan farklı olarak ŞİÖ, üyelerini ortak savunma anlaşmasıyla birbirine bağlamamaktadır, ancak ortak tehditlere karşı kolektif güvenlik işbirliği için bir forum olarak üstün başarı göstermiştir. Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı, istihbarat paylaşımını ve somut sonuçlar veren ortak operasyonları kolaylaştırmıştır: ŞİÖ üyeleri birlikte düzinelerce terör planını engellemiş ve üye devletleri tehlikeye atan aşırıılıkçı hücreleri çöktürmüştür (Eurasian Group, 2009). Bu başarılar, ŞİÖ'nün Orta Asya'da pragmatik bir güvenlik sağlayıcı olarak değerini göstermektedir. ŞİÖ ayrıca düzenli olarak ortak askeri tatbikatlar (örneğin "Barış Misyonu" tatbikatları) düzenlemekte ve geniş bölgesinde sınır güvenliği ve uyuşturucu ile mücadele operasyonlarını koordine etmektedir (Anadolu Agency, 2024). Bu faaliyetler, Hindistan ve Pakistan gibi tarihi rakiplerin dahil olduğu üyeler arasında, özellikle Batı ittifakları altında mümkün olmayan bir şekilde güven ve karşılıklı işlerlik oluşturmuştur. Dahası, ŞİÖ'nün konsensüs temelli karar alma süreci, usulen eşitliği garanti altına almaktadır: Büyük veya küçük her üye, güvenlik girişimlerinin çerçevesinin belirlenmesinde eşit söz hakkına sahiptir ve bu da bölgesel istikrar konusunda ortak sahiplik duygusunu güçlendirmektedir. Bu kapsayıcı yaklaşım, NATO'nun genişlemesinde olduğundan farklı olarak düşmanca tepkileri kışkırtmadan ŞİÖ'nün genişlemesine olanak tanımış ve işbirliği atmosferini korumuştur. İşlevsel açıdan, ŞİÖ, Batı merkezli kurumların daha az odaklandığı sorunları (saldırganlık ve sınır yönetimi gibi) ele alarak Avrasya'daki güvenlik boşluğunu doldurmaya yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, küresel sisteme, güç projeksiyonundan ziyade bölgesel işbirliğine dayanan etkili bir kolektif güvenlik tamamlayıcısı sunmaktadır. Ayaklanma tehditlerinin üstesinden gelme ve çatışmaları yönetme (örneğin,

gerginlikler ortaya çıktığında üye devletler arasında arabuluculuk yapma) konusundaki performansı, çok kutuplu bir çağda Batı dışı güvenlik modellerinin uygulanabilirliğini vurgulamaktadır.

Uluslararası Finans: Gelişmekte olan güçler, finansal işbirliği ve doların etkisinden kurtulma konusunda da önemli adımlar atarak Batı kontrolündeki ödeme sistemlerine olan bağımlılığı azaltmıştır. BRICS ülkeleri ve ötesinde, hem parasal özerklik kazanmak hem de tek taraflı yaptırımlara karşı bir kalkan oluşturmak amacıyla ticaret ve yatırımda ABD dolarının üstünlüğünü azaltmaya yönelik net bir gündem bulunmaktadır. Uygulamada, bu gündem birçok cephede ilerlemektedir. BRICS Yeni Kalkınma Bankası, dolar finansmanını atlatmak için yerel para birimlerinde kredi vermeye başlamıştır (örneğin, portföyünün yaklaşık %20'si Çin Renminbi cinsindendir). Bu ülkeler arasındaki ikili ticaret giderek ulusal para birimleriyle gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Rusya ve Hindistan petrol ticaretini ruble/rupi ile yapmaktadır ve Çin daha fazla satın alımını renminbi ile gerçekleştirmektedir, böylece doların hakimiyeti azalmaktadır. BRICS+ ülkeleri, son birkaç yılda sınır ötesi bankacılık, borç ve rezerv işlemlerinde ABD dolarının payının azalmasında görüldüğü gibi, finansal akışlarını aktif olarak dolarizasyondan uzaklaştırmaktadır. Örneğin, BRICS+ şu anda küresel döviz rezervlerinin yaklaşık %42'sini kontrol etmektedir ve birçok üye bu rezervleri altın ve diğer para birimlerine yönlendirmiştir. Ayrıca, Batı kontrolündeki bankalararası mesajlaşma sistemi SWIFT'in eksiklerini gidermek veya sonunda onunla rekabet etmek için alternatif ödeme ağları geliştirdiler. Rusya'nın SPFS ve Çin'in CIPS sistemleri, SWIFT dışında doğrudan banka transferlerini mümkün kılmak için birbirine bağlanmıştır ve BRICS ülkeleri, sınır ötesi ödemeler için ortak bir ödeme platformu ve hatta merkez bankası dijital para birimleri (CBDC) üzerinde çalışmaktadır.

Bu çabalar, Batı'nın Rusya'nın finans sektörüne uyguladığı yaptırımların ardından aciliyet kazanmış ve sadece Moskova ve Pekin'i değil, diğer BRICS ortaklarını da yaptırımlara dayanıklı işlem kanalları aramaya itmiştir. Yeni bir BRICS rezerv para birimi hala önemli bir öneri olsa da, bloğun pratik çalışmaları, yerel para birimi ile ticareti artırma, dijital ödeme pilot uygulamaları başlatma (m-CBDC "mBridge" projesi gibi) ve para birimi takas hatlarını koordine etme, dolar merkezli sistemi çeperlerinde aşındırmaya başladı. BRICS içindeki sınır ötesi ödeme sistemlerinin geliştirilmesi, Pan-Afrika Ödeme ve Takas Sistemi (Afrika entegrasyonu için) gibi paralel girişimlerle birlikte, daha geniş ölçekte çok kutuplu bir finansal altyapı yaratmaktadır. Bu yenilikler, gelişmekte olan ekonomilerin kendi şartlarına göre daha serbestçe işlem yapabilmelerini, döviz kuru dalgalanmalarına ve Batı'nın para politikası sıkılaştırmasına maruz kalma risklerini azaltmalarını sağlamaktadır. Özetle, dolar hâlâ küresel olarak hakim olsa da, BRICS liderliğindeki finansal işbirliği, Küresel Güney'deki finansal dayanıklılığı kademeli olarak güçlendirmektedir. Bu performans, dolar dışı ticaretin daha hızlı büyümesi ve ABD merkezli uluslararası finansal sisteme ilk gerçek alternatiflerin ortaya çıkmasıyla kendini göstermektedir.

Diplomasi ve Küresel Yönetişim: Diplomatik alanda, çok kutupluluğa geçiş, belki de en çok G7'ye kıyasla G20'nin artan önemi ile kendini göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan güçleri bir araya getiren G20, temsili meşruiyet ve problem çözme kapasitesi açısından G7'yi etkili bir şekilde geride bırakmıştır. G7 bir zamanlar dünya ekonomisinin yönlendirici grubu olarak görülürken, şu anda küresel üretim ve nüfusun giderek azalan bir payını temsil etmektedir. Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin önemli ekonomik motorlar olduğu bir dönemde G7'nin giderek daha çağdışı kaldığı söylenebilir. Buna kar-

şılık, G20, G7 üyeleriyle birlikte tüm bu yükselen devleri de içermekte ve bu da ona çok daha büyük bir temsil gücü sağlamaktadır. G20 ülkeleri, dünya GSYİH'sinin yaklaşık %85'ini, küresel ticaretin %75'ini ve insanlığın üçte ikisini temsil etmektedir; bu, hiçbir Batı odaklı forumun ulaşamayacağı bir kapsamdır. Bu kapsayıcılık, daha fazla meşruiyetle sonuçlanmıştır: Örneğin, finansal istikrardan pandemiye müdahaleye kadar çeşitli konularda, G20'nin kararları hem Kuzey hem de Güney'in bakış açılarını yansıttığı için önem taşımaktadır. Özellikle, 2008 küresel finansal krizi sırasında, etkili müdahaleyi koordine eden, likidite sağlayan ve gelişmekte olan ekonomilerle birlikte finansal kuralları yeniden düzenleyen G7 değil, G20 olmuştur. G20, gelişmekte olan ülkelerin katkılarının vazgeçilmez olduğu iklim eylemi, borç hafifletme ve sürdürülebilir kalkınma konularını tartışmak için birincil forum olarak G7'yi gölgede bırakmıştır. Diplomatik sonuçlar açısından, G20 son yıllarda küresel asgari vergi konusunda anlaşmalar sağlamış, büyük güçler arasındaki diyalogu kolaylaştırmış ve Endonezya ve Hindistan'ın başkanlıkları altında jeopolitik gerilimler ortamında bile ortak bildiriler yayınlamıştır. Bunlar, G7'nin tek başına başaramayacağı sonuçlardır. Dahası, Afrika Birliği'nin 2023 yılında G20'nin daimi üyesi olarak kabul edilmesi, temsil kapsamını 21 üye (55 ek ülkeyi kapsayan) genişleterek, G20'nin küresel meselelerde önde gelen kapsayıcı platform olduğu iddiasını güçlendirmiştir. Tüm bunlar, daha kapsayıcı bir çok taraflılığın, eski Batı merkezli diplomasinin yerini aldığını vurgulamaktadır. G20 (ve BRICS, ŞİÖ vb.) gibi forumlar, yükselen güçlere ve gelişmekte olan bölgelere seslerini duyurma imkanı sunarak, kararların dar bir grup tarafından alınmamasını sağlayarak küresel yönetişimin meşruiyetini ve etkinliğini artırmaktadır. Nitekim, Küresel Güney'in liderleri, G20'nin gay-

“Gelişmiş ve gelişmekte olan güçleri bir araya getiren G20, temsili meşruiyet ve problem çözme kapasitesi açısından G7’yi etkili bir şekilde geride bırakmıştır” (Fotoğraf: G20, 2024).

ri resmi yapısına rağmen, tüm kilit paydaşları bir araya getirdiği için küresel zorlukların üstesinden gelmek için G7’den daha donanımlı bir forum olduğunu sık sık belirtmektedir. Bu tür kapsayıcı kurumların artan etkisi, çok kutuplu sistemin bir performans göstergesidir: küresel kararlar, Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında giderek daha fazla konsensüs gerektirmektedir. Pratik açıdan, G20’nin yoksul ülkeler için borç hafifletme  er evesi veya aşı dağıtımındaki koordinasyonu gibi girişimler, G7’nin sınırlı üyeliğinin ele alamadığı boşlukları doldurmuştur.

Ek olarak, Keohane’nin parçalanmış çok taraflılık kavramı, BRICS ve ASEAN’ın işbirliğini, merkezi olmayan, esnek ağlar olarak açıklamaktadır (Morse & Keohane, 2014). Bu koalisyonlar,

konu bazlı işbirliğini ve işlevsel karşılıklı bağımlılığı önceliklendirerek, resmi hiyerarşik yapılar olmaksızın belirli alanlarda ( rneğin iklim, ticaret) koordinasyon sağlar ve farklı üyelerin ortak hedefleri ilerletirken özerkliklerini korumalarına olanak tanır. Benzer şekilde, çok uluslu şirketler, STK’lar ve uluslararası kuruluşlar dahil olmak üzere devlet dışı aktörler, BRICS, G20 ve ASEAN’ın yönetişim ağlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu aktörler, sürdürülebilir kalkınma, ticaret reformları ve iklim eylemi gibi konuları savunarak politika gündemlerini şekillendirmektedir. Uzmanlıkları ve savunuculukları, gelişmekte olan ülkelerin sesini güçlendirerek, bu çok taraflı  er evesler içinde daha kapsayıcı ve konu odaklı bir işbirliğini teşvik etmektedir.

Küresel Yönetişimin Geleceği: Hiyerarşiden Çok Kutuplu Ağlara

Daha geniş bir perspektiften baktığımızda, günümüz dünyasında küresel yönetişimin odak noktasının klasik büyük güç rekabetinden ortak krizlerin yönetimine kaydığını görüyoruz. İklim değişikliği, pandemiye hazırlık, dijital teknoloji ve finansal istikrar artık uluslararası gündemin en üst sıralarında yer alıyor. Arancha González'in belirttiği gibi, "günümüzün belirleyici küresel sorunları" arasında hızlı enerji geçişi, bir sonraki pandemiye hazırlık, ekonomik parçalanmanın yönetimi ve yapay zeka ve diğer yeni ortaya çıkan zorluklar için yönetişim tasarımı yer alıyor (CCG Update, 2024). Bu, devletler arası çatışmalar için oluşturulmuş tekil, hiyerarşik bir düzenden, belirli sorunlara özel işbirliği ağlarına doğru bir geçişin sinyalini veriyor. Uygulamada, devletler ve diğer aktörler jeopolitik gerilimler arasında bile yeni yollarla işbirliği yapmaktadır. Örneğin, iklim konusunda yıllarca süren çıkmazın ardından, BM'nin COP 28 (2023) toplantısında ilk kez fosil yakıtlardan uzaklaşmak ve savunmasız ülkeler için hızlı bir şekilde bir kayıp ve hasar fonu kurmak konusunda anlaşmaya varılmıştır. Benzer şekilde, 2025 yılında Dünya Sağlık Örgütü'ne üye ülkeler, küresel önleme ve müdahaleyi güçlendirmek için bir Pandemi Anlaşması taslağı üzerinde uzlaşma sağladı; BM genel sekreteri bunu, çok taraflılığın hala geçerli olduğunu ve ülkelerin ortak tehditler karşısında hala işbirliği yapabileceğini gösteren bir kanıt olarak nitelendirdi (DSÖ, 2025). Dijital alanda, dünya liderleri dijital uçurumu kapatmak ve insan haklarına dayalı yapay zeka standartları belirlemek için Küresel Dijital Sözleşme'yi (2024) kabul ettiler ve hatta küresel bir yapay zeka finansman mekanizması ve IPCC'ye benzer bir uluslararası yapay zeka bilimsel paneli kurulmasını talep ettiler. Finans alanında ise G20 ve IMF gibi gruplar küresel finansal yapıyı yeniden şekillendiriyor: Gelişmekte olan ülkeler, iklim ve

borç risklerini kredi çerçevelerine entegre eden IMF güncellemelerini, sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemek için Özel Çekme Hakları'nın (SDR) kullanımını genişleten ve çok taraflı kalkınma bankalarının krizlere daha duyarlı hale gelmesini sağlayan koordineli planları (MDB Yol Haritası) memnuniyetle karşıladı (IMF, t.y.).

Bu girişimler, güç politikasından bağımsız işlevsel işbirliğini göstermektedir. Büyük güçler arasındaki rekabet ve ticaretin "ayrışması" devam etse de, devletler uluslar arası sorunları ele almak için anlaşmazlıklarını defalarca bir kenara bırakmışlardır. İklim görüşmeleri, ticaret anlaşmazlıklarına rağmen hem ABD'yi hem de Çin'i bir araya getirmiştir ve pandemi anlaşması müzakerelerine tüm bölgelerden delegeler konsensüs içinde çalışarak katılmıştır. Aslında, son analizler, ticaretin ayrışmasının, etkileşimi ortadan kaldırmak yerine, G7 ve BRICS gibi bloklar içindeki bağları derinleştiren çok kutuplu kümeler oluşturduğunu göstermektedir. Sağlık, çevre, dijital altyapı gibi küresel kamu malları konusunda ülkeler, konu bazlı koalisyonlar ve çerçeveler aracılığıyla giderek daha fazla işbirliği yapmaktadır. Bu model, tek bir hegemonun politikayı dikte etmesinden çok uzaktır; bunun yerine, ağa dayalı yönetişimin, esnek bir şekilde çeşitli zorluklara yanıt verdiği bir dünyayı yansıtmaktadır.

Bu eğilimlerin altında kalıcı yapısal değişiklikler yatmaktadır. Dünya siyasetinde güç, tek bir otorite altında birleşmek yerine dağınık hale gelmektedir. Birçok akademisyen artık tek tip bir hiyerarşi yerine ortaya çıkan "çoklu" veya "çok merkezli" bir düzeni tanımlamaktadır (Gaens et. al., 2023). Çoklu bir dünyada, küresel bir hegemon yoktur. Bunun yerine, ABD, AB ve Çin'den Hindistan, Brezilya ve bölgesel bloklara kadar, hem yerleşik hem de yükselen güçler, birbiriyle örtüşen kurumlar ve ortaklıklar aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Acharya'nın çoklu sinema benzetmesi bunu çok iyi özetlemektedir: İzleyiciler farklı filmler arasından seçim yapabilir, ancak oyun-

“Dünya siyasetinde güç, tek bir otorite altında birleşmek yerine dağınık hale gelmektedir”
(Çizim: China Daily, 2024).

cular ve hikayeler tek bir çatı altında toplanır (Acharya, 2015). Pratikte bu, birden fazla etki merkezinin bir arada var olduğu anlamına gelir. Örneğin, küresel ekonomi ve güvenlik liderliği G20, IMF, BRICS düzenlemeleri, bölgesel birlikler (AB, ASEAN, Afrika Birliği) ve yeni ortaya çıkan küçük ölçekli ortaklıklar (örneğin Quad, Arktik Konseyi veya dijital ittifaklar) arasında paylaşılmaktadır. Yönetişim işlevleri de yaygınlaşmıştır: Kural koyma ve uygulama, küresel forumlarda, bölgesel organlarda ve hatta özel veya sivil toplum platformlarında gerçekleşmektedir. Her konu farklı koalisyonlar oluşturabilir; aynı ülke iklim konusunda bir ittifakta, siber güvenlik konusunda başka bir ittifakta yer alabilir, bu nedenle otorite ne hiyerarşik ne de statiktir.

Bölgeselleşme, bu ağ tabanlı yönetişimin bir diğer önemli unsurudur. Küresel kurumlar zorluklarla karşı karşıya kalırken, bölgesel ve bölgeler arası kümeler daha büyük roller üstlenmeye başlamıştır. Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında devletler,

dünya sistemine bağlanırken kendi özel ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar kurmaktadır. Son yıllarda, çok taraflı işbirliği karmaşık bir bölgeler arası işbirliğine dönüşmüştür. AB gibi kuruluşlar, geniş kapsamlı antlaşmaların yanı sıra özel olarak tasarlanmış ikili ve çok taraflı ilişkiler de kurmaktadır. Örneğin, AB, Asya-Pasifik ve Afrika’da (genellikle Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi’ne yanıt olarak) teknoloji ve güvenlik ortaklıklarını derinleştirirken, Afrika ülkeleri kıtasal planları (Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi gibi) ve Güney-Güney işbirliklerini ilerletmektedir. Asya’da, ASEAN, Pasifik Adaları ülkeleri ve Doğu Asya güçlerini stratejik bir ağda bir araya getiren Hint-Pasifik süper bölgesi kavramı ortaya çıkmıştır. Bu birbirine bağlı kümeler, çok katmanlı bir düzen oluşturmaktadır: küresel kurallar hala mevcuttur, ancak bunların uygulanması ve yürürlüğe konması genellikle bölgesel forumlar, sınır ötesi ağlar ve hatta kamu-özel sektör ortaklıkları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Genel olarak, kanıtlar, yeniden canlanan tek bir üst yapıdan ziyade, çoğulcu, işlevsel olarak farklılaşmış bir yönetim ağını işaret etmektedir. Küresel liderler ve uzmanlar, hiçbir ülkenin iklim, sağlık veya dijital zorlukları tek başına yönetemeyeceğini giderek daha fazla kabul etmektedir. Bunun yerine, politika artık bir dizi kurumdan geçmektedir: Tematik kuruluşlar (WHO ve iklim rejimleri gibi), finansal ağlar (IMF, MDB'ler, G20 süreçleri) ve bölgesel kuruluşlar, hepsi sivil toplum ve özel sektörle iç içe geçmiştir. DSÖ Genel Direktörü Tedros, yeni pandemi anlaşmasını bölünmüş dünyamızda ülkelerin hala birlikte çalışabileceğinin kanıtı olarak övdüğünde, çeşitlilik içinde ortak amaç ruhunu yakalamış oldu (European Council, 2021). Teknik terimlerle ifade etmek gerekirse, 21. yüzyıldaki düzen, tek bir gücün emriyle değil, birçok düğüm noktası arasında mutabakat ve işbirliği üzerine inşa ediliyor.

Ortaya çıkan bu ağ tabanlı düzen, daha adil ve uyumlu olma potansiyeline sahiptir. Farklı bölgelerden ve sektörlerden gelen sesleri bünyesine katarak, çeşitli ihtiyaç ve değerleri daha iyi temsil edebilir. Yeni çerçeveler, kapsayıcılığı açıkça vurgulamaktadır ve bu sistem merkezi olmayan bir yapıya sahip olduğu için, değişime daha çevik bir şekilde yanıt verebilir. Bir yaklaşım başarısız olursa, diğerleri paralel olarak denenebilir. Elbette, çoklu bir düzen koordinasyon ve meşruiyet gibi zorlukları da beraberinde getirir, ancak çoklu normları tolere ederek ve özel koalisyonları mümkün kılarak, tek bir hiyerarşiden daha dayanıklı bir küresel yönetim mimarisi vaat eder. Özetle, gelecek muhtemelen devletlerin ve toplumların çeşitlilik ve dayanışma içinde gezginsel zorlukları toplu olarak ele aldıkları, gerçek bir çok kutuplu sistem olan çoğulcu bir ağlar ağı olacaktır.

Sonuç

Küresel yönetim sistemi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan hiyerarşik, Batı egemen modelinden uzaklaşarak köklü bir değişim geçiriyor. Geleneksel kurumlar, özellikle Bretton Woods sistemi ve Batı güvenlik yapıları, günümüzün küresel sorunlarını çözmek için giderek yetersiz kalıyor. Eski sistemin çok kutuplu dünyanın karmaşıklığına uyum sağlayamaması, küresel yönetimi yeniden şekillendirmede merkezi rol oynayan bölgesel bloklar, kurumlar ve esnek koalisyonların önünü açtı. BRICS, ŞİÖ, G20 gibi kurumlar ve AAYB ve YKB gibi yeni kalkınma bankaları, yükselen güçlerin ve Küresel Güney'in ihtiyaçlarını daha iyi yansıtan uygulanabilir alternatifler sunmaktadır. Bu kurumlar sadece geleneksel güç yapılarının yerini almakla kalmıyor, iklim değişikliği, pandemiye hazırlık ve kalkınma finansmanı gibi küresel sorunlara kapsayıcılık, eşitlik ve çeşitli yaklaşımları teşvik eden yeni çerçeveler oluşturuyorlar.

Bu makalenin bulguları, küresel yönetimin geleceğinin geçmişteki tek kutuplu, hiyerarşik sistemlerden ziyade çok kutuplu ağlarda yattığını öne sürerek literatüre önemli katkıda bulunmaktadır. Geleneksel kurumlar önemini korumakla birlikte, bölgesel bloklar ve yeni kurumlar giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu değişim, daha çoğulcu ve esnek bir yaklaşımı barındıracak şekilde yönetim mimarisini temelden değiştirmektedir. Gelişen küresel sistem, gücün artık çeşitli etki merkezlerine dağıldığını ve Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerin artık karar alma süreçlerinden dışlanmadığını kabul etmektedir. Bu geçiş, modası geçmiş Vestfalya devlet modelinin ötesine geçerek, çeşitliliği sayesinde küresel zorluklara daha duyarlı bir yönetim vizyonu sunmaktadır.

Teorik çıkarımlar çok boyutlu olup, Batı liberalizminin küresel yönetişimin nihai çerçevesi olduğu yönündeki uzun süredir var olan varsayımı sorgulamaktadır. Bu makale, Batı'yı uluslararası normların tek hakemi olarak konumlandırmak yerine, Güney-Güney işbirliği ve bölgeselciliğin nasıl alternatif yönetim paradigmaları yarattığını ve böylece küresel düzeni yeniden dengelediğini göstermektedir. Bu yeni yaklaşımlar, Çin'deki devlet merkezli sistemlerden AB ve AfB'deki bölgesel entegrasyon çabalarına kadar çeşitli yönetim modellerinin bir arada var olduğu, normların giderek artan çoğulculuğunu yansıtmaktadır. Makale ayrıca, yapısal hiyerarşi veya tarihsel önceliklerden ziyade somut sonuçlara ve çeşitli çıkarılara odaklanan, performans meşruiyetine dayalı yeni kurumların nasıl öne çıktığını vurgulamaktadır.

Politika açısından sonuçları açıktır. İlk olarak, günümüz dünyasının karmaşıklıklarını ele almakta zorlanan BM Güvenlik Konseyi, DTÖ ve IMF gibi mevcut kurumların acilen reformdan geçirilmesi gerekmektedir. Reformlar, temsiliyetin artırılması, karar alma sürecinin verimliliğinin iyileştirilmesi ve yükselen güçlerin liderlik rollerine dahil edilmesine odaklanmalıdır. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi'nin Küresel Güney ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi, BM sisteminin meşruiyetini artıracaktır. Aslında, P5 üyelerinin veto hakkından vazgeçmemeleri beklenen ve anlaşılabilir bir tepki olsa da, BMGK yapısını her kıtadan en az 1 üyenin veto hakkına sahip olacağı şekilde reform etmek kabul edilebilir bir çözüm olarak görülebilir. Bu, bölgesel blokların rolünü de hızlandırabilir ve bölgesel blok üyelerinin ortak bir veto hakkına sahip olmak için bölgesel sorunlarını daha hızlı aşmalarını sağlayabilir. BM Güvenlik Konse-

yi'nin temsil gücünü artıracak bir başka reform, Afrika Birliği, BRICS, ŞİÖ vb. kuruluşlara, iç kararlarına dayalı olarak tek oy hakkı veren bir veto hakkı verilmesi olabilir. Ancak bu senaryoda, BMGK'da kendi veto hakkına sahip olan ve aynı zamanda bu kuruluşlarda etkiye ve üyeliğe sahip olan üyeler, çifte oy kullanmayı önlemek için kuruluşun iç oylama sisteminden çıkarılmalıdır. Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkeleri daha iyi temsil etmek için ticaret ve finans kurumlarının reformu, küresel ekonomik yönetişimde kapsayıcılığı artıracaktır. İkincisi, BRICS ve G77+Çin gibi koalisyonların başarısı, Güney-Güney işbirliği ve bloklar arası diplomasiinin artan önemini vurgulamaktadır. Bu ittifaklar, özellikle iklim finansmanı, doların kullanımının azaltılması ve küresel kalkınma alanlarında, Küresel Güney'in kolektif çıkarlarına hizmet etmek için aktif olarak yeni normlar ve kurumlar oluşturmaktadır. Politika yapıcılar, daha adil ve sürdürülebilir bir küresel düzenin inşasında hayati öneme sahip olan bu ittifakları desteklemelidir.

Sonuç olarak, bu makale küresel yönetim tartışmalarının odağını statik, hiyerarşik bir dünya görüşünden, çok kutuplu ağ sisteminin dinamik, sorun odaklı işbirliğini kucaklayan bir dünya görüşüne kaydırmaktadır. Bulgular, bölgesel kurumların ve koalisyonların sadece tamamlayıcı değil, yeni, çoğulcu bir dünya düzeninin temelini oluşturduğunu göstermektedir. Teorik ve politik çıkarımlar, yönetişimin ademi merkezietçi, çeşitlilik içeren ve küresel nüfusun ihtiyaçlarına duyarlı olduğu bir geleceği vurgulamaktadır. Bölgesel işbirliği dinamikleri, yükselen güçlerin rolü ve kurumsal reformlar üzerine yapılacak gelecekteki araştırmalar, 21. yüzyılda küresel yönetişimin gidişatını anlamak için çok önemli olacaktır. 🌸

Kaynakça

- Acharya A., Estevadeordal A., Goodman, L.W. (2023) Multipolar or multiplex? Interaction capacity, global cooperation and world order, *International Affairs*, Volume 99, Issue 6, November 2023, Pages 2339–2365, <https://doi.org/10.1093/ia/iiaad242>
- Acharya, A. (2015). In Defence of the Multiplex World. *Japanese Journal of Political Science*, 16(3), 456–458. doi:10.1017/S1468109915000134
- Acharya, A. (2017). After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order. *Ethics & International Affairs*, 31(3), 271–285. doi:10.1017/S089267941700020X
- Acharya, S., & Singh, S. C. (2023, September 9). G20 admits African Union as permanent member. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/g20-admit-african-union-permanent-member-new-delhi-summit-draft-declaration-2023-09-09/>
- African Union (2024a, September). Significant Progress on AfCFTA Implementation Highlighted at the Conference of Speakers of Parliaments. <https://pap.au.int/en/news/press-releases/2024-09-19/significant-progress-afcfta-implementation-highlighted-conference-s#:~:text=The%20Guided%20Trade%20Initiative%20,including%20women%2C%20benefiting%20from%20new>
- African Union (2024b, February). Presidential Dialogue on African Union Financial Institutions; Reforms of the Global Financial Architecture; and the Launch of the Africa Club. <https://au.int/en/newsevents/20240217/presidential-dialogue-african-union-financial-institutions-reforms-global#:~:text=To%20strengthen%20and%20support%20Africa's,more%20simply%2C%20the%20Africa%20Club>
- AIIB (2025). AIIB Reports USD8.4 Billion in 2024 Project Financing, Underscoring Long-Term Impact Through Sustainable Development Bonds. <https://www.aiib.org/en/news-events/news/2025/aiib-reports-usd84-billion-2024-project-financing-underscoring-long-term-impact-through-sustainable-development-bonds.html#:~:text=Since%20commencing%20operations%20in%202016%2C,efforts%20to%20achieve%20the%20SDGs>
- AIIB (n.d.) AIIB Expands COVID-19 Crisis Recovery Facility to USD20 Billion. <https://www.aiib.org/en/news-events/news/2022/AIIB-Expands-COVID-19-Crisis-Recovery-Facility-to-USD20-Billion.html>
- Anadolu Agency. 23 July, 2024. SCO nations conduct 1st joint counter-terrorism drill in China. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/sco-nations-conduct-1st-joint-counter-terrorism-drill-in-china/3283004>
- Araya, D. (2025, February 13). *Transforming the United Nations for a multipolar world order*. Centre for International Governance Innovation. Retrieved from <https://www.cigionline.org/articles/transforming-the-united-nations-for-a-multipolar-world-order/>
- Assaniyaz, A. (2025). SCO RATS Committee Director Highlights Achievements in Security Collaboration, Cooperation Program. <https://astanatimes.com/2024/01/sco-rats-committee-director-highlights-achievements-in-security-collaboration-cooperation-program/#:~:text=Kazakhstan%2C%20Pakistan%2C%20Russia%2C%20Tajikistan%2C%20the,Kyrgyz%20Republic%2C%20and%20Uzbekistan>
- Atlantic Council (2021) From the G7 to a D-10: Strengthening Democratic Cooperation for Today's Challenges. <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2021/06/From-the-G7-to-a-D10-Strengthening-Democratic-Cooperation-for-Todays-Challenges.pdf>
- Braveboy-Wagner J. (2022, July). The Challenge to the Liberal Order: Norms of the Global South. <https://anthologies.newlinesinstitute.org/universal-values-and-foreign-policy/the-challenge-to-the-liberal-order-norms-of-the-global-south/#:~:text=countries'%20potential%20challenges%20to%20the,South%20Africa%29%20or>
- Bridgetown Initiative (n.d.) Bridgetown Initiative On The Reform Of The International Development And Climate Finance Architecture. https://www.bridgetown-initiative.org/wp-content/uploads/2024/09/SY043_Bridgetown-Initiative-3-0.pdf

- BU Global Development Policy Center, (n.d.). A Challenging Imperative: IMF Reform, the 17th Quota Review and Increasing Voice and Representation for Developing Countries. <https://www.bu.edu/gdp/2025/04/14/a-challenging-imperative-imf-reform-the-17th-quota-review-and-increasing-voice-and-representation-for-developing-countries/#:~:text=roles%20of%20quotas%20and%20leveraging,multilateral%20forums%20for%20reform%20consensus>
- CBS News. April 12, 2017. A guide to Trump's past comments about NATO. <https://www.cbsnews.com/news/trump-nato-past-comments/>
- CCG Update (2024). Arancha González: Reclaiming Multilateralism. <https://www.ccgupdate.org/p/arancha-gonzalez-reclaiming-multilateralism>
- Council on Foreign Relations (2025, July). What Does the G7 Do? <https://www.cfr.org/backgrounder/what-does-g7-do#:~:text=but%20all%20participants%20are%20wealthy,percent%20of%20the%20global%20economy>
- Dong, Y. (2024, 19 April). Why the G7 has become a declining political club. https://en.chinadiplomacy.org.cn/2024-04/19/content_117137421.shtml
- Dstatis (n.d.). G20 in Figures. <https://service.destatis.de/G20/en/#:~:text=The%20G20%20is%20made%20up,of%20global%20GDP>
- Eurasian Group. 30 March, 2009. SCO for combating drug, terror, crimes in Afghanistan. <https://eurasian-group.org/en/sco-for-combating-drug-terror-crimes-in-afghanistan>
- European Council. (30 March, 2021). "COVID-19 shows why united action is needed for more robust international health architecture" - Op-ed article by President Charles Michel, WHO Director General Dr Tedros Adhanom Ghebreyesus and more than 20 world leaders. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/30/pandemic-treaty-op-ed/>
- evolving strategies of a new power. Report. London: ODI (www.odi.org/en/publications/china-g20-india)
- G20 India (n.d.). About G20. <https://www.g20.in/en/about-g20/about-g20.html#:~:text=The%20Group%20of%20Twenty%20,the%20global%20GDP%2C%20over%2075>
- Gaens, B., Sinkkonen, V., & Vogt, H. (2023). Connectivity and Order: an Analytical Framework. East Asia (Piscataway, N.J.), 1–20. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s12140-023-09401->
- GCC (2025). Final Statement Issued by the Ministerial Council in its 164th Session. <https://www.gcc-sg.org/en/MediaCenter/News/Pages/news2025-6-2-3.aspx#:~:text=regarding%20the%20proposal%20of%20the,Council%20at%20its%20next%20session>
- Global Policy Reform (n.d.) Global South perspectives on Security Council reform. <https://www.globalpolicyforum.net/futureofglobalgovernance/index/c-global-south-perspectives-on-security-council-reform/>
- Global Times. 2 September, 2025. Multiple countries join or express support for China-proposed Global Governance Initiative: reports. <https://www.globaltimes.cn/page/202509/1342410.shtml>
- Gross, S. (2025). China's Global Initiatives: Implications and Recommendations for Israel. <https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2025/06/No.-1994.pdf#:~:text=achieving%20peace%20and%20security,months%20after%20the%20Ukraine%20crisis>
- Hamilton, M. (2024). What Is Bretton Woods? The Contested Pasts and Potential Futures of International Economic Order. <https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Hamilton-History%20of%20Bretton%20Woods.pdf#:~:text=today,most%20disadvantaged%20in%20the%20global>
- Harig, C. & Jenne, N. (2022, August). Can the Global South shape international norms through the appointment of leaders who implement these norms in peace operations? British International Studies Association. <https://www.bisa.ac.uk/articles/can-global-south-shape-international-norms-through-appointment-leaders-who-implement-these#>

- Humphrey, C. and Chen, Y. (2021) China in the multilateral development banks:
- Ikenberry, G. J. (2018). The end of liberal international order? *International Affairs*, **94**(1), 7–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>
- IMF (n.d.). Special Drawing Rights. <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/special-drawing-rights-sdr>
- John, M. & George, L. (2024). BRICS gathers pace as shared grievances with West fuel alliance. <https://www.reuters.com/world/spurred-by-shared-grievances-brics-gathers-pace-2024-10-24/#:~:text=Moreover%2C%20the%20%245%20billion%20in,projects%20remain%20in%20their%20infancy>
- Kim, S. (2025, June). Managing Decline? NATO's Uneasy Future After the 2025 Summit. https://www.asaninst.org/bbs/board.php?bo_table=s1_1&wr_id=527#:~:text=defense%20under%20Article%205%20and,relationship%20with%20NATO%20more%20broadly
- Langmore J. & Thakur, R. (2024, July). Transform or die: the case for reforming the UN Security Council, University of Melbourne Initiative for Peacebuilding. https://arts.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0003/5004858/Security-Council-Reform-Policy-Brief.pdf#:~:text=at%20the%20high%20table%20as,Council%20as%20the%20authoritative%20validator
- Layne, C. (1993) The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security*, Vol. 17, No. 4, pp. 5-51
- Lester, S. (2022, March). Ending the WTO Dispute Settlement Crisis: Where to from here? <https://www.iisd.org/articles/united-states-must-propose-solutions-end-wto-dispute-settlement-crisis#:~:text=World%20Trade%20Organization%20,members%20to%20enforce%20WTO%20obligations>
- Lopes, G. V. (2023, September). In final declaration, G77 rejects “digital monopolies” and calls for “reform” of the financial system. <https://peoplesdispatch.org/2023/09/16/in-final-declaration-g77-rejects-digital-monopolies-and-calls-for-reform-of-the-financial-system/#:~:text=“We%20stress%20the%20urgent%20need,innovation%2C”%20says%20the%20Havana%20Declaration>
- Maasdorp, L. (2020). COVID-19: How multilateral development banks can lead through a crisis. <https://www.weforum.org/stories/2020/07/brics-new-development-bank-leads-member-states-through-the-covid-19-crisis/#:~:text=The%20resulting%20health%20and%20economic,after%20the%20loans%20were%20approved>
- Mahbubani, K. (2021). *Has the West lost its mind?* Oxford University Press.
- Mangeni, F., Mold, A. & Signe, L. (2024, October). The promise of free trade and integration across Africa's nations. <https://www.brookings.edu/articles/the-promise-of-free-trade-and-integration-across-africas-nations/#:~:text=businesses.%20,based%20products%2C%20therefore>
- Masters, J. & Sergie, M. (2023, May). The Arab League. <https://www.cfr.org/backgrounder/arab-league#:~:text=The%20Arab%20League%20has%20no,“During%20the%20Lebanese%20civil%20war>
- Mingjiang, L., Hiep, L.H. , Bing, N. C. & Chandarith, N. (2025, April). How Southeast Asia Sees Xi Jinping's Regional Push Amid U.S.-China Tensions. <https://carnegieendowment.org/research/2025/04/how-south-east-asia-sees-xi-jinpings-regional-push-amid-us-china-tensions?lang=en>
- Morse, J. C., & Keohane, R. O. (2014). Contested multilateralism. *The Review of international organizations*, **9**(4), 385-412.
- multilateral-development-banks).
- Munyat, C. (2023, September). The African Union has been made a permanent member of the G20 – what does it mean for the continent? <https://www.weforum.org/stories/2023/09/african-union-g20-world-leaders/#:~:text=,Türkiye%2C%20United%20Kingdom%20and%20United>
- OTS (n.d.). Economic Cooperation. <https://www.turkic-states.org/en/areas-of-cooperation-detail/2-economic-cooperation#:~:text=Turkic%20Investment%20Fund>

- Patrick, S. & Hogan, E. (2025). BRICS Expansion and the Future of World Order: Perspectives from Member States, Partners, and Aspirants. <https://carnegieendowment.org/research/2025/03/brics-expansion-and-the-future-of-world-order-perspectives-from-member-states-partners-and-aspirants?lang=en>
- Patrick, S. (2023, June). UN Security Council Reform: What the World Thinks. Carnegie Endowment For International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2023/06/un-security-council-reform-what-the-world-thinks?lang=en>
- Patrick, S., (2024, October). BRICS Expansion, the G20, and the Future of World Order. <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/brics-summit-emerging-middle-powers-g7-g20?lang=en>
- Prates, D. M., & Peruffo, L. (2016). *Rise of the global South and descent of the North?* Bretton Woods Project Briefing, 1 March 2016. Retrieved from <https://www.brettonwoodsproject.org/2016/03/rise-of-the-global-south-and-descent-of-descent-of-the-north/>
- Quint, D. & Venditti, F. (2020). The influence of OPEC+ on oil prices: a quantitative assessment. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2467~c8f-35853cc.en.pdf#:~:text=the%20price%20of%20oil%20would,2467%20%2F%20September%202020%201>
- Scholz, T. (2023). Ascending order: rising powers and the politics of status in International Relations, *International Affairs*, Volume 99, Issue 3, May 2023, Pages 1316–1317, <https://doi.org/10.1093/ia/iad082>
- Wade, R. & Vestergaard, J. (2024, September). World Bank governance reform. “Puppet on a string”? Global Policy. <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/23/09/2024/world-bank-governance-reform-puppet-string#:~:text=countries%20agitated%20for%20more%20influence,catch%20up%20with%20western%20living>
- WHO (16 April, 2025). WHO Member States conclude negotiations and make significant progress on draft pandemic agreement. <https://www.who.int/news/item/16-04-2025-who-member-states-conclude-negotiations-and-make-significant-progress-on-draft-pandemic-agreement>
- Wolff, A. (2022, May). 22-7 WTO 2025 Getting Back to the Negotiating Table. Peterson Institute for International Economics. <https://www.piie.com/sites/default/files/documents/wp22-7.pdf#:~:text=The%20negotiation%20of%20multilateral%20agreements,needed%20to%20get%20WTO%20negotiations>
- Xinhua (2025). AfCFTA gains momentum as 48 African countries ratify agreement. <https://english.news.cn/20250220/94dc819be5f14ab9a0de2594a289673c/c.html#:~:text=Trading%20within%20the%20framework%20of,Secretariat%20Wamkele%20Mene%20has%20said>
- Yade, R. (2024, September). What would it mean for Africa to have two permanent UN Security Council seats? Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/what-would-it-mean-for-africa-to-have-two-permanent-un-security-council-seats/#:~:text=As%20US%20President%20Joe%20Biden,for%20Africa%20on%20the%20UN>
- Yan, X. (2020). *Global politics in the 21st century: China's perspective*. Cambridge University Press.
- Yap, C.W. (2025, April). Defending the multilateral trading system: Survey findings on WTO reform. Hinrich Foundation. <https://www.hinrichfoundation.com/research/article/wto/defending-the-multilateral-trading-system/#:~:text=members%20and%20their%20higher%20degree,minded%20collaboration%20at%20the%20time>
- Yin, H. (2025). China's global vision: a call for inclusive governance and shared prosperity. <https://lapost.us/?p=71451#:~:text=In%20recent%20years%2C%20China%20has,and%20foster%20dialogue%20among%20civilizations>

İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi Üzerine Bir Araştırma

ZHANG YAN JUN*

Doç. Dr.
Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi

LIU YU JUN**

Yüksek Lisans Öğrencisi
Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi

**Zhang Yan Jun, Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu'nda Doçent Doktordur. Araştırmaları ağırlıklı olarak Ortadoğu'daki silahlanma yarışı, silah kontrolü ve askeri-endüstriyel kompleks üzerine odaklanmaktadır. Bunlar arasında, 2. Dünya Savaşı Sonrası Ortadoğu'da Silahlanma Yarışı ve Silah Kontrolü, Suriye İç Savaşı'nda Tarafların Silah Kaynakları, Ortadoğu'da devlet dışı aktörler ve silahlanma yarışı ve Ortadoğu ve ABD'de askeri modernizasyon yer almaktadır.*

ORCID: 0000-0002-7444-3432.

e-posta: zilizhangyanjun@qq.com

***Liu Yu Jun, Xi'an Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Okulu'nda Yüksek Lisans Derecesi Adayıdır. Araştırmaları öncelikle Asya'daki güvenlik meselelerine odaklanmaktadır.*

ORCID: 0009-0007-6549-432X.

e-posta: 15955469652@163.com

Geliş Tarihi: 26.04.2025

Kabul Tarihi: 30.10.2025

Atıf: Zhang, Y. J. & Liu, Y. J. (2025). İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi Üzerine Bir Araştırma. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 7(1), 85-114.

ÖZ

Bu makalenin amacı, İslami Sistem'in uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi açısından taşıdığı önemi araştırmaktır. Mevcut çok kutuplu çağda, İslam dünyası, Çin, ABD, Rusya ve Avrupa'nın yanında potansiyel bir önemli denge unsurunu temsil etmektedir. Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi ile karşılaştırmalı bir çalışma yoluyla makale, bir uluslararası ilişkiler modeli olarak İslami Sistem'in varlığını teyit etmektedir. Çin akademik çevrelerinde, bu makalenin yazarları, İslami Sistem'in fiili varlığını öne süren ilk akademisyenler arasındadır. Bu makalede, İslami Sistem'in, tarihsel olarak imparatorlukların ve çağdaş dönemde önde gelen devletlerin temsil ettiği İslam güçlerinin hakim olduğu ve İslam'ın sistem içinde ortak ideoloji olarak hizmet ettiği bir uluslararası ilişkiler modeli olduğunu savunmaktadır. Tarihsel olarak, İslami Sistem'in dış ilişkileri, erken dönemde toprak genişlemesi, daha sonraki dönemde ise öncelikle ticaret ve dini yayma faaliyetleri ile şekillenmiştir. İslami Sistem dikkate değer şekilde, uzun bir ömre sahip olmuştur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, İslami Sistem'i canlandırma çabaları devam etmiş olup, onun yeniden tesis edilmesi, uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: anlaşma sistemi, demokratikleşme, haraç sistemi, islami sistem, uluslararası ilişkiler.

Research on the Islamic System and the Democratization of International Relations

ABSTRACT

The purpose of this paper is to explore the significance of the Islamic System to the democratization of international relations. In the current multipolar era, the Islamic world represents a potentially significant balancing force alongside China, the United States, Russia, and Europe. Through a comparative study with the Tributary System and the Treaty System, the article confirms the existence of the Islamic System as a model of international relations. In Chinese academic circles, the authors of this paper are among the first scholars to posit the actual existence of the Islamic System. This paper argues that the Islamic System is a model of international relations dominated by Islamic powers (historically, empires, and in the modern context, leading states), with Islam serving as the common ideology within the system. Historically, its external relations were characterized by territorial expansion in the early stage and primarily by trade and missionary activities in the later stage. The Islamic System demonstrated remarkable longevity. Since the late 19th century, efforts to revive the Islamic System have persisted, and its re-establishment holds great significance for the democratization of international relations.

Keywords: democratization, international relations, islamic system, treaty System, tributary system.

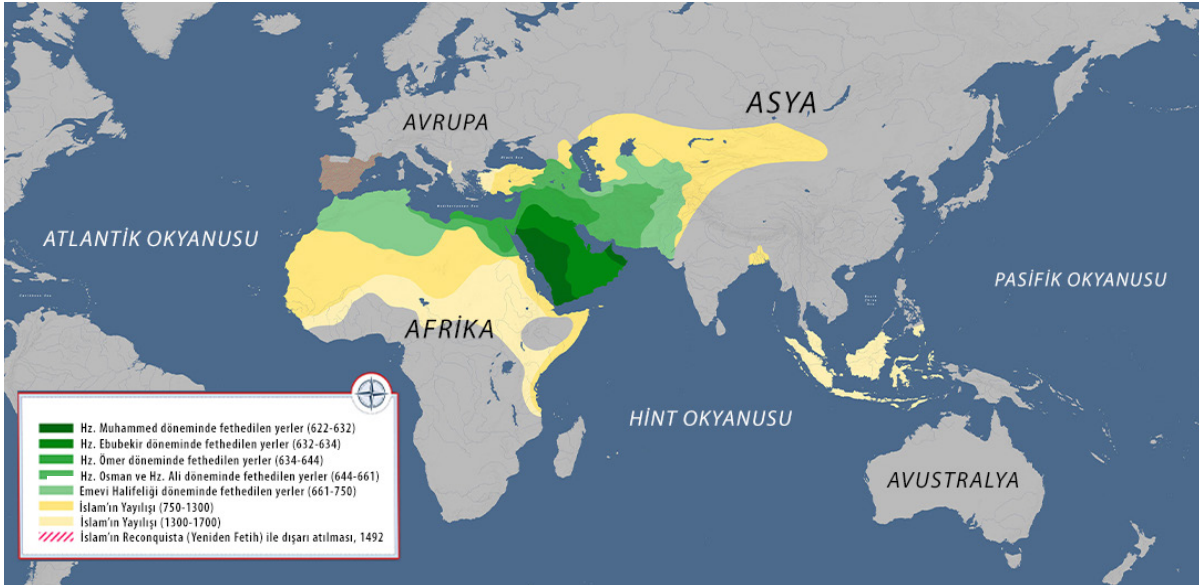
Giriş

ÇİN'İN HIZLI YÜKSELİŞİYLE BİRLİKTE, uluslararası ilişkiler disiplini, Doğu Asya tarihindeki Çin dünya düzeni olarak da bilinen Haraç Sistemi'ne olan ilgi artmıştır (Zhang & Barry, 2012: 4). İslam kültüründen derinden etkilenen Asya, Afrika ve Avrupa'nın (özellikle Batı Asya, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta Asya ve güneydoğu Avrupa) geniş bölgelerine ilişkin olarak, Konfüçyüs ve Hristiyan kültürlerine dayanan alanlardan farklı, belirgin bir uluslararası ilişkiler modelinin bu bölgelerde var olup olmadığı akademik bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu makale, daha önce yeterince tanınmayan, böyle bir modelin var olduğunu ve İslami Sistem olarak adlandırılabilirliğini savunmaktadır. Bu makale, İslami Sistem'in, İslami güçlerin (devletlerin) hakim olduğu bir uluslararası ilişkiler modeli olduğu görüşündedir. Bu açıdan, Haraç Sistemi'ne daha benzer olup, Antlaşmalara dayalı Sistemden önemli ölçüde farklıdır. Zira Antlaşma Sistemi'nin özellikleri kurumsallaşmış düzenlemeler ve birden fazla büyük güç arasında bir güç dengesi olmasıdır. On dokuzuncu yüzyıldaki uluslararası barış ve istikrar, esas olarak 18. yüzyıl normundan farklılaşan büyük kurumsallaşmış düzenlemelere ve uygulamalara yansıyan sistemsel değişikliklerden kaynaklanmıştır (Schroeder, 1986: 2). İslami Sistem, İslam inancını sistem içindeki ortak ideoloji olarak almaktadır. Tarihsel olarak dış dünya ile münasebeti, esasen erken dönemde toprak genişlemesine, daha sonra ise ticaret ve dini yayma faaliyetlerine dayanmıştır. İslami Sistem uzun bir süre istikrarlı bir şekilde var olmuştur. Bu, William Callahan'ın dile getirdiği görüş ile uyumlu olarak, Batı'dan eşit derecede özleştirilmiş bir şekilde radikal, farklı özelliklere sahip bir Asya medeniyeti olarak konumlandırılabilir (Perdue, 2015: 1002).

İslami Sistem'in fiili varlığı, bir uluslararası ilişkiler modelini oluşturan temel unsurlara sahip olma-

sına atfedilebilir. Bunlar: 1) Arap İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi baskın bir gücün varlığı. 2) Sistem içindeki ülkelerin aynı veya benzer kültürel geçmişleri paylaşması. 3) John K. Fairbank'ın Haraç Sistemi'nin tarzına ilişkin değerlendirmesine benzer şekilde, sürekli ve tarihsel olarak aktarılan dış münasebet yöntemleri: "Çin imparatorluğu, İmparatorluk içindeki ve dışındaki Çinli olmayan komşularını boyunduruk altına almak veya onlarla dost olmak için sürekli olarak zorlama veya yatıştırma yoluyla çaba göstermiştir" (Taylor, 1969: 838). 4) Önemli bir süre boyunca yüksek derecede istikrar; 300 yıl uygun bir zaman dilimi olabilir. Zira, ancak yeterli süre sayesinde bir modelin özellikleri ve altında yatan kalıplar net bir şekilde tanımlanabilir. Haraç Sistemi'ni örnek alalım. Sistem'in içindeki haraca bağlanmış üyelerin statüsü eşit değildi, ancak 2 bin yıldan fazla sürdü. Tarihi kayıtlar, bir dış ilişkiler yürütme aracı olarak Haraç Sistemi'nin Batı Han hanedanlığında [MÖ 202 - MS 8] ortaya çıktığını göstermektedir (Chen, 2019: 173). Çin, bölgedeki en güçlü ve en gelişmiş ülke olarak, bölgesel barışı ve ticareti sürdürmede, sisteme kamu malları sağlamada ve onu yönetmede belirleyici bir rol oynamıştır. Haraç Sistemi Çin, diğer üyelere büyük fayda sağlayan "daha fazla vermek ve daha az almak" ilkesini izledi. Aynı zamanda Çin, sistemin dengeleyicisi rolünü de üstlendi (Acharya & Buzan, 2010: 36).

Ancak, Batı'nın haraç sisteminin varlığını kabul ettiği, fakat İslami Sistem'i reddettiği gerçeği ortada durmaktadır. Batı'nın bu çifte standardı benimsemesine birçok faktör yol açmaktadır. Her şeyden önce, Muhammed tarafından yaratılan tek siyasi-dini topluluğun tarihsel kökleri günümüze kadar uzanmakta ve bu da kaçınılmaz olarak on yıldan fazla bir süredir Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında şiddetli çatışmalara yol açmaktadır (Pagden, 2018: 136). Bu tarihsel etkinin altında, Batılı akademik çevreler, uzun süredir uykuda olan İslam medeniyetinin yeniden canlanmasının

“İslami Sistem uzun bir süre istikrarlı bir şekilde var olmuştur”. İslam'ın yayılışı haritası (Harita: OER Project, t.y.).

Batı için ciddi bir tehdit oluşturduğunu yaygın olarak savunmaktadır. J. L. Esposito (1999: 2-3), *The Islamic Threat: Myth or Reality? (İslam Tehdidi: Efsane mi Gerçek mi?)* adlı kitabında, İsrail ve ABD'deki akademik araştırmacılar ve siyasi yorumcuların, İslamcı köktencilüğün Batı için oluşturduğu ciddi küresel tehdit konusunda sürekli olarak uyarıda bulunduklarını belirtmiştir. Bu görüşü savunan akademisyenler arasında Samuel Huntington özellikle önde gelen bir figürdür. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması)* (2010: 188) adlı kitabında, İslam hala İslam olduğu (ki kesinlikle öyledir) ve Batı hala Batı olduğu (buna dair pek çok şüphe vardır) sürece, bu iki büyük medeniyet ve yaşam tarzı arasındaki temel çatışmanın, tıpkı son 1400 yıldır olduğu gibi, gelecekte de ilişkilerini belirlemeye devam edeceğini vurgulamıştır. Bernard Lewis (1990: 48), *The Root of Muslim Rage (Müslümanların Öfkesinin Kökü)* başlıklı

makalesinde, diğer dinler gibi İslam'ın da bazı takipçileri arasında nefret ve şiddete yol açan dönemler yaşadığını belirtmiştir: “Ne yazık ki, Müslüman dünyasının bir kısmı – elbette tamamı ya da çoğunluğu değil – şu anda böyle bir dönemden geçmektedir ve bu nefretin büyük bir kısmı – yine tamamı değil – bize yöneliktir”. İslam dünyasının Batı'ya karşı düşmanlığı, esas olarak 18. yüzyıldan beri Batı'nın ikili ilişkilerde sahip olduğu tarihsel avantajdan kaynaklanmaktadır. Bernard Lewis (2000: 18), *The Middle East: 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day (Ortadoğu: Hristiyanlığın Yükselişinden Günümüze 2000 Yıllık Tarih)* adlı kitabında bu görüşünü savunmuştur. Lewis, İslamcı muhafazakarlar ve radikaller de dahil olmak üzere birçok insanın bu tersine dönüşümü sürdürmek ve genişletmek istediğini düşünmektedir. Onların görüşüne göre, Batı medeniyetinin etkisi, 13. yüzyıldaki yıkıcı Moğol istilalarını bile geride bırakarak, Ortadoğu tarihinin en büyük felaketini temsil etmektedir.

Ancak, İslam dünyasındaki reform çabaları başarısız olmuştur. Bu girişimlerin hiçbiri işe yaramadı ve bu tersine dönüş sürecinin getirdiği aşağılanma, Ortadoğuluların Batı'ya karşı algıladıkları nefrete yol açtı (Keles, 2004, s. 249). Birçok Batılı akademisyen de benzer görüşlere sahiptir ve bu görüşleri ayrıntılı olarak açıklamamaktadır.

Buna karşılık, İslam alimleri Batı'nın bakış açısına tamamen zıt bir görüşe sahiptir. İslam'ın büyük bir medeniyeti temsil ettiğini ve tarihsel ihtişamının, İslam dünyasına küresel düzende önemli bir konum kazandırdığını savunurlar. Günümüzün önde gelen İslam alimlerinden Tarık Ramazan, *The Life Story of Prophet Muhammad and Its Practical Significance* (Peygamber Muhammed'in Hayat Hikayesi ve Pratik Önemi) (2014: 268) adlı kitabında, İslam'ın insanlığın doğru yolu izlemesi için son şans olduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda, Seyyed Hossein Nasr (2008: 202) *İslam* adlı kitabında bunu açıklamıştır. O, İslam'ın günümüz insanlığı için öneminin, manevi ve entelektüel yönelimi, içsel dua ve meditasyon yöntemleri ve Tanrı'ya giden manevi bir yolu izleme olasılığında yattığına inanıyordu. Batı dünyasındaki durumla karşılaştırıldığında, İslam'ın içsel ve entelektüel yönleri zayıflatılmamış veya marjinalleştirilmemiştir. Yusuf el-Karadavi, *Moderate Thinking (İlmli Düşünce)* adlı kitabında Batı'yı eleştirmiştir. Bu kültürle ilgili endişelerimizin, samimi Batılı eleştirmenlerin endişeleri gibi, bu kültürün faydalarının tüm insanlara yayılmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak, potansiyel zararları tüm dünya için risk oluşturmaktadır. (Zhou, 2009: 29) Edward Said, *Orientalism* (1999: 147) adlı kitabında, geçici toplumun ilerlemeye devam etmesi halinde, Avrupa'nın Asya ile olan ilişkisi sayesinde bir yenilenme yaşayacağını vurgulamıştır.

Uluslararası İlişkiler Modeli Olarak İslami Sistem

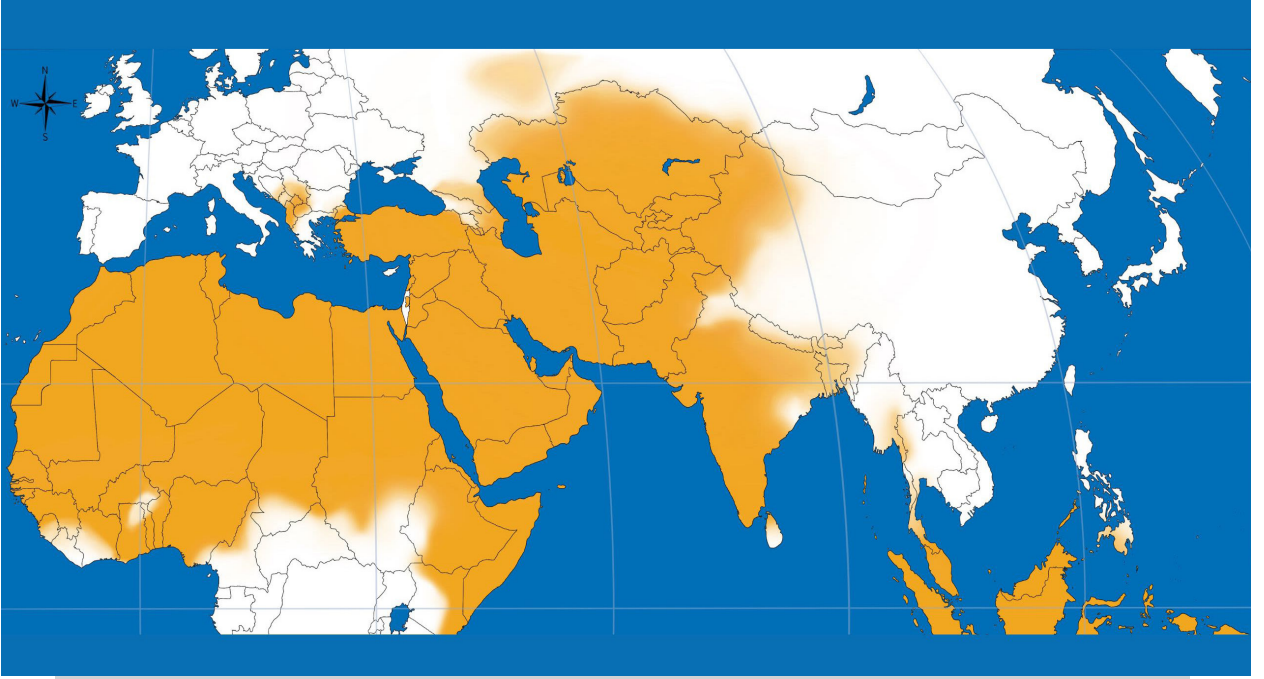
Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi gibi uluslararası ilişkiler modelleri tipik olarak bir önder ülkenin

varlığı, ortak bir kültürel geçmiş, tutarlı devletler arası etkileşim yöntemleri ve uzun vadeli yapısal istikrar ile karakterize edilir. Bu faktörler arasında, baskın ülke belirleyici önemdedir. Bu, Charles P. Kindleberger'in görüşü ile uyumludur: Hegemonik istikrar teorisi, uluslararası rejimleri, dünya sistemindeki tek bir büyük gücün yaratımı olarak açıklar. İslami Sistem'in farklı bir uluslararası ilişkiler modeli olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğinin belirlenmesi, spekülasyon iddialar yerine titiz tarihsel ve yapısal analiz gerektirir (Hong, 2013).

İslami Uluslararası İlişkiler Modelinde Önder Güçler

Tarihsel olarak, uluslararası politikanın yapılandırılmasına ağırlıklı olarak büyük güçler şekil vermiştir. Kamboçya, Cibuti, Bahreyn ve San Marino gibi devletlerin küresel siyasi normları şekillendirmede sınırlı etkinliği olmuştur (Daddow, 2013: 131). Buna karşılık, Haraç Sistemi Çin İmparatorluğunun önderliğinde ortaya çıkarken, Antlaşma Sistemi İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, ABD ve Japonya gibi Batılı güçlerin etkisinden doğmuştur.

Benzer şekilde, İslami bağlamda da Arap İmparatorluğu (7-13. yüzyıllar arası) ve Osmanlı İmparatorluğu (1299-1923) gibi büyük güçler kilit roller oynamışlardır. Her iki imparatorluk da coğrafi olarak Doğu ve Batı medeniyetlerinin kesişme noktasında yer alarak, bölgeler arası siyasi ve kültürel alışveriş üzerinde önemli etki yapmışlardır. Bir yandan, bu büyük imparatorluklar (Arap ve Osmanlı İmparatorlukları) kendi benzersiz medeniyetlerini yaratırken, diğer yandan, varlıkları çoklu kültürlerin bir arada var olmasını ve karşılıklı alışverişini sağlamış, çok sayıda kültür merkezini birbirine bağlayarak daha büyük kültür bölgeleri oluşturmuşlardır (Wang, 2006: 73). Bu imparatorluklarda açıkça görüldüğü gibi, İslam'ın uluslararası ilişkilerinin sistemik özelliklerini göz ardı etmek, tarihsel materyalizme dayanan kapsamlı bir analitik çerçeveyi temelden sarsmaktadır.

"İslam imparatorluklarının varlığı, çok sayıda kültür merkezini birbirine bağlayarak daha büyük kültürel bölgeler oluşturmak üzere çok sayıda kültürün bir arada yaşamasını ve karşılıklı alışverişini sağlamıştır".
Günümüzde İslam Dünyası (Harita: Oxford University, t.y.).

Benzer Kültürel Geçmiş

Her uluslararası ilişkiler modeli, doğası gereği belirli bir kültürel geçmişle bağlantılıdır. Örneğin, Haraç Sistemi Çin veya Konfüçyüs kültürüne derinden kök salmışken, Antlaşma Sistemi Batı Hristiyan geleneklerinden, ticari ilkelerden ve hukukun üstünlüğünden doğmuştur. Bu ortak kültürel temel, bu sistemler içindeki ülkelerin karşılıklı anlayış geliştirmesine ve yerleşik münasebet normlarına uymasına olanak tanır. Aynı şekilde, İslami Sistem'in de İslami ilkeler merkezi etrafında ortaya çıkarak, net bir şekilde tanımlanmış bir kültürel geçmişi vardır. Türkler Arap topraklarını fethedip Osmanlı İmparatorluğunu kurmuş olsalar dahi, sistemin temel kültürel çerçevesi belirgin bir şekilde İslami olarak kalmıştır.

Devletler Arası Münasebette Süreklilik

Sürekli ve tarihsel olarak aktarılan bir uluslararası münasebet mekanizması, herhangi bir kalıcı uluslararası ilişkiler modelinin tanınması için esastır. Örneğin, Haraç Sistemi binlerce yıl boyunca evrim geçirmiş olsa da, özü tutarlı kalmıştır: Birincil münasebet yöntemi haraç ticareti idi. Antlaşma Sistemi altında, ülkeler arasındaki ilişkiler antlaşmalar yoluyla resmileştirilir. 1648 Westfalya Antlaşmasından bu yana, bu antlaşmalar Batılı uluslar arasında ve Batı ile dünyanın diğer bölgeleri arasında bağlantının çok önemli araçları olarak hizmet etmiştir. Günümüzde, uluslararası hukuk ve antlaşmalar hala uluslararası ilişkilerin temel bir unsurunu oluşturmaktadır.

İslami Sistem de belirgin ve sürekli dış münasebet yöntemlerini somutlaştırmıştır. Belirgin bir yönü askeri genişlemeyi içermektedir. Kur'an, inananları inançlarını savunmaya teşvik etmekle birlikte Cihat kavramı İslam doktrininin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, hem Arap ve Osmanlı İmparatorluklarının konsolidasyonundan önce hem de sonra kapsamlı dış genişleme gözlemlenmekte, bu da Asya, Afrika ve Avrupa'yı kapsayan geniş imparatorlukların kurulmasına yol açmaktadır. Emevi hanedanlığı döneminde, "Araplar artık Portekiz'den Pamirlere ve Aden'den Azerbaycan'a kadar uygarlaşmış dünyanın büyük bir diliminin efendileri haline gelmişti" (Mackintosh-Smith, 2019: 232). Ancak, askeri genişlemeye diğer faktörleri dışlayacak şekilde aşırı vurgu yapılmamalıdır. Zira, Muhammed barışçıl bir sosyal düzenin temellerini atan bir peygamber olarak saygı görmektedir, ancak İslam devletinin erken dönem genişlemesi genellikle askeri nitelikte olmuştur.

İkinci yöntem barışçıldı, öncelikle ticari ticaret, kültürel değişim ve dini yayma faaliyetleri yoluyla yürütülmüştür. Batı Afrika'yı örnek alırsak, "İslam'ın Batı Afrika'da yayılması kervanların faaliyetlerinden ayrılamaz" ve "Müslüman iş adamları mal değişimi yoluyla yerel sakinlerle ideolojik alışverişte bulunmuştur." Ardından, Müslüman iş adamları genellikle yerel seçkinler ve önemli ailelerle evlilik yapmıştır. Birçok kabile şefi bu evlilik ve akrabalık bağları nedeniyle İslama geçmiş, böylece kabile üyelerini de etkilemiştir. Bu bağlamda, 9. yüzyıldan sonra İslam, Batı Afrika'nın iç bölgelerinde çok hızlı bir şekilde yayılmıştır (Ren & Jin, 2006: 348-349).

Uluslararası İlişkiler Modelinin Uzun Vadeli İstikrarı

Bir uluslararası ilişkiler modelinin tanınması için, yalnızca büyük güçler ve münasebet yöntemleri gibi unsurlara değil, aynı zamanda uzun vadeli istikrara da ihtiyaç vardır. Bu istikrar esastır; çünkü bir modelin yaratılması ve etkinliği toplam bir süreç yoluyla ortaya çıkar. Örneğin, Haraç Sistemi 2 bin yıldan fazla bir sürede evrim geçirirken, 1648'de Westfalya sistemi kurulduğundan beri Batı, modern dünya düzenine hakim olmuştur (Mei, 2020: 11).

İslami Sistem söz konusu olduğunda, en belirgin iki gücü -Arap İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu- toplamda 600 yılı aşkın bir süre devlet inşası ve sistem liderliği ile uğraşmışlardır. Arap İmparatorluğundan Osmanlı İmparatorluğuna geçiş boyunca, sistemin kültürel temelleri ve birincil münasebet araçları nispeten istikrarlı kalmış, günümüze kadar Batı Antlaşma Sistemi'nin ömrünü muhtemelen aşan, uzun bir ömür geçmiştir. Ticari faaliyetlerle yakından ilişkili olan İslam'ın Batı Afrika'da yayılması bu sürekliliği göstermektedir. 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar, Müslüman siyasi etkisi giderek güçlenmiş, bu da Gana Krallığı temelleri üzerinde Mali İslam İmparatorluğu'nun kurulmasına yol açmıştır (Jin, 1990: 404-405).

Bu nedenle, Batı'da kendine özgü bir münasebet tarzı olduğunu kabul ederken, İslami Sistem'in varlığını reddetmek tutarsızlıktır. Günümüz bağlamında, Müslüman çoğunluklu ülkeler Asya, Afrika ve Avrupa'ya dağılmış durumdadır, Kuzey ve Güney Amerika'da da önemli Müslüman topluluklar bulunmaktadır. Müslüman çoğunluklu ülkeler küresel sahnede önemli roller üstlenmekte, genellikle Ortadoğu, Güneydoğu

Asya ve Orta Asya gibi kritik stratejik bölgelerde bulunmaktadır. Her ne kadar uluslararası arena da tek bir blok olarak birleşmemiş olsalar da, kolektif çıkarları onları çeşitli konularda sık olarak birbirine bağlamakta, birlik izlenimi yaratmaktadır (Lahoud & Johns, 2005: 39). Örneğin, 5 Nisan 2024'te, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, tüm ülkeleri İsrail'e karşı bir silah ambargosu uygulamaya çağıran bir taslak kararı kabul etmek için oy kullandı. Bu taslak karar, İslam İşbirliği Teşkilatının (İİT) 56 Birleşmiş Milletler üyesinden 55'i adına Pakistan tarafından önerilmiştir.

İslami Sistem'in Özellikleri ve Evrimi

Dünya tarihinde farklı bir uluslararası ilişkiler modeli tanımlamak için, yalnızca bileşen unsurlarını analiz etmek değil, aynı zamanda onu yerleşik modellerden ayırt eden tanımlayıcı özelliklerini belirlemek gereklidir.

İslami Sistem'in Özellikleri

İlk olarak, İslami Sistem, İslam dinine ve medeniyet değerlerine derinden bağlanmıştır. Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi gibi, belirgin yapısal özelliklere sahipti. Haraç Sistemi, Çin'deki Orta Ovalar Hanedanlığı etrafında meydana gelmişti. Bu merkez çevresindeki komşu devletler Çin'in himayesini tanıyor ve düzenli haraç heyetleri gönderiyordu. Etkileşim ilkeleri hiyerarşik ilişkileri ve bir merkez-çevre ağını vurguluyor, "daha fazla verip daha az alma" mantığıyla yönetiliyordu; yani, Çin imparatoru tarafından bahsedilen hediyelerin değeri, alınan haraçtan daha büyüktü (Fairbank, 2010: 69).

Buna karşılık, Antlaşma Sistemi egemen devletler kavramına dayanır ve "egemenlikte eşit-

lik" ilkesini takip eder. Sömürgecilik sisteminin çöküşünden önce, bu ilke büyük ölçüde Batılı devletler arasında uygulanıyordu, ancak diğer bölgelerle olan ilişkilerinde tutarlı bir şekilde uygulanmıyordu. Bu sistem, bir hanedan-devlet sistemi yerine ulus-devlet çerçevesine odaklanmasıyla tanımlanır. Uluslararası etkileşimler antlaşmalar yoluyla resmileştirilir ve düzenlenir, katılan ülkeler bu anlaşmalara uymakla yükümlüdür. Antlaşma yükümlülüklerine uyulmaması cezalarla sonuçlanabilir. Örneğin, 1923'te, Almanya'nın Versailles Antlaşmasında belirtilen tazminatları ödemeyi reddetmesi nedeniyle, Fransa ve Belçika birlik göndererek Ruhr bölgesini işgal etmiştir (Gaillard, 2000: 534).

İslam, dünyevi meseleler ve siyasi hayatla derinden ilgilenen bir dindir. Temelde, İslam yalnızca bir din değil, aynı zamanda bir sosyal sistem ve yaşam tarzıdır; bu da kaçınılmaz olarak İslami Sistem'in tüm yönlerini etkilemiştir. Abbasi hanedanlığı döneminde, çok sayıda bağımsız veya yarı bağımsız hanedanlık ortaya çıkmıştır. Karşılıklı ilişkilerini yönetirken, bu varlıklar genellikle İslam'ın meşrulaştırıcı şemsiyesine güvenmiştir. Örneğin, Abbasi hanedanının iktidara gelmesinde önemli rol oynayan İranlılar, halifenin otoritesini kendi nüfuzlarını artırmak için kullandılar ve sonunda özerkliklerini ilan ettiler. Benzer şekilde, halifeler tarafından kullanılan Türk köle askerler (ghilman) da sonunda kendi başlarına güç sahibi oldular (Peng, 2002: 57-58). Yabancı ülkelere yayılma, kültürel alışverişler ve hatta ticari ticaret bile dini bir anlam kazanmıştı. Dolayısıyla, İslami Sistem'in İslam üzerine kurulduğu ve dini yayılma ile karakterize edildiği söylenebilir. Bu yayılma, inancın barışçıl bir şekilde yayılması veya başka yollarla gerçekleştirilebilir.

İkinci olarak, İslami Sistem genellikle tamamen bağımsız devletler sisteminden ziyade, imparatorluk içinde bir düzene benziyordu. Hem Arap İmparatorluğu hem de Osmanlı İmparatorluğu askeri genişleme yoluyla kurulmuş; bu da geniş topraklar üzerinde heterojen bir sosyopolitik kompozisyonla sonuçlanmıştır. Farklı gelişim seviyeleri ve adem-i merkezîyetçi feodal veya eyalet yapılarının yaygın kullanımı nedeniyle, imparatorluk, bütüncül merkezi nitelikte bir siyasi birleşmeyi başaramamıştır. Örneğin, 9. yüzyıldan sonra, Arap İmparatorluğu Tahiriler, Saffariler, Tolunoğulları, Samaniler ve Fatımiler gibi çok sayıda yarı özerk hanedanın yükselişi görülmektedir. Mackintosh-Smith, (2019: 307) “Göreceğimiz gibi, çeperlerdeki bazı Arap yapıları güçlenerek kendi yeni sistemlerinin çekirdeklerini oluşturdular” diye vurgulamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu da istisna değildi, görünüşte bağlı eyaletleri arasında zayıf bağlantılar vardı. Yüzeyde Osmanlı İmparatorluğu merkezîydi, ancak pratikte adem-i merkezîyetçi bir yapıydı. İmparatorluk yakın iç ekonomik birlikten ve aynı zamanda ulusal birlikten de yoksundu. Özünde, fatihler tarafından güç yoluyla birleştirilmiş farklı ülkelerin ve etnik grupların bir karışımıydı (Peng, 2002: 162).

Buna karşılık, hem Haraç hem de Antlaşma Sistemleri öncelikle, bu ilişkiler oldukça asimetrik olsa dahi, farklı egemen siyasi birimler arasındaki ilişkileri yönetmiştir. Örneğin, Haraç Sistemi Çin’in Kore, Japonya, Vietnam, Siyam ve Ryukyu ile ilişkilerini yapılandırırken, Antlaşma Sistemi İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya gibi güçler arasında ve Belçika veya Lüksemburg gibi daha küçük devletlerle etkileşimleri tanımlamıştır. Bu nedenle, Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi ile karşılaştırıldığında, İslami Sistem

daha çok hiyerarşik, imparatorluk içi bir düzen gibi işlev görmüş, dış ilişkiler genellikle iç siyasi dinamiklerin doğrudan uzantıları olmuştur. Her ne kadar imparatorluk siyasi yapısı resmi olarak merkezi bir otoriter sistem olsa da, son derece düzensiz sosyal gelişim nedeniyle, Halife liderliğindeki merkezi yönetim erki genellikle çeşitli bölgeler, özellikle uzak eyaletler üzerinde gevşek kontrol uygulamış, bu da yerel yönetimlerde güçlü merkezkaç kuvvetlerini beslemiştir (Xu, 1993: 94).

Arap İmparatorluğu döneminde, çeşitli yerlerdeki garnizon komutanları genellikle Halifelik yönetiminin ilk valileri olarak görev yapmıştır. Onlar hem yerel askeri ve idari liderler hem de İslam’ın imamlarıydı; dini ibadetleri organize etmek ve Cuma hutbesini vermekten sorumluydular.

Üçüncüsü, imparatorluklar içindeki siyasi meşruiyet temelde bir teokrasi sistemine dayanıyordu. İslam yalnızca bir inanç değil, aynı zamanda bir sosyal ve siyasi sistem ve evrensel rehberlik anlamına sahip bir yaşam tarzıdır (Stavrianos, 2005: 222). İster Arap İmparatorluğunun Halifesi ister Osmanlı İmparatorluğunun Sultanı olsun, bu hükümdarlar siyasi otoriteyi dini liderlikle birleştirmiş, kendilerini Tanrı yasasının temsilcileri veya savunucuları olarak konumlandırmıştır. Hükümdarlar, hem laik hem de dini yollarla halk ve yerel siyasi birim-

“1529’da ve 1683’te, Osmanlı birlikleri Viyana kapılarına dayanarak, Avrupa’da yaygın korku yaymıştır. Ancak, İmparatorluğun zirvesi aynı zamanda uzun vadeli düşüşünün başlangıcına da işaret etmiştir”.
1683 kuşatmasından bir sahne (Fotoğraf: Warhistorynetwork, 2002).

ler üzerindeki kontrollerini güçlendirmişlerdir. Aynı ilke eyalet yönetimi için de geçerliydi. Arap İmparatorluğu döneminde, çeşitli yerlerdeki garnizon komutanları genellikle Halifelik yönetiminin ilk valileri olarak görev yapmıştır. Onlar hem yerel askeri ve idari liderler hem de İslam’ın imamlarıydı; dini ibadetleri organize etmek ve Cuma hutbesini vermekten sorumluydular (Peng, 2002: 57-58). Buna karşılık, Avrupa, Rönesans ve Reform ile başlayarak, dini otoriteyi devlet gücünden yavaş yavaş ayırmıştır. Ardından, Hristiyanlık dünyevi gücü ulus-devlete devretmiş, bunun yerine manevi alana odaklanmış ve böylece Antlaşma Sistemi altındaki devlet artık “kralın ilahi hakkı” ile değil, “halk egemenliği” ile meşrulaştırılmıştır. Doğu Asya’da, Budizm, Taoizm, Şintoizm vb. kültürü derinden etkilese de örneğin Budizm, etkisinin zirvede olduğu dönemde bile devlet gücü üzerinde kontrol asla elde edememiştir.

İslami Sistem’in Tarihsel Evrimi

Birleşme ve bütünleşmeyi takiben, Osmanlı İmparatorluğu üç coğrafi yönde -Güneydoğu Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika- büyük ölçekli genişleme seferleri başlattı. 1529’da ve 1683’te, Osmanlı birlikleri Viyana kapılarına dayanarak, Avrupa’da yaygın korku yaymıştır. Ancak, İmparatorluğun zirvesi aynı zamanda uzun vadeli düşüşünün başlangıcına da işaret etmiştir. Çoğu tarihçi, Süleyman sonrası Osmanlı dünyasını bir düşüş olarak değerlendirirken, bu görüşün kanıtları esas olarak askeri alanda olmuştur. Sıkça tartışıldığı üzere, Osmanlı donanması 1571’de İnebahtı’daki yenilgiden sonra asla gücünü veya prestijini tam olarak geri kazanamamış ve Osmanlı ordusu, 16. yüzyılı sonlandıran ve 1606’da Zitvatorok Antlaşması ile sonuçlanan Habsburg ve Safevi imparatorluklarına karşı uzun süren çatışmalardan sonra, asla eski gücünü yeniden tesis edememiştir (Goffman, 2002: 192).

1683 yılında Osmanlıların Viyana'yı ikinci kez kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, Avrupa'daki stratejik talihinin kesin bir şekilde tersine döndüğünün işaretiydi. Kuşatma altındaki şehrin günlüğünde kaydedildiği gibi, Viyana'yı savunanların "bu sefer daha görkemli ve geniş bir zaferi gerçekleştirmeyi, böylece 'Tanrı'nın büyük davasını' ilerletmeyi, Avusturya kraliyet ailesinin prestijini artırmayı ve paganların zulmü altında inleyen birçok Hristiyanı rahatlatmayı" beklemeleri için nedenleri vardı. Onlar bunu, "Hristiyanlığın dünyayı fethedip birleştirebileceği, İslam'ın gerileyeceği ve sayısız barbarın yakında gerçek 'Tanrı'nın kilisesine' yeniden katılacakları" bir başlangıç olarak görüyorlardı (Wheatcroft, 2010: 318).

Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki askeri dengede nihai ve belirleyici bir dönüm noktası oldu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu ile Batılı güçlerin koalisyonu arasında imzalanan ilk anlaşma olup, Osmanlı'nın yenilgisinin ilk kez resmi olarak kabul edildiği anlaşma oldu (Turnbull, 2003: 91). Osmanlı İmparatorluğu, toprak genişlemesi döneminden, önemli toprak kayıplarının yaşandığı bir döneme geçiş yaptı.

Kanuni Sultan Süleyman dönemini takiben, Batı Avrupa toplumu, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi yoluyla olağanüstü bir dönüşüm geçirmiştir. Buna keskin bir te-

zat oluşturacak şekilde, Osmanlı İmparatorluğu hem sosyal hem de ekonomik kalkınmada nispi bir durgunluk yaşamıştır. Bir bölge hızla evrimleşip ilerlerken, diğeri büyük ölçüde statik kalmış, aralarında giderek büyüyen bir uçurum ortaya çıkmıştır. Batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bu farklılaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nu giderek daha fazla zorlayan ve bölgesel düzenini bozan Antlaşma Sistemi'nin uygulanmasına yol açtı. Karlofça Antlaşması (1699) bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı İmparatorluğunun bir Avrupa güçleri koalisyonuna toprak kaybettiği ilk önemli örnek olmuştur.

19. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa sömürge emelleri saldırgan bir şekilde Hindistan, Afrika ve Ortadoğu'ya yönelmiştir. Tarihsel olarak İslami etki altındaki topraklar Avrupa hakimiyetine girmiş, 1. Dünya Savaşını takiben Osmanlı İmparatorluğuna bağlı Arap eyaletlerinin paylaşılmasıyla da doruk noktasına ulaşmıştır (Esposito, 1999: 552). Geleneksel bir imparatorluk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, tarihi İslami Sistem'in de fiilen sonunu getirdi.

İlk aşama, İslami Sistem ile genişleyen Antlaşma Sistemi arasındaki doğrudan çatışmayı içeriyordu. Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki askeri dengede nihai ve belirleyici bir dönüm noktası oldu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu ile Batılı güçlerin koalisyonu arasında imzalanan ilk anlaşma olup, Osmanlı'nın yenilgisinin ilk kez resmi olarak kabul edildiği anlaşma oldu (Turnbull, 2003: 91). Osmanlı İmparatorluğu, toprak genişlemesi döneminden, önemli toprak kayıplarının yaşandığı bir döneme geçiş yaptı. Batılı güçlerin gücü ve hırsları arttıkça, İmparatorluk sürekli bir gerileme ve ulusal aşağılanma dönemine girdi. 1798'de Napolyon komutasındaki

"Karlofça Antlaşması bir dönüm noktası olmuş, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa güçleri koalisyonuna toprak kaybettiği ilk önemli örnek olmuştur" (Fotoğraf: Wikimedia Commons, t.y.).

Fransızların Mısır'ı işgali, doğrudan yabancı askeri müdahalelerin yeni bir döneminin başlangıcını işaret etti. Avrupa'nın toprak ve ekonomi alanındaki baskısı, Osmanlı İmparatorluğu'nun içlerinde derinlemesine yerleşmiş çelişkileri daha da şiddetlendirdi ve bu da ciddi yönetim sorunları ve bir sosyal krize yol açtı.

Antlaşma Sistemi ile çarpışmanın başlangıcından itibaren, İslami Sistem zayıflıklar göstermiş, karşı karşıya kalacağı gittikçe zorlaşan durumun işaretlerini baştan vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Kutsal Roma İmparatorluğu ve İspanya gibi diğer erken modern imparatorluklar gibi, en son askeri teknoloji ve örgütsel

reformlara ayak uydurmakta zorlandı; rakipleri modernleştiğinde geride kaldı (Boot, 2011: 71).

19. yüzyıldan sonra, yabancı güçlerin işgallerinin yoğunlaşması ve Balkanlar, Arabistan ve Kuzey Afrika'da bağımsızlık hareketlerinin yükselişi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi giderek daha istikrarsız hale geldi. Yunanistan, Sırbistan ve Mısır'daki mücadeleler imparatorluğun temellerini önemli ölçüde sarsmıştır. 19. yüzyılın sonunda, Arap milliyetçiliğinin yükselişi Osmanlı İmparatorluğu'na daha da büyük iç sorunlar getirdi. Sonuç olarak, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu geri dönüşü olmayan bir çöküşe girdi.

İkinci aşama (18.-19. yüzyıl) İslami Sistem içindeki kendini koruma ve reform mücadelelerine odaklandı. Gerileyen İmparatorluğu kurtarmak amacıyla, III. Selim'in Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) reformlarını başlattığı 1792'den, 1. Dünya Savaşı'na girmeden hemen önceki 1914'e kadar 120 yılı aşkın bir süre boyunca bir dizi reform gerçekleştirildi (Wang, 2023: 49). Reformların öncüleri arasında III. Selim, II. Mahmud, I. Abdülmecid (Tanzimat'ın mimarı) ve Abdülaziz gibi sultanlar yer alıyordu; bunlar, imparatorluğu çöküşten kurtarmak ve hayatta kalmasını sağlamak amacıyla bir hareket başlattılar. Ancak, Çin'in Qing hanedanlığının son dönemlerinde görülen Özgüçlenme Hareketi'ne benzer şekilde, bu önlemler imparatorluğun kaderini temelden değiştiremedi. I. Dünya Savaşı'nın arifesinde, Jön Türkler hükümeti, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın saldırganlığına direnmek amacıyla Merkez Güçler ile ittifak kurdu. Bu karar ölümcül oldu. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu dağıldı ve bin yıldan fazla süren İslami Sistem fiilen sona erdi.

Ancak, modern ve çağdaş tarih boyunca, ilgili devletler, milletler ve siyasi hareketler birleşik bir İslami siyasi düzeni canlandırma veya yeniden hayal etme çabalarını asla tamamen terk etmemiştir. Çeşitli ideolojilerin rehberliğinde, İslami Sistem'in ihtişamını farklı yollarla yeniden üretmeye çalışmışlardır. Son iki yüzyılda, "İslam toplumunu yeniden canlandırarak modern dünyanın ve Batı'nın hakim olduğu uluslararası sistemin tehditlerine etkili bir şekilde cevap vermek, Müslüman düşünce ve yazınlarında her zaman önemli bir tema olmuştur" (Haddad, Voll & Esposito, 1991: 4).

19. Yüzyıldan Bu Yana İslami Sistem'in Canlanması ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi

19. yüzyıl boyunca, Avrupa güçleri Osmanlı topraklarını giderek daha fazla arzulamaya başladı ve saldırganlıklarını artırdı. Aynı zamanda, imparatorluk içindeki bağımsızlık hareketleri ivme kazandı ve "Avrupa'nın Hasta Adamı"nın iç isyanlar ve dış istilalarla birlikte derin bir krize sürükledi. Çökmekte olan imparatorluğu kurtarmak için, ilk olarak Rusya'daki Türk halkları arasında ortaya çıkan Pan-Türkizm, Osmanlı elitleri arasında kabul gördü. Neredeyse aynı zamanda, Büyük Suriye'de birleşik bir Arap devleti kurma hedefiyle Arap milliyetçiliği yükselmeye başladı. Bu hareket, 20. yüzyılda üç zirveye ulaştı: 1. Dünya Savaşı sonrası, 2. Dünya Savaşı sonrası ve Nasır dönemi. Bu dönemlerin hepsinin ortak hedefi, Arap ulusunun yeniden canlanmasıydı. 1960'lardan sonra, seküler Arap milliyetçiliğinin gerilemesinin ve Arap ülkeleri arasındaki çekişmelerin ardından, İslam bayrağı altında uluslararası ve bölgesel düzeni yeniden kurmayı amaçlayan Pan-İslamizm ve İslamcı hareketler öne çıktı. Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye, Pan-Türkizm ve Neo-Osmanlılık ideolojilerini aktif olarak yeniden canlandırdı. Neo-Osmanlılık düşüncesinin etkisiyle, 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Konseyi) kurulması, Türkiye'ye Avrasya'da nüfuzunu kullanabileceği uluslararası bir örgüt sağladı. Türkiye, bu örgüt aracılığıyla Orta Asya ülkeleriyle ekonomi, ticaret, ulaştırma, gümrük ve diğer alanlarda pratik işbirliği yapmaya devam ederek nüfuzunu istikrarlı bir şekilde genişletmiştir (Yang, 2021: II).

19. Yüzyıldan Günümüze İslami Sistem'i Canlandırma Çabaları

Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Sistem'i koruma çabaları. Pan-Türkizm 1880'lerde ortaya çıkmış, kökeni Rus İmparatorluğundaki Kırım ve diğer bölgelerdeki Türk aydınlarına dayanmış ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bazı aydınlar ve yetkililer tarafından benimsenmiştir. Ardından, iktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti (Jön Türkler) Pan-Türkizmi aktif bir şekilde teşvik etmiş ve çeşitli Pan-Türkist faaliyetleri güçlü bir şekilde desteklemiştir. 1. Dünya Savaşı sırasında, Jön Türkler hükümeti, Almanya'nın yardımıyla Rusya ve İngiltere'nin tehditlerine direnmek umuduyla İttifak Devlet-

leri'ne katıldı; Pan-Türkist emellerin gerçekleştirilmesi, onların hedeflerinden biri haline geldi. Mustafa Kemal Atatürk iktidara geldikten sonra, tüm imparatorluk emellerinden ve Osmanlılık ve Pan-İslamizm ideolojilerinden pragmatik bir şekilde vazgeçti ve Türk ulusal emellerini bilinçli olarak Lozan Antlaşması'nda belirlenen sınırlarda tuttu (Huang, 2002: 187). Yeni kurulan laik ulus devleti sağlamlaştırmak için Kemal, Pan-Türkistlerin faaliyetlerini kısıtlayan politikalar uyguladı. 1926'da, Cumhuriyet'i yıkmakla suçlayarak onları bastırdı, bu da Pan-Türkist harekete ciddi bir darbe vurdu ve bir gerileme dönemini başlattı. Aynı zamanda Kemal, katı bir laiklik ilkesi uyguladı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bir dizi radikal reform gerçekleştirdi (Huang, 2002: 195).

"Osmanlı İmparatorluğu içindeki bağımsızlık hareketleri ivme kazandı ve 'Avrupa'nın Hasta Adamı'nı iç isyanlar ve dış istilalarla birlikte derin bir krize sürükledi". 1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arap İsyanı'nda yer alan Yerli Bedevi Deve Süvarileri üyeleri (Fotoğraf: History Collection, 2017).

İkinci olarak, Arap milliyetçiliğinin yükselişi ve İslami Sistem'in yeniden inşası gündeme gelmiştir. 16. yüzyıldan sonra, çoğu Arap bölgesi Osmanlı yönetimi altına girmiş, ancak Arap aydınları ve liderleri birleşik bir ulus-devlet kurma hayalini asla tamamen terk etmemiştir. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Arap milliyetçiliği belirgin bir Arap birliği idealini içeriyordu. 1. Dünya Savaşının patlak vermesi, Arap milliyetçilerine birleşik bir Arap devleti kurma fırsatı olarak görüldü. Mekke Şerifi Hüseyin, İngiltere ile McMahon-Hüseyin Yazışmalarını (1915-1916) başlattı. Buna göre, savaştan sonra Arap bağımsızlığını destekleme sözü veriliyordu. Ancak, İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı Arap topraklarını paylaşmayı öngören gizli Sykes-Picot Anlaşması (1916) ve Filistin'de bir "Yahudi halkı için ulusal yurt"u destekleyen Balfour Deklarasyonu (1917), birleşik bir Arap devletinin kurulmasını imkansız hale getirdi. Araplar, İngiltere'nin ikiyüzlülüğünü keşfettiklerinde derin bir hayal kırıklığı ve öfkeyle tepki gösterdiler (Barr, 2018: 3).

Suudi Arabistan ve Ürdün önderliğindeki muhafazakar monarşiler, radikal devletlerin (örneğin Nasır yönetimindeki Mısır, Suriye, Yemen, Irak) temsil ettiği Arap milliyetçiliğine karşı koymak için, Pan-İslamizmi aktif bir şekilde teşvik etmeye başladılar (He, 2009: 234).

2. Dünya Savaşından sonra, Arap milliyetçi hareketi yeniden canlandı ve Arap birliği çağrıları daha yüksek sesle dile getirildi. Bu bağlamda, 1944'te yedi Arap ülkesi Mısır'da İskenderiye Protokolü'nün imzalanması ardından, Mart 1945'te Arap Devlet-

leri Ligi Şartı'nın yürürlüğe girmesiyle, Arap Birliği'nin kuruluşu gerçekleşmiş oldu. Bu olay, Arap ülkelerinin yönettiği ve tarihi İslami Sistem'in bazı yönlerini yansıtan bölgesel bir sistemin yeniden inşası yolunda önemli bir adımdı. Ancak, bunun açıkça İslami bir yönetim modelinden ziyade, Arap devletlerinin savaş sonrası uluslararası sistemde esas olarak Arap milliyetçiliği ve hükümetlerarası işbirliğine dayanan ve Arap çıkarlarını korumak amacıyla, Araplar liderliğindeki bir bölgesel düzeni yeniden canlandırma girişimi olduğu unutulmamalıdır. Daha sonra, Mısır'da Nasırcılığın ve Irak ve Suriye'de Baasçı Pan-Arap milliyetçiliğinin yükselişiyle, Ortadoğu'da birleşik bir Arap varlığını yeniden inşa etme çabaları yoğunlaştı. Bu hareketler emperyalist etkiye direnmede ve Siyonizm ile yüzleşmede önemli başarılar elde etti. Mısır'ın 1956'da Süveyş Kanalı'nı başarıyla millileştirmesi bu süreç içerisinde yer aldı. 1961'den 1971'e kadar, Kuveyt, Umman, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Güney Yemen ardı ardına İngiliz yönetiminden bağımsızlıklarını kazandı. Ancak, yoğunlaşan Araplar arasındaki iç rekabetler (örneğin, cumhuriyetçi ve monarşist kamplar arasında) ve 1967 Arap-İsrail Savaşındaki yıkıcı yenilgi nedeniyle, laik milliyetçilik bayrağı altında birleşik bir Arap düzenini yeniden inşa projesi 1970'lerden sonra derin bir çıkmaza girdi. Laik milliyetçi devlet modelinin, hem iç refahı artırma hem de dış politika başarıları elde etmekte yetersiz olduğu algısıyla, devlet-altı ve devlet-üstü kimlikler, özellikle siyasi İslam, canlanmaya ve etki alanı aramaya başladı (Tibi, 2002: 136). Mısır'ı örnek alırsak, 1980'lerin sonuna kadar, kadın ve çocuklar, sosyal yardım, kültür, eğitim, akademi ve hayır işleri için sosyal hizmetler sağlayan yaklaşık 13.000 resmi olarak kayıtlı sivil toplum kuruluşu vardı. Bunların üçte birinden fazlası etkin bir şekilde Müslüman Kardeşlerin etkisi veya kontrolü altındaydı (Ha, 2019: 704).

İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşlar, İslam ülkelerinin küresel meselelerde ortak tutumlar sergilemelerine ve çıkarlarını korumalarına olanak tanıyan önemli bir rol oynamaktadır. Olağanüstü Arap ve İslam Zirvesi
11 Kasım 2024, Riyad, Suudi Arabistan
(Fotoğraf: OIC, 2024).

Üçüncü olarak, Pan-İslamizm ve İslami Sistem'in yeniden inşası. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Arap ülkeleri, dış politika yönelimleri ve siyasi sistemlerine göre "radikal" ve "muhafazakar" kamplara ayrıldı. Suudi Arabistan ve Ürdün önderliğindeki muhafazakar monarşiler, radikal devletlerin (örneğin Nasır yönetimindeki Mısır, Suriye, Yemen, Irak) temsil ettiği Arap milliyetçiliğine karşı koymak için, Pan-İslamizmi aktif bir şekilde teşvik etmeye başladılar (He, 2009: 234). Pan-İslamizm, tüm Müslüman ülkelerin ve halkların birleşmesini savunur, nihai olarak Şeriat Hukuku uygulayan birleşik bir "İslam Ümmeti" veya Hilafet kurmayı amaçlar. Özellikle Suudi Arabistan, sadece geniş petrol zenginliğini değil, aynı zamanda İslam'ın iki en kutsal

şehri olan Mekke ve Medine'nin muhafızlığı konumunu da kullanarak, İslam ülkelerinin lideri ve dünya çapındaki Müslümanlar için manevi vatanı olma hevesindeydi. Mamdouh Sabishi (2015: 155), "Suudi Arabistan'ın batısında yer alan Mekke, İslam dünyasının merkezidir" ifadesini kullanmıştır. Suudi sponsorluğunda, 1962'de Muslim World League (MWL) ve 1970'te İslam Konferansı Örgütü (Organization of the Islamic Conference [OIC], şimdiki adı İslam İşbirliği Teşkilatı) kurulmuştur. Bu örgütlerin kurulması, İslam dünyasındaki birliğin önemli bir kurumsal tezahürüydü. Bu kuruluşlar, İslam ülkelerinin küresel meselelerde ortak tutumlar sergilemelerine ve çıkarlarını korumalarına olanak tanıyan önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca,

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın çok kutuplaşma eğiliminin önemli bir bileşenini oluşturarak, Batı'nın hakim olduğu mevcut uluslararası siyasi ve ekonomik düzene meydan okumada ve İslam dünyasını ayrı bir kutup olarak konumlandırmada rol oynamaktadırlar. İslam dünyasının çok kutuplu bir yapıda bir kutup olarak kabul edilebilme yeteneği, büyük ölçüde Filistin gibi konularda geniş çapta paylaşılan tutumundan kaynaklanmaktadır. Bu tutum, genellikle Batı karşıtı bir hegemonyacı eğilim olarak ortaya çıkmakta ve kolektif bir kimlik duygusu beslemektedir. Rusya'dan Alexander Dugin gibi bazı jeopolitik teorisyenler, Batı, Çin, Rusya, Hindistan, Afrika ve Latin Amerika ile birlikte yedi kutup olarak önerilen, birleşik bir İslam dünyasını da içeren çok kutuplu bir dünya düzeni önermişlerdir (Li, 2023).

Klasik dönemden sonra biraz marjinal kalan "Cihat"ın militan yorumu, Afganistan'daki anti-Sovyet savaşı sırasında (1979-1989) önemli ölçüde canlandı. Cihatçı hareket burada ABD ve müttefiklerinden teşvik ve destek alarak, uluslararası ve militan nitelikte bir Pan-İslamizmin canlanmasına katkıda bulundu (Noorani, 2002: 12).

Dördüncü olarak, İslami Canlanışın yükselişi ve İslami Sistem'in yeniden inşası. İslam içinde bir kavram olarak yeniden canlanma (Tajdid), İslam tarihinde yerleşik bir gelenektir ve Müslüman toplumun inancın özgün kaynaklarına periyodik olarak dönmesi gerektiği inancını yansıtır. İslam-

cı tarih felsefesinde, insanlık tarihi genellikle ideal gelenekleri sürekli canlandırma süreci olarak görülür (Wang, 2015: 53). 1970'lerden sonra, 1967 Arap yenilgisinin travması, 1973 savaşının tam siyasi hedeflerine ulaşamaması ve birçok Müslüman ülkedeki artan iç sorunlar (örneğin, servet eşitsizliği, yolsuzluk, işsizlik) tarafından tetiklenen, laik milliyetçi rejimlere yönelik popüler hayal kırıklığı artış gösterdi. Bu durumlar çoğunlukla, Kur'an ve erken dönem İslam modeline dönme umutlarını besledi, daha adil ve eşitlikçi bir toplum kurmayı arzuladı; böylece, İslami canlanma hareketi için sosyal temel oluştu. Bu hedef peşinde atılan adımlar, geniş anlamda, modern bir İslami Sistem'i yeniden inşa etme çabaları olarak da görülebilir. Çağdaş İslamcı hareketler üç ana sınıfa ayrılabilir: Birincisi, 1979 Devrimi sonrası İran ve el-Beşir yönetimindeki Sudan tarafından temsil edilen, devlet liderliğindeki İslamlaştırma politikalarından oluşur. İkincisi, ağırlıklı olarak Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve Cezayir'deki İslami Selamet Cephesi (FIS) gibi İslam ülkelerinde faaliyet gösteren muhalefet hareketlerini içerir. Bu gruplar, devlet gücünü elinde tutmasa da, genellikle hükümet karşıtı aktiviteler ve sosyal hizmetler yoluyla önemli sosyal ve siyasi etkiye sahiptir. Üçüncü kategori, El-Kaide ve onun bağlı kuruluşları tarafından temsil edilen, uluslararası köktendinci/cihatçı hareketlerdir. Bunlar Müslüman dünyasından Batı etkisini kovmak, İslamı "arındırmak" ve küresel bir Hilafeti yeniden kurmak gibi hedeflere ulaşmak için şiddete dayalı "Cihat"ı savunurlar. Klasik dönemden sonra biraz marjinal kalan "Cihat"ın militan yorumu, Afganistan'daki anti-Sovyet savaşı sırasında (1979-1989) önemli ölçüde canlandı. Cihatçı hareket burada ABD ve müttefiklerinden teşvik ve destek alarak, uluslararası ve militan nitelikte bir Pan-İslamizmin canlanmasına katkıda bulundu (Noorani, 2002: 12). Önemli ideolojik ve metodolojik farklılıkla-

rına rağmen, bu çeşitli hareketler kendi yollarıyla çağdaş İslami canlanmanın gelişimini ve İslam dünyasının küresel sahada kolektif bir aktör olarak kendini yeniden ortaya koyma sürecini ilerletmiştir.

Beşinci olarak, yeni durum ve koşullarda Pan-Türkizm ve Yeni Osmanlıcılığın yükselişi görülüyor. Soğuk Savaş'ın sonu ve ağırlıklı olarak Türk kökenli beş Orta Asya cumhuriyetinin bağımsızlığı, Pan-Türkist fikirlerin yeniden canlanması için altın bir fırsat sağladı. Kemalist dönemde bastırılan milliyetçi Pan-Türkist duygular serbest bırakıldı ve Türkiye'nin bu yeni devletlerle aktif olarak ilişki geliştirmesi teşvik edildi. Başlangıçta, Türk dünyasındaki entegrasyonu teşvik etmenin arkasındaki hırs görkemliydi; "Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne" kadar uzanan geniş bir Türk dünyası hayal ediliyordu. Ancak, Türkiye'nin kendi gücünün sınırları ve büyük güç

siyasetinin gerçekleri (örneğin, Rus etkisi) bu ideali kısa sürede ekonomi, kültür ve siyasi diyaloga odaklanan daha pragmatik bir işbirliğine dönüştürdü. 2002'de, kökleri siyasi İslam'da olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidara geldi. Erdoğan hükümeti, AB üyeliği başvurusunda tekrarlanan başarısızlıklarla karşı karşıya kalarak stratejik bir "Doğu'ya dönüş" başlattı ve bazıları'nın "Yeni Doğu Politikası" olarak adlandırdığı bir politikayı uyguladı. Yeni Osmanlıcılık, bir dereceye kadar, sadece Osmanlı geçmişine nostaljik bir dönüşü değil, aynı zamanda Kemalizm'in katı laikliğinden önemli bir ideolojik uzaklaşmayı da temsil ediyordu ve Türkiye'nin büyük güç statüsüne ulaşma yolunu değiştiriyordu. AK Parti hükümeti, Ortadoğu meselelerine daha fazla müdahil olarak Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisini yeniden inşa etmeyi ve Osmanlı dönemini anımsatan bir bölgesel liderlik düzeyini geri kazanmayı hedefledi.

"İslam içinde bir kavram olarak yeniden canlanma (Tajdid), İslam tarihinde yerleşik bir gelenektir ve Müslüman toplumun inancın özgün kaynaklarına periyodik olarak dönmesi gerektiği inancını yansıtır"
(Fotoğraf: Politics & Society Institute, 2025).

Soğuk Savaş'ın ardından, Pan-Türkizm, Türkiye'nin ortak bir Türk kültürel kimliği inşa etmek için bir dış politika aracı haline gelirken, Yeni Osmanlılık Osmanlı'nın tarihi ve kültürel bağlarını kullanarak eski Osmanlı topraklarındaki bölgesel dinamikleri şekillendirilmesini tanımlarken kullanılan jeopolitik bir kavram haline geldi. Bu iki ideoloji birbirinden farklı olsa da, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası stratejik hedefi olan, "Türk-İslam-Avrasya" alanının jeopolitik merkezi olma amacına hizmet etti. Bu hedef, eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik adlı kitabında dile getirilmişti. Türkiye'nin Avrupa, Kafkasya ve Ortadoğu gibi stratejik önemi büyük bölgeleri kapsayan eşsiz coğrafi konumu, bu hedefin temel gerekçesini oluşturmaktadır (Babalı, 2013).

İster Pan-Türkizm, Arap milliyetçiliği, Pan-İslamizm, İslami canlanma veya Yeni Osmanlılık olsun, tümü uyumlu bir Müslümanların liderliğindeki ya da İslami bir uluslararası sistemi yeniden inşa etme veya yeniden hayal etme doğrultusunda çabalar olarak görülebilir. Bir anlamda, bu çağdaş canlanma hareketleri, 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başının benzersiz uluslararası ortamına özgü bir tepkidir ki, bu durum küresel çatışmalar ve zorluklar bağlamında anlaşılmalıdır. Bu yöndeki girişimlerin, Aynı zamanda, yüzyıllar boyunca Müslüman toplumlara özgü periyodik tarihsel canlanmanın bir parçası olduğuna da dikkat edilmelidir. Çağdaş İslami canlanma, İslam'ın tarihsel mirasından ayrı tutulamaz (Haddad, Voll, & Esposito, 1991: 23). Her ne kadar İslam ülkeleri ve muhtelif hareketler bu çabaları asla terk etmemiş olsa da tarihsel olarak, 19. yüzyıldan bu yana, siyasi birleşme için çoğu büyük ölçekli proje, çoklu iç ve dış faktörler tarafından engellenerek başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İslami Sistem'in Canlanışının İç Mantığı ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesi

Her ne kadar birleşik bir İslami Sistem'i restore etme yönündeki modern çabalar büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmış olsa ve tek bir İslami güç tarafından yönetilen kurumsal bir sistem yeniden tesis edilmemiş olsa da, bu durum, İslam dünyasının, uluslararası ilişkiler alanında etkisi olmadığı anlamına gelmez. Aslında, elli yedi İİT üyesi devlet ve Kosova ile Batı Sahra gibi varlıklardan oluşan İslam dünyası, çağdaş uluslararası denge üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü Soğuk Savaş'ın sonu, uluslararası sistemde derin yapısal değişikliklerin meydana geldiğini göstermektedir' (Daugherty & Pfaltzgraff, 2002: 135). Bu durum, İslam dünyasına kolektif etkisini genişletmek için siyasi alan sağlamıştır. Daha spesifik olarak, uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi, öncelikle bölgesel güçlerin veya devlet gruplarının yükselişi yoluyla küresel aktörler arasındaki güç dinamiklerinde daha büyük bir denge sağlanmasını ifade eder. Bölgesel güçlerin yükselişi, mevcut düzenin tamamen altüst olmasına yol açmaz. Bu şekilde oluşacak konjonktür, daha geniş bir ülke yelpazesinin çıkarlarının küresel yönetiminde daha iyi yansıtılmasını sağlayacaktır. İslam dünyasının bu demokratikleşme süreci üzerindeki etkisi esas olarak aşağıdaki kanallar aracılığıyla ortaya çıkacaktır:

Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerde etki uygulamak veya İslam ülkelerinden oluşan uluslararası örgütleri kullanarak büyük uluslararası meseleler üzerinde etki oluşturmak. Örnek olarak Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OAPEC) alınabilir. Ekim 1973'te, dördüncü Arap-İsrail Savaşının (Yom Kippur Savaşı) patlak vermesini takiben, OAPEC aylık petrol üretimini %5 oranında kademeli olarak azaltmaya ve İsrail'i

desteklediği düşünülen ülkelere, özellikle ABD ve Hollanda'ya ambargo uygulamaya karar verdi. Ayrıca tek taraflı olarak ham petrolün taban fiyatını %70 artırdı. OPEC'in "petrol silahını" kullanması, Batı ülkelerinin 1973-1975'teki ekonomik krizini doğrudan etkilemek suretiyle, küresel ekonomi ve uluslararası siyasi yapı üzerinde derin bir etki yarattı. O zamandan beri, Batı dünyası Arap/İslam dünyasının gücünü yeniden değerlendirmeye başlarken, artan petrol gelirlerinden büyük fayda sağlayan Arap petrol üreticisi devletler, petrolün stratejik gücünü fark ettiler. Ardından, bu devletler, sıklıkla çıkarlarını korumak veya uluslararası konumlarını güçlendirmek için petrolü stratejik bir araç olarak kullandılar. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), İslam dünyasının ve üye ülkelerin, çıkarlarını korumak ve giderek güçlenecek çok kutuplu bir uluslararası düzeni, kolektif diplomasi yoluyla

la teşvik etmek için kullandığı başka bir önemli platformdur. İİT, Müslüman dünyasıyla ilgili konuları ele alırken dini, tarihi ve kültürel avantajlara sahiptir ve çatışma önleme ve ara buluculukta benzersiz bir rol oynayabilir (Fu, 2025). 18 Mayıs 2018'de, İstanbul'da yapılan özel bir toplantının ardından, İİT, ABD'nin Kudüsü İsrail'in başkenti olarak tanınmasına kesin bir dille karşı çıkarak, ABD Büyükelçiliği'nin taşınmasını "Müslüman halklara yönelik kışkırtıcı ve düşmanca bir hareket" olarak kınadı. 1 Haziran 2019'da ve 2025 yılı boyunca yapılan birkaç toplantıda İİT, Kudüs ve İsrail'in askeri eylemleri konusunda ABD politikasını kınayan açıklamalar yayınlayarak somut karşı önlemleri tartıştı. Bu kolektif diplomatik çabalar, ABD ve İsrail'i uluslararası forumlarda daha da izole etti ve İslam dünyasının uyumlu bir aktör olarak algılanan rolünü artırdı.

"OPEC'in 'petrol silahını' kullanması, Batı ülkelerinin 1973-1975'teki ekonomik krizini doğrudan etkilemek suretiyle, küresel ekonomi ve uluslararası siyasi yapı üzerinde derin bir etki yarattı"
(Fotoğraf: Qatar News Agency, 2024).

Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi İslami güçler, coğrafi konumları, kaynakları ve kültürel etkileri sayesinde çok kutuplu bir dünyada oyuncu haline gelmiştir. Türkiye örneğini alırsak; Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan çok önemli bir kara ve deniz ulaşım merkezi olmak konum ve işleve sahiptir. 21. yüzyılın başından bu yana Türkiye, bölgesel bir güç olarak statüsünü yeniden tesis etmeye çalışmış ve Avrupa, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya siyasetinde önemli bir rol oynamaktadır. Stratejik coğrafyası, büyük güç siyasetine katılımı için çok önemli bir temel oluşturmaktadır. Diğer yandan, Suudi Arabistan, dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olması (küresel petrol fiyatları üzerinde etki sağlar) ve Mekke ve Medine'nin muhafızı olarak edindiği dini otoritesi sayesinde, uluslararası toplumda giderek daha önemli bir rol üstlenmekte. Bu rol, Suudi Arabistan'ı "İslam dünyasının fiili lideri" olarak konumlandırmaktadır. 2025'te, Suudi Veliaht Prens Muhammed bin Selman, İsrail eylemlerine karşı İslam birliği çağrısında bulunarak, 21 ülkeyi İsrail'i ortaklaşa kınamaya seferber etti ve Suudi Arabistan'ın kayda değer dini etkisini vurgulamış oldu. Bu faktörler Suudi Arabistan'ı, evrim halindeki uluslararası modelde önemli bir şekillendirici ve potansiyel denge gücü yapmaktadır.

Filistin meselesini, birleştirici bir dava olarak kullanarak İslam dünyası içinde dayanışmayı teşvik etmek. Filistin davası, Ortadoğu'daki çatışmaların özü ve İslam dünyası boyunca en güçlü seferber edici mesele olmaya devam etmektedir. Ekim 2023'te Filistin-İsrail çatışmasının tırmanmasından bu yana, İslam dünyası son yıllarda görülmeyen bir birlik sergilemiştir. 11 Kasım 2023'te, Suudi Arabistan'ın girişimiyle, Arap Birliği ve İİT'nin ortak olağanüstü zirvesi Riyad'da düzenlendi. Suudi Arabistan ve diğer Müslüman liderler Gazze'deki askeri operasyonların derhal

sona erdirilmesi çağrısında bulundu, İsrail'in eylemlerini 'meşru müdafaa' olarak gerekçelendirmesini reddetti. Bazı Çinli gözlemciler bu gelişmeyi "Arap-İslam dünyasının birlik yolunda ilerlediği tarihi bir an" olarak gördü (Global Times, 2023). 18 Eylül 2025'te, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile görüşerek, İsrail'den Gazze'deki insani krizi sona erdirmek için askeri operasyonlarını derhal durdurmasını talep etti. Böylelikle, "İslam dünyasının İsrail'e karşı muhalefette birleşik bir pozisyonu olduğu" vurgulanmış oldu. Bu gelişme, İslam dünyası içinde geleneksel olarak parçalanmış haldeki Filistin politikalarını aşmak için ortak bir çaba olduğuna işaret etmektedir. Stratejik fikir birliği oluşturarak, politika koordinasyonu uygulayarak ve somut destek sağlamak, uluslararası topluma daha birleşik bir ses yansıtmakta, böylece İslam dünyasının kolektif etkisini güçlendirmektedir.

İslami Sistem'in Canlanışının Önündeki Engeller

Uyumlu bir İslami uluslararası işbirliği sistemini canlandırma çabaları, sayısız iç ve dış engelle karşılaşmıştır. Bu yapısal ve jeopolitik engeller, çağdaş dünyada birleşik bir İslami siyasi düzenin ortaya çıkmasını önemli ölçüde engellemektedir.

Jeopolitik Kısıtlamalar ve Batı Hakimiyeti

En önemli dış zorluktan biri, uluslararası sistemin hegemonik yapısıdır. Bu durum, esas olarak ABD ve onun Batılı müttefiklerinin liderliği tarafından şekillendirilmektedir. Yıllardır, ABD, baskın süper güç olarak, mevcut küresel ekonomik ve siyasi yapıdan önemli faydalar elde etmiş ve onu sürdürmeye çalışmıştır (Engdahl,

“Batı, İsrail’in Arap komşularıyla çatışmalarında sarsılmaz destek sağlamıştır”. 19 Mart 2025’te Gazze Şehri’nin güneyindeki Sabra mahallesinde İsrail’in bombardımanı sonucu en az 25 Filistinli öldü ve düzinelercesi yaralandı (Fotoğraf: China Daily, 2025).

2009: 2). ABD önderliğindeki Batı, dünya liderliğini diğer aktörlerle özünde paylaşmaya isteksiz olmuştur. Esasen, 1990’lardan bu yana, ABD politika seçkinleri, genellikle 21. yüzyıl küresel sisteminde Amerikan üstünlüğünü pekiştiren bir şekilde “küreselleşme” peşinde koşmuştur. Bu eğilim çeşitli biçimlerde devam etmiştir (Gowan, 2003: 1). Güçlü, uyumlu bir İslami Sistem’in ortaya çıkışı, hayati öneme sahip bir bölgede Batı’nın siyasi, ekonomik ve stratejik çıkarlarına meydan okuyacaktır.

Bir yandan, Batı, İsrail’in Arap komşularıyla çatışmalarında sarsılmaz destek sağlamıştır. Arap-İsrail çatışması birkaç büyük savaşı (1948-1949, 1956, 1967, 1969-1970, 1973, 1982) ve bitmek bilmeyen düşük yoğunluklu askeri çatışmaları tetiklemiştir (Buzan & Waever, 2009: 181).

Diğer yandan, Batılı güçler genellikle Müslüman uluslar arasındaki bölünmeleri kışkırtıcı politikalar izleyerek onları Batı güvenlik garantilerine veya arabuluculuğuna güvenmeye zorlayan iç çatışmaları beslemişlerdir. Bu yolla, Batı hakimiyetine birleşik ve toplu bir meydan okumanın önlenmesine gayret edilmiştir. Bu durum genellikle ve elbette ki geniş Batı çıkarlarına hizmet etmektedir. Sonuç olarak, İsrail ile stratejik bir ittifakı sürdürürken, Batılı ülkeler genellikle Arap-İslam uluslarına karşı farklılaştırılmış bir politika benimsemiş, Batı yanlısı hükümetleri desteklerken Batı politikalarına karşı çıkanları izole etmiş veya baskı altına almışlardır. Bu durum, hem Araplar ile İsrailliler arasında hem de Arap-İslam topluluğunun kendi içinde çelişkileri yapay olarak derinleştirmiş bulunuyor.

ABD ve müttefiklerinin bu duruşu, karşılığında, İslam dünyasının büyük bölümleriyle önemli çatışma ve karşıtlıklar üretmektedir. Geleneksel siyasi ve diplomatik araçlar, mevcut şikayetlerini çözmeyi başaramadığında, bazı aşırı uç fraksiyonlar şiddete başvuruyorlar. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası çatışmanın bir ana yönünün, öncelikle Ortadoğu'dan kaynaklanan militan İslamcı hareketler ile ABD liderliğindeki uluslararası güvenlik yapısı arasındaki mücadele olduğu yaygın olarak anlaşılmaktadır.

Özetle, ABD ve Batı'nın, bağımsız ve güçlü herhangi bir İslami blokun yükselişine karşı çıkışı, sadece İslami siyasi canlanmanın birincil dış engeli değil, aynı zamanda son on yıllarda tanık olunan küresel terör faaliyetlerinin önemli bir itici gücü olarak da gösterilmektedir. Bu dış baskılar ve iç bölünmeler sonucunda, İslam dünyası genellikle kolektif özlemlerini küresel sahnede etkin bir şekilde ifade edememiş veya tutarlı ve kararlı bir siyasi güç olarak ortaya çıkamamıştır (Lahoud & Johns, 2005: 36).

Bölgesel Bir Egemen Gücün Yokluğu ve İç Parçalanma

Tartışmasız bir bölgesel liderin eksikliği ve köklü iç çelişkilerin varlığı, uyumlu bir İslami Sistem'in kurulmasını engellemektedir. Her ne kadar Arap-İslam dünyası içinde Mısır, Türkiye, İran, Endonezya, Pakistan ve Suudi Arabistan dahil birkaç önemli bölgesel güç var olsa da, hiçbiri, çeşitli nedenlerle şu anda böyle bir sisteme liderlik edecek kapasiteye sahip olmadığı gibi, liderlik konusu için de kabul görmemektedir.

İlk olarak, bir önder güç bölge içinde baskın bir etki uygulamalı, diğer devletler ister gönüllü ister zorlama yoluyla olsun, onun liderliğini kabul etmeye istekli olmalıdır. İkinci olarak, bir önder güç, güvenlik garantileri, ekonomik pazarlar ve diplomatik

destek gibi "kamu malları" sağlayabilmeli, sistem içindeki daha küçük devletlerin "bedavaya yararlanmasına" izin verirken, aynı zamanda liderliğin maliyetlerini ve sorumluluklarını da üstlenebilmelidirler. ABD liderliğindeki dünya düzeni, tarihsel olarak bir dereceye kadar güvenlik ve açık bir ticaret sistemi gibi "küresel kamu mallarının" hegemonik teminine dayanmıştır (Acharya, 2016: 5). Ancak, büyük İslami güçlerden hiçbiri bu niteliklerin tümüne tam olarak sahip değildir ve durum, yeni bir İslami Sistem'in oluşumu için kritik bir boşluk yaratmaktadır. Arap dünyası içinde Mısır tarihsel olarak doğal liderdi ve Körfez bölgesinde önemli kültürel etkiye sahip olmakla, Arap-İsrail çatışmasında halen bir başat aktördür (Buzan & Waever, 2009: 181). Mısır, aynı zamanda modern İslamcılık tarihinde, 1928'de modern İslamcı hareketlerin prototipi olan Müslüman Kardeşlerin doğum yeri olarak merkezi bir yere sahiptir (Kaplan, 2021: 1). Ancak, sürekli yabancı müdahale ve bölge içi rekabetler nedeniyle, Arap-İslam dünyası geniş kaynaklar ve enerji tüketen iç çatışmalarla boğuşmaktadır. Devletler genellikle bölgesel rakiplerini dengelemek için dış güçlerle ittifak kurmaya çalışmakta, ve bundan ötürü birleşik bir dış politikayı imkansız kılmaktadır. Dahası, tarihsel bölünmeler - etnik (örneğin, Arap-Fars), mezhepsel (Sünni-Şii), top- - daha derin bir düzeyde işbirliğini kısıtlamakta, Arap-İslam dünyasının yüksek derecede uyumlu bir blok haline gelmesini engellemektedir. Üçüncüsü, belirleyici bir tarihsel fırsatın eksikliği. Yeni bir uluslararası düzenin ortaya çıkması için sadece yeterli güce sahip bir egemen devlet değil, aynı zamanda elverişli bir tarihsel dönüm noktası da gereklidir. İki kutuplu Soğuk Savaş düzeninin sona ermesi, yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik çerçe- - ve için bir fırsat yaratmış gibi görünse de, mevcut Batı merkezli sistemi temelden yıkmamıştır. Batı,

ekonomik, askeri ve kurumsal güç açısından kapsamlı bir üstünlüğünü korumakta ve bu da tek bir İslam ülkesinin, hatta gevşek bir koalisyonun bile ona etkili bir şekilde meydan okumasını imkansız kılmaktadır. Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönem, siyasi İslami Sistem'in yeniden canlanması için gerçekten elverişli bir ortam sağlamadı ve bu sistemin başarılı bir şekilde yeniden inşası uzun vadeli bir olasılık olmaya devam ediyor. Bunun önemli bir nedeni, uluslararası düzeni hâlâ domine eden Batı'nın, küresel dini canlanmayı, özellikle de siyasi İslam biçimini, derin bir endişeyle izlemesidir (Liu, 2014: 20).

İslami Sistem Çalışmasındaki Sorunlar ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesinin Önemi

Haraç Sistemi ve Antlaşma Sistemi, sırasıyla Avrasya coğrafyasının doğu ve batı uçlarında yer alan, iyi tanınan iki büyük uluslararası ilişkiler modelidir. Haraç Sistemi, kökenlerini Batı Zhou Handedanlığı'na (Ru, 2009: 51) dayandırırken, Antlaşma Sistemi geleneksel olarak 1648 Westfalya Barış'ından itibaren tarihlendirilmektedir. Avrasya'nın güney-orta bölgesi, özellikle 7. yüzyıldan bu yana İslam medeniyetinden derinden etkilenen geniş alanla ilgili olarak çok önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Hem Haraç hem de Antlaşma Sistemlerinden farklı bir uluslararası ilişkiler modeli var mıdır? Henry Kissinger, "Avrupa ile Çin arasındaki çoğu bölgede, İslam'ın dünya düzeni görüşü hakimdir" görüşündedir (Kissinger, 2015: XII). Jilin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Direktörü Profesör Liu Debin de İslami Sistem'in varlığını teyit etmektedir. Ortaçağ döneminde, Müslüman dünyasının, İslam dinini benimseyen tüm Müslüman siyasi birimlerden oluşan, teokrasi tarafından yönetilen bir dini devlet sistemi oluştur-

duğuna işaret ediliyor (Liu, 2003: 24). Tian Wenlin benzer bir görüşe sahiptir; buna göre, tarihsel İslam dünyasını çok etnikli bir arada var olma ile karakterize edilen bir imparatorluk sistemi olarak tanımlanmaktadır (Tian, 2019: 89). Aslında, 7. ve 8. yüzyıllarda Müslüman ordular tarafından gerçekleştirilen fetihler, fethedilen topraklar boyunca kapsayıcı bir kültürel ve siyasi çerçeve meydana getirmiştir (Fernandez-Armesto, 2000: 214).

İslami Sistem hakkındaki Çalışmaları Engelleyen Faktörler

İslami Sistem'in varlığı uzun süredir bir tartışma konusu olmuştur. Uzun bir süre boyunca, ana akım uluslararası ilişkiler disiplini çevresinde, kasıtlı veya kasıtsız olarak göz ardı edilmiştir. Bu durum birkaç nedenden kaynaklanmaktadır:

Öncelikle, Batı dünyasının uluslararası yapıdaki baskın konumu. Keşifler Çağı'ndan bu yana, Batı medeniyeti diğer medeniyetlere karşı yapısal avantajlar elde etmiştir. 26 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD'nin tek süper güç olduğu, başka hiçbir ülke tarafından eşleşmeyen bir güç olduğu tek kutuplu bir durum yaratmıştır (Krauthammer, 2010: 4). Bu nedenle, Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetinde çok kutupluluk eğilimine rağmen, ABD hala en güçlü kutup olmaya devam etmekte ve bu evrim halindeki düzen içindeki önder konumunu pekiştirmek için sürekli çaba göstermektedir. Büyük güçlerin dünya gücünden payını maksimize etmeye çalışması uluslararası siyasette yinelenen ve çok sık gözlenen bir durumdur (Mearsheimer, 2008: 157). Bu, durum ise, ABD'nin güç dengesinde temel bir değişim olmadan gönüllü olarak küresel liderliği bırakmayacağı ve aynı zamanda potansiyel rakipleri, ister Çin'in yükselişi, ister birleşik bir İslami gücün canlanması olsun, bu girişimleri bastırmak için hareket edeceği anlamına gelir.

Gerçekte, “Çin’in yükselişi ve Ortadoğu’nun artan önemiyle, transatlantik ilişkiler artık Amerikan dış ilişkilerinin ana eksen olmayacaktır” (Jacques, 2010: 272). Ortadoğu’daki potansiyel rakipleri kontrol altına almak için, ABD Soğuk Savaş sonrası bölgeye derinden müdahale etmiş ve Ortadoğu devletleri arasındaki gerilimleri tırmandıran bir “böl ve yönet” stratejisi kullanmıştır. Bu strateji, Sünni-Şii mezhepsel bölünmelerinden yararlanmayı, Arap-İsrail çatışmasını körüklemeyi ve Arap kampı içindeki rekabetleri yoğunlaştırmayı içermiştir. Sonuç olarak, Ortadoğu, kalıcı istikrarsızlık ve çatışma bölgesi haline gelmiştir. İç sürtüşmeye saplanmış Ortadoğu devletleri, ABD çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak birleşmekte zorlanmaktadır. 2025’te İran’a yönelik potansiyel bir ABD-İsrail askeri saldırısı, Ortadoğu’daki Amerikan üstünlüğüne yö-

nelik son büyük bölgesel meydan okuyucuyu ortadan kaldırma girişimi olarak görülebilir. İslami Sistem’in canlanışına liderlik etmesi en muhtemel olan Ortadoğu güçlerinin siyasi başarısızlığı, birincil potansiyel aktörleri ortadan kaldırarak sistemin kendisinin gerçekleştirilmesi çabalarını marjinal hale getirecektir.

İkinci olarak, Batı toplumunda İslam’a yönelik köklü ve yaygın korku. İslam ve Hristiyanlık arasındaki tarihsel ilişkiye gönderme yaparak; Huntington (2009), 20. yüzyıl liberal demokrasi ve Marksizm-Leninizm çatışmasının “İslam ve Hristiyanlık arasındaki devam eden ve derinden çatışmalı ilişkiye kıyasla sadece geçici ve yüzeysel bir tarihsel fenomen” olduğu yönünde bir yorum yapmıştır. Barışçıl bir arada var olma dönemleri yaşanmış olsa da “daha sıklıkla, ilişki yoğun bir

“2025’te İran’a yönelik potansiyel bir ABD-İsrail askeri saldırısı, Ortadoğu’daki Amerikan üstünlüğüne yönelik son büyük bölgesel meydan okuyucuyu ortadan kaldırma girişimi olarak görülebilir”. İran’ın başkenti Tahran yakınlarında İsrail’in saldırısı sonucu alev alan bir petrol depolama tesisi, 15 Haziran 2025 (Fotoğraf: China Daily, 2025).

rekabet ve çeşitli sıcak savaşlar ilişkisi olmuştur” (Huntington, 2009: 186). Batı kaygısını destekleyen tarihsel hafıza MS 732 yılındaki Puvatya (Turs) Savaşına kadar izlenebilir.

“Batı merkezcilik”, Batı’yı dünya tarihinin ve uluslararası sistemin merkezine yerleştiren “Avrupa merkezcilik”in bir uzantısıdır. Uluslararası İlişkiler ve Tarih gibi disiplinlerin anlatı yapıları, bu bakış açısıyla özellikle renklendirilmiştir.

Edward Gibbon tarafından popüler hale getirilen bir faraziye olarak; eğer Charles Martel’in Frankları kaybetseydi, “şimdi Kuran’ın Oxford okullarında öğretiliyor olacağı” fikri, Batı’nın İslam’ı varoluşsal bir tehdit olarak algılamasını derinden şekillendirmiştir. Batının kurgusuna göre, İslam doğası gereği yayılmacıdır. H.G. Wells’in yazdığı gibi, “Muhammed ... savaştan bir inancın kurucusu oldu” (Wells, 2001: 649). Birinci Haçlı Seferi’ni kaydeden Keşiş Robert, Papa II. Urban’ın Clermont’daki konuşmasını, Müslümanları “Tanrı’dan tamamen uzaklaşmış bir ırk” olarak tasvir edip “onların Hristiyanların topraklarını işgal ettiklerini ve yağma ve ateşle onları nüfussuz bıraktıklarını” kaydetmiştir (Norman Housley, 1999). Küreselleşme bağlamında, Ortadoğu’daki aşırı gruplar ile ABD arasındaki yüzleşme, Batı zihin ve ruh halindeki bu köklü tarihsel hafızayı uyandırmakta ve bazı kişileri, bilinç altında, bu mücadelenin Arap/Osmanlı İmparatorlukları ile Hristiyan dünyası arasındaki Ortaçağ savaşlarının bir devamı

olarak görmelerine yol açmaktadır. Bu nedenle, Batı, siyasi olarak birleşik bir İslam dünyasının herhangi bir önemli canlanışı konusunda derinden endişe duymaktadır.

Son olarak, ABD’nin küresel sosyal bilim araştırmaları ve bilgi üretimindeki hakimiyeti. 21. yüzyılda, neredeyse tüm disiplinleri kapsayan bin 500’den fazla dünya çapında araştırma merkezi-ne sahiptir. ABD kurumlarının araştırma çıktısı, Batı sosyal bilimlerinde yayınlanan çalışmalarda baskın bir paya sahiptir (Yang, 2014: 58). Siyasal ve Sosyal Araştırma için Üniversiteler Arası Konsorsiyum (ICPSR) gibi kurumların geniş küresel etkisi bulunuyor. Uzun bir süredir, Batı kavramları, deneyimleri, teorileri ve mantığına dayanan Batı söylemleri ve anlatıları, evrensel bilgi olarak yaygın bir şekilde yayılmış ve genellikle Batı dışı dünyayı açıklamak, tanımlamak ve hatta tahmin etmek için kullanılmıştır, bu da sayısız yanlış anlaşılmalara yol açmıştır (Sun, 2023). “Batı merkezcilik”, Batı’yı dünya tarihinin ve uluslararası sistemin merkezine yerleştiren “Avrupa merkezcilik”in bir uzantısıdır. Uluslararası İlişkiler ve Tarih gibi disiplinlerin anlatı yapıları, bu bakış açısıyla özellikle renklendirilmiştir. Örnek olarak Uluslararası İlişkiler, 1. Dünya Savaşı’ndan sonra Batıda bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Temel teorik paradigmaları olan Realizm, Liberalizm, Marksizm ve İnşacılık ile bunların temel ilgi alanları (örneğin anarşi, güç, ulusal çıkar) büyük ölçüde Batı’nın tarihsel deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Bir araştırma konusu ve potansiyel bir Batı dışı teorik çerçeve olarak İslami Sistem, doğası gereği “Üçüncü Dünya” siyasetinin bir parçasıdır. Bu teorik konu, doğası gereği geleneksel Batı Uluslararası İlişkiler teorisi (ve siyasi gelişim teorisi) ile çelişir ve zorunlu olarak Batı dışı, hatta Batı karşıtı bir teorik perspektif oluşturur (Hoshino, 1999: 10).

İslami Sistem ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleşmesinin Önemi

Zaman değişti ve Araplar ve Osmanlılar gibi süper imparatorluklar modern dünyada artık mümkün değil. İslami Sistem'in önemini vurgulamak, uluslararası siyaseti anlamak için yeni bir paradigma ve analitik çerçeve sağlamayı amaçlamaktadır. Çağdaş uluslararası politikanın gerçekliği, eskiden hakim olan yapılardan temel bir değişim geçirmiş ve yeni koşullar altında uluslararası sistemin kavramsal olarak genişlemesini gerektirmiştir — devlet merkezli, büyük güçlerin hakim olduğu bir sistemden çok merkezli, hatta küresel merkezli bir sisteme dönüşmüştür. Ancak sorun, bu dönüşümü tam olarak kavramsallaştırabilecek ve yönlendirebilecek teorik bir sistemin olmamasıdır (Hoshino, 1999: 1).

İslami Sistem'in önemini vurulamak; birincisi dünyadaki çok kutupluluk eğilimini daha kapsamlı bir şekilde anlamaya yardımcı olur. 1970'lerden beri, ulusal gücün nispi yükselişi ve düşüşüyle birlikte, çok kutupluluk eğilimi ortaya çıkmaya başlamış ve Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısının sona ermesi bu eğilime önemli bir ivme sağlamıştır. Birçok akademisyen, ABD gücünün aşırı yayılmasına ilişkin algının, diğer büyük aktörlerin yükselen ekonomik ve askeri yetenekleriyle birleşmesiyle kaçınılmaz olarak küresel güç dağılımını değiştirdiğini savunmaktadır (Kegley, 2010: 93). Sadece Çin, Rusya, AB ve Japonya gibi yerleşik güçler çok kutuplu bir dünya için vizyonlarını ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda Hindistan, Brezilya, Avustralya, Güney Afrika ve Mısır gibi bölgesel güçler de uluslararası sahne- de daha büyük roller oynamayı arzulamaktadır. Günümüzde, Müslüman nüfusu çoğunluklu olan yaklaşık 60 ülke bulunmakta, stratejik konumları ve geniş kaynakları nedeniyle uluslararası ilişki-

lerde önemli bir güç oluşturmaktadırlar. Ancak, Batı genellikle uluslararası meselelerde söylem tekeline elinde tuttuğundan ve İslam ülkelerinde- ki iç zorluklar diplomatik etkinliklerini sınırladığından, İslam dünyasının küresel çok kutupluluk konusundaki farklı perspektifi genellikle bastırılmaktadır. İslam dünyasının aktif ve uyumlu katılımı olmadan, küresel çok kutupluluğun herhangi bir temsili eksik ve sorgulanabilir olacaktır.

İkinci olarak, İslam ülkelerinin dış politikalarını anlamaya yarar. Aslında, 14. yüzyılda bile, ünlü alim İbn Haldun Mukaddime'sinde, "İslami dünya sisteminin" erken bir formülasyonu olarak yorumlanabilecek kavramlar geliştirmiştir. Mukaddime sadece 1000-1500 yılları arasında farklı bir İslami dünya düzeninin yükselişini tasvir etmekle kalmaz, aynı zamanda bir medeniyet analizine dair öncü bir çalışma olarak da kabul edilir. İbn Haldun, İslam tarihinin benzersizliğini parlak bir şekilde değerlendirir ve toplumla medeniyet için yeni bir bilim dalı (İlm el- Umran) önerir. İbn Haldun'un argümanları, İslam'ı Batı medeniyetinin ebedi düşmanı veya asimile edilemez bir yabancı olarak gören mutlak bir Doğu-Batı ikiliği görüşünü çürütür (Katzenstein, 2012: 181). Tarihi gelenek ve stratejik kültür birbirinden ayrılamaz; tarihi-kültürel mirasın etkisi, fikirleri ve davranışları bilinçsizce şekillendirebilir. Hiçbir ülkenin dış politikası, geleneklerinin etkisinden tamamen kurtulamaz. Bir ulusun görkemli tarihi, genellikle sonraki nesilleri geçmişteki büyüklüğü yeniden yakalamaya teşvik eder. Bu açıdan, Arap milliyetçiliği, Pan-Türkizm, Pan-İslamizm, Neo-Osmanlılık ve hatta İslamcı köktencilik gibi farklı ideolojiler, kısmen, dünyada saygınlık ve nüfuz konumunu geri kazanma arzusunun farklı tezahürleri olarak görülebilir ve nihayetinde benzer bir medeniyet canlanma hedefine doğru birleşir.

Üçüncüsü, İslami canlanma hareketini ve

Pan-İslamizmin kalıcı cazibesini anlamaya yardımcı olur. 1960'lardan beri, İslami canlanma ivme kazanmıştır. Önemli bir neden, birçok Müslüman arasında İslami Sistem'in altın çağına yönelik derin bir nostalji ve özellikle Arap-İsrail savaşlarında tekrarlanan yenilgilerden kaynaklanan derin bir aşağılanma duygusudur. Üçüncü Ortadoğu Savaşından (1967) bu yana, laik Arap milliyetçiliği ve Pan-Arabizm'in çekiciliği keskin bir şekilde azalmış, "bunların bıraktığı boşluğun ulusal sadakat, bölgesel vatanseverlik ve İslami özcülük dahil birkaç istikrarsız ideolojik karışım ile doldurulmasına" yol açmıştır (Kramer, 1996: 3). İslam dünyasının yaygın memnuniyetsizliği askeri ve siyasi başarısızlıklarla birleştiğinde, uzun süredir devam eden İslami canlanma eğiliminin çok daha geniş bir kitleye ulaşması için verimli bir zemin ortaya çıkmıştır. Dini canlanma dalgası sadece yenilgiye uğramış uluslarda değil, aynı zamanda İslam dünyası üzerindeki halklar ve hatta bazı ülkelerin seçkinleri üzerinde de önemli bir etki yapmıştır (Jin, 2008: 23-24). Ortadoğu'daki terörizm fenomeni bile, belirli bir analitik perspektiften, bazı grupların İslami gücü restore etme ve Batı merkezli uluslararası düzene meydan okuma çabalarının kullandığı, aşırı ve yıkıcı da olsa, bir yöntem olarak görülebilir - "demokratikleşmiş" bir uluslararası sistemde yer arzusunun çarpık bir tezahürü.

Sonuç

Kissinger (2015: 120), "Genişlemesinin tüm insanlığa birlik ve barış getireceği inancıyla hareket eden İslam, hem bir din, hem çok etnikli bir süper güç, hem de yeni bir dünya düzenidir" diye belirtmektedir. Kissinger'ın bahsettiği bu "yeni dünya düzeni", bu makalede analiz edilen İslami Sistem kavramıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası düzenin geçirdiği dönüşüm, ABD liderliğindeki Batı'nın hakim konumunu henüz temelden sarsmamış olsa da, İslam dünyasında devam eden gelişme ve dinamizm, İslam dünyasının önemli bir kutup olarak yeniden canlanmasının alternatif bir yolunu sunmaktadır. Demografik olarak İslam, son yıllarda en hızlı büyüyen büyük dünya dinidir. Pew Araştırma Merkezi verilerine göre, 2010 ile 2020 yılları arasında küresel Müslüman nüfusu yaklaşık 350 milyon artarak İslam, küresel olarak en büyük ikinci din haline gelmiştir (Pew Araştırma Merkezi, 2010). Mevcut demografik eğilimler devam ederse, 2050 yılına kadar Müslümanların sayısının dünya çapındaki Hristiyanların sayısına neredeyse eşit olacağı tahmin edilmektedir (Cooperman vd., 2015). Sonuçta, uluslararası rekabet önemli ölçüde insan sermayesine bağlıdır; nüfus, sosyal ilerlemenin ana aktörü, medeniyet gelişiminin ve mirasının aracı, etnik varlığın temel taşı ve ulusal gücün temel unsurudur. Küresel olarak Müslüman nüfusun hızlı büyümesi, İslam dünyasının gelecekte daha etkili bir kolektif aktör olarak yükselişi için müthiş bir demografik temel oluşturacaktır. Bu demografik değişim, bazı Batı toplumlarında şimdiden önemli bir endişe uyandırmıştır. 7 Aralık 2015'te, o dönem Cumhuriyetçi başkan adayı Donald Trump, "Müslümanların Amerika Birleşik Devletleri'ne girişinin tamamen durdurulması" çağrısında bulunmuştur (Diamond, 2015). Bu tür açıklamaların örneklendirdiği "İslamofobi", medeniyetler arası güvensizliğin, tartışılan diğer faktörlerle birleşerek İslami Sistem'in yeniden canlanmasının önünde önemli bir engel oluşturduğunu göstermektedir. İslam dünyası, gelecekteki çok kutuplu dünyada istikrarlı kutuplardan biri olmayı hedefliyorsa, sayısız iç ve dış zorluğun üstesinden gelmek zorunda olacaktır. 🌸

Bu inceleme, Shaanxi Eyaleti Eğitim Bilimi “On Dördüncü Beş Yıllık Plan”ın 2023 Yıllık Projesi, “Yetenekleri uluslararası kuruluşlara yönlendirmek ve Shaanxi üniversitelerinde siyaset bilimi bölümleri için yetenek yetiştirme modelinin inovasyon yolu” (SGH23Y2327) ve Çin Yükseköğretim Derneği’nin 2025 Yükseköğretim Bilimsel Araştırma Planlama Projesi “Yabancı Diller Kolejlerinde Uluslararası Siyaset Bölümü Öğrencileri için En Üst Düzey Yabancı Dillerle İlgili Yeteneklerin Yetiştirilme Modeli ve Optimizasyon Önlemleri Üzerine Araştırma” (25GZ0201) tarafından desteklenmiştir.

Kaynakça

- Acharya, A., & Buzan, B. (2010). *Non-Western international relations theory: Perspectives on and beyond Asia*. Routledge.
- Acharya, A. (2016). *The End of the American World Order*. Polity Press.
- Babalı, T. (2013). Turkey in the World. 1 Nisan 2025 tarihinde <https://opencanada.org/turkey-in-the-world/> adresinden alınmıştır.
- Barr, J. (2018). *A Line in the Sand: Britain, France, and the struggle that shaped the Middle East*. Social Sciences Academic Press. (Original work published 2011)
- Boot, M. (2011). *War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today*. Gotham Books.
- Buzan, B., & Waeber, O. (2009). *Regions and powers: The structure of international security*. Shanghai People's Publishing House. (Original work published 2003)
- Chen, S. S. (2019). *East Asian destiny community*. Shandong University Press.
- Cooperman, A., Hackett, C., & Schiller, A. (2015). The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. Pew Research Center. 1 Nisan 2025 tarihinde <https://www.pewresearch.org/religion/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> adresinden alınmıştır.
- Daddow, O. (2013). *International Relations Theory: The essentials*. Sage.
- Daugherty, J. E., & Pfaltzgraff, R. L., Jr. (2002). *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey (5th ed.)*. Longman.
- Diamond, J. (2015). Donald Trump: Ban all Muslim travel to U.S. CNN. 28 Mart 2025 tarihinde <https://edition.cnn.com/2015/12/07/politics/donald-trump-muslim-ban-immigration/> adresinden alınmıştır.
- Engdahl, W. (2009). *Full Spectrum Dominance: Totalitarian Democracy in the New World Order*. Progressive Press.
- Esposito, J. (1999). *The Islamic Threat: Myth or Reality*. Social Sciences Academic Press.
- Esposito, J. L. (Ed.). (1999). *The Oxford History of Islam*. Oxford University Press.
- Fairbank, J. K. (Ed.). (2010). *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*. Harvard University Press.
- Fernandez-Armesto, F. (2001). *Civilizations: Culture, Ambition, and the Transformation of Nature*. New York: Free Press
- Fu, C. (2025, July 24). Statement by Ambassador Fu Cong, Permanent Representative of China to the United Nations, at the open meeting of the Security Council on cooperation between the United Nations and the Organization of Islamic Cooperation. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. 5 Nisan 2025 tarihinde https://www.mfa.gov.cn/web/zwbdt_673032/wjzs/202507/t20250725_11677110.shtml adresinden alınmıştır.
- Gaillard, D. (2000). *History of Europe*. Hainan Press.
- Goffman, D. (2002). *The Ottoman Empire and early modern Europe*. Cambridge University Press.
- Gowan, P. (2003). *The global gamble: Washington's Faustian bid for world dominance*. Verso.
- Global Times. (2023). Arab-Islamic world demands immediate end to Gaza attacks; mounting global pressure on Israel for cease-fire. 20 Mart 2025 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202311/1301699.shtml> adresinden alınmıştır.
- Ha, Q. A. (2019). *History of the Middle East*. Shanghai Academy of Social Sciences Press.
- Haddad, Y. Y., Voll, J. O., & Esposito, J. L. (1991). *The Contemporary Islamic Revival: A Critical Survey and Bibliography*. Greenwood Press.
- He, Z. L. (2009). The Relationship between Iran and Israel during the Pahlavi Period. *Jinan Journal*.
- Hong, X. Z. (2013). The preliminary Discuss about Hegemony and Multilateralism Idea in Global Financial Governance. 1 Nisan 2025 tarihinde <https://www.siiis.org.cn/lw/412.jhtml> adresinden alınmıştır.
- Hoshino, A. (1999). *Changing world politics*. Xinhua Publishing.
- Housley, N. (2017). *Reconfiguring the fifteenth-century Crusade*. Palgrave Macmillan.
- Huang, W. M. (2002). *A General History of Middle Eastern Countries: Turkey Volume*. Commercial Press.
- Huntington, S (2010). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Xinhua Press.
- Jacques, M. (2010). *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*. Penguin Press.
- Jin, Y. J. (1990). *History of Islam*. China Social Sciences Press.

- Jin, Y. J. (2008). *Contemporary Islamic issues*. Nationalities Publishing House.
- Kaplan, J. (2021). The State of Islamism 2021: Egypt. American Foreign Policy Council, Issue 2, 1-2.
- Katzenstein, P. J. (Ed.). (2012). *Civilizations in world politics: Plural and pluralist perspectives*. Routledge.
- Kegley, C. W. Jr. (2010). *World politics: Trend and transformation (12th ed.)*. Wadsworth Cengage Learning.
- Keles, H. (2004). *Reviewed Work(s): What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. Journal of Third World Studies, Vol. 21, No. 2. 248-250.
- Kissinger, H. A. (2015). *World order*. Penguin Press.
- Kramer, M. S. (1996). *Arab Awakening and Islamic Revival: The Politics of Ideas in the Middle East*. Transaction Publishers.
- Krauthammer, C. (2002). The unipolar moment revisited. *The national interest*, (70), 5-18.
- Lahoud, N., & Johns, A. H. (Eds.). (2005). *Islam in world politics*. Routledge.
- Lewis, B. (1990). *The Roots of Muslim Rage*. The Atlantic.
- Lewis, B. (2000). *The Middle East: 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day*. China Friendship Publishing Company.
- Li, J. (2023). The global order will be rebuilt, and Putin's think tank has predicted that Chinese civilization will occupy an important pole. 26 Mart 2025 tarihinde <https://zhuanlan.zhihu.com/p/653724887> adresinden alınmıştır.
- Liu, D. B. (2003). *Introduction to International Relations*. Jilin University Press.
- Liu, Z. M. (2014). Islamic view of the international system: Traditional ideas, contemporary manifestations, and realistic dilemma. *World Economics and Politics*.
- Mackintosh-Smith, T. (2019). *Arabs: A 3,000-Year History of Peoples, Tribes and Empires*. Yale University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2008). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
- Mei, Z. R. (2020). Promote the reform of the global governance system. *Diplomacy Quarterly*.
- Nasr, S. (2002). *Islam*. Shanghai Ancient Books Publishing House.
- Noorani, A. G. A. M. (2002). *Islam and Jihad: Prejudice versus Reality*. Zed Books.
- Pagden, A. (2018). *Worlds at War: The 2,500-Year Struggle Between East and West*. Random House.
- Peng, S. Z. (2002). *History of Arab countries*. Higher Education Press.
- Pew Research Center. (2010). The Global Religious Landscape: A Report on the Size and Distribution of the World's Major Religious Groups as of 2010.
- Ramadan, T. (2014). *The Life Story of Prophet Muhammad and Its Practical Significance*. Gansu People's Publishing House Co., Ltd.
- Ren, J., & Jin, Y. (2006). *History of Islam*. Jiangsu People's Publishing House.
- Ru, Y. (2009). The origin and evolution of the Tributary System. *Journal of Historical Science*.
- Sabishi, M. (2015). Mecca: The Spiritual Center of Islam. *Journal of Islamic Studies*.
- Said, E. (1999). *Orientalism*. SDX Joint Publishing Company.
- Stavrianos, L. S. (2005). *A Global History: From Prehistory to the 21st Century (7th ed.)*. Prentice Hall.
- Sun, J. S. (2023). Overcoming Western-centric narratives in social sciences. *Guangming Daily*.
- Taylor, R. (1969). FAIRBANK, (ed.), "The Chinese World Order" (Book Review). *Journal of Asian Studies*, 28(4), 837.
- Tian, W. L. (2019). *The Islamic World Order: History and Reality*. Social Sciences Academic Press.
- Tibi, B. (2002). *The Challenge of Fundamentalism: Political Islam and the New World Disorder*. University of California Press.
- Turnbull, S. R. (2003). *The Ottoman Empire, 1326-1699*. Osprey Publishing.
- Wang, S. Y. (2006). The Heritage of Ancient Empires and the Characteristics of Middle Eastern History. *Journal of Yan'an University*.
- Wang, S. Y. (2023). *Reform and Decline: The Ottoman Empire in the Long Nineteenth Century*. People's Publishing House.
- Wang, Y. J. (2015). Islamic Renaissance: Whose Renaissance? What kind of Revival?. *Cultural Review*.
- Wells, H. G. (2001). *A Short History of the World*. Penguin Books. (Original work published in 1922)
- Wheatcroft, A. (2010). The Enemy at the Gate: Habsburgs, Ottomans, and the Battle for Europe. Basic Books.
- Xu, X. G. (1993). *Studies on the Political System of the Arab Empire*. China Social Sciences Press.
- Yang, Y. X. (2014). Characteristics and Development Trends of Current American Social Science Research. *China Higher Education*.
- Yang, Z. F. (2021). *Research on Turkey's Central Asia policy after the Cold War*. Northwest University.
- Zhang, Y. J., & Buzan, B. (2012). The Tributary System as an International Society in East Asia. *International Political Science Review*.
- Zhou, L. Y. (2009). *A Preliminary Study of Yusuf al-Qaradawi's "Moderate Thinking" Thought*. Master's thesis o Northwest University.

Çin-ABD İlişkilerinin Geleceği

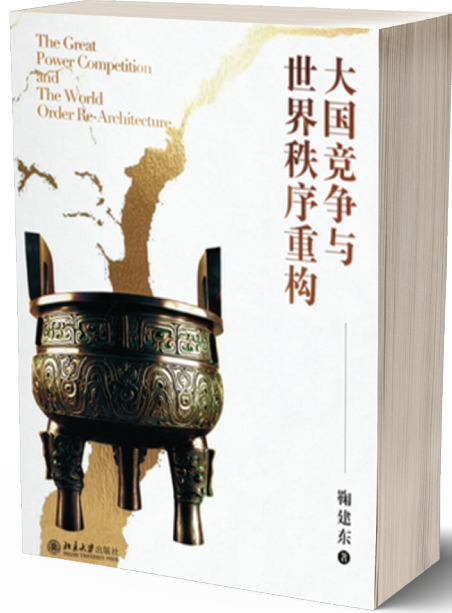
Ju, J. D. (2024). *The Great Power Competition and the World Order Re-Architecture*, Peking University Press, October 2024. ISBN: 978-7-301-35327-1.

DOÇ. DR. YANG CHEN*

SON YILLARDA ÇİN AKADEMİK ÇEVRELERİNDE moda bir sözcük ortaya çıktı: “Bir asırda görülmemiş büyük dönüşüm.” “Asır” 100 yılı, 200 yılı hatta 500 yılı ifade edebilir. 100 yıllık bir zaman dilimi, Çin’in aşağılanma ve ulusal utanç yüz yılını ifade eder. 500 yıllık bir zaman dilimi, 1500’den beri Batı’nın dünya düzenine hakim olduğunu, özellikle son 200 yılda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) bu düzeni şekillendirmede öncülük ettiğini ifade eder. Şimdi, Çin ve diğer Batı dışı ülkelerin genel yükselişiyle, Batı’nın hakim olduğu dünya düzeni artık mevcut uluslararası siyasi ve ekonomik manzara ile uyumlu değildir. Eski düzen çökmüş, ancak yeni si henüz kurulmamıştır.

Çin-ABD ticaret savaşı 2018’de patlak verdi. ABD, kendi çıkarlarını korumak için Çin’in geli-

şimini kontrol altına almaya ve Çin’in büyümesinin, küresel liderliğine meydan okumasını engellemeye çalıştı. Esasen bu, dünya düzeni üzerinde bir mücadeledir.

Bu aynı zamanda Çin ve ABD’nin büyük güç rekabeti dönemine girdiğini de göstermektedir. Bu rekabetin sonucu, dünyanın gelecekteki gelişimi üzerinde derin bir etkiye sahip olacaktır. Büyük güçler neden rekabet eder? Nasıl rekabet ederler? Zaferi veya yenilgiyi ne belirler? Büyük güçler bir arada var olabilir mi? Pekin Üniversitesi’nden Profesör Ju Jiandong, bu sorulara sistematik yanıtlar veriyor ve *The Great Power Competition and the World Order Re-Architecture* (Büyük Güç Rekabeti ve Dünya Düzeninin Yeniden İnşası) adlı kitabında birçok derin açılım sunuyor.

*Dr. Yang Chen, Şanghay Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü’nde Doçent ve Şanghay Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi’nin Müdürüdür. Türkiye hakkında iki kitap yayınlamış ve *Critical Sociology*, *Sociology of Islam*, *Belt & Road Initiative Quarterly* ve *Arab World Research* gibi dergilerde çeşitli makaleleri yayınlamıştır. Türkiye’deki siyasal İslamcı hareketler, Türkiye’deki parti politikaları, Türkiye’nin dış politikası ve Çin-Türkiye ilişkileri üzerine odaklanmaktadır.

E-posta: ycw2008@163.com ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4840-6427>

Büyük Güç Rekabeti Nedir?

Büyük güç rekabeti, dünyadaki egemen güç (yerleşik güç olarak da adlandırılır) ile yükselen güç arasındaki rekabeti ifade eder. 1500'den bu yana, İspanya ve Portekiz, İngiltere ve Hollanda, İngiltere ve Fransa, İngiltere ve Almanya arasındaki rekabet, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki hegemonik rekabet, ABD ve Japonya arasındaki anlaşmazlıklar ve devam eden Çin-ABD ticaret anlaşmazlıkları gibi büyük güç rekabetleri birçok kez yaşanmıştır. Rekabet öncelikle altı temel alana odaklanır ve bu alanlarda gelişir: İmalat, toplam ekonomik çıktı, bilim ve teknoloji, finans, askeri güç ve küresel yönetim.

Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan İngiltere ile Almanya, İngiltere ile ABD, ABD ile Sovyetler Birliği, ABD ile Japonya ve ABD ile Çin arasında yaşanan beş büyük güç rekabetine bakıldığında, ABD-Sovyet hegemonyası rekabetinde Sovyetler Birliği hariç, baskın güç ile arayı kapatan tüm güçlerin bir noktada imalat alanında hakim gücü geçerek, onun toplam ekonomik üretiminin %60'ına ulaştığı görülmektedir.

Bu alanlar arasında imalat, bir ülkenin endüstriyel kapasitesini temsil eder ve genellikle diğerleriyle arayı kapatmak için gerekli olan güç için atılım gerçekleştirdiği ilk alandır. Toplam ekonomik çıktı, bir ülkenin ekonomik gücünü

yansıtırken, bilim ve teknoloji ise inovasyon kapasitesini temsil eder. Finans, bir ülkenin özellikle uluslararası pazarda fon sağlama yeteneğini temsil ederken, askeri işler bir ülkenin askeri gücünü ifade eder. Bir ülkenin küresel düzende sahip olduğu yumuşak güç, kültürel ve ideolojik etkisi, küresel ve bölgesel kuralları belirleme gücü, uluslararası kuruluşlardaki statüsü ve etkisi, dünya kamuoyu ve siyasetindeki sesi ve etkisi ile diğer ülkeler (koloniler, müttefikler ve yakın ilişkiler içinde olduğu ülkeler dahil) üzerindeki etkisini içerir. Tüm bu unsurlar topluca bir ülkenin küresel yönetim sistemindeki konumu olarak adlandırılır.

Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan İngiltere ile Almanya, İngiltere ile ABD, ABD ile Sovyetler Birliği, ABD ile Japonya ve ABD ile Çin arasında yaşanan beş büyük güç rekabetine bakıldığında, ABD-Sovyet hegemonyası rekabetinde Sovyetler Birliği hariç, baskın güç ile arayı kapatan tüm güçlerin bir noktada imalat alanında hakim gücü geçerek, onun toplam ekonomik üretiminin %60'ına ulaştığı görülmektedir. Bu nedenle Prof. Ju, imalat ve toplam ekonomik çıktı alanlarını büyük güç rekabetinin ön koşulları olarak tanımlamaktadır; aksi takdirde, iki ülke arasındaki rekabet ilişkisi “büyük güç rekabeti” olarak adlandıırılamaz.

20. yüzyılda yaşanan dört büyük güç rekabetini örnek olarak alırsak — yani, I. Dünya Savaşı öncesi İngiltere-Almanya rekabeti, Amerikan İç Savaşı sonrası dönemden II. Dünya Savaşı öncesine kadar İngiltere-ABD rekabeti, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden önceki ABD-Sovyet rekabeti ve Plaza Anlaşması'nın imzalanması sırasında ABD-Japonya rekabeti—sadece ABD, İngiltere'nin dünyadaki hakim konumuna meydan okumayı başardı.

Bunun nedeni neydi? ABD, dünya düzeninin değişmesine neden olan yukarıda bahsedilen altı alanda da hakim gücü (İngiltere) geride bıraktığı içindi. İngiltere-ABD rekabetini örnek olarak ele alalım: 1) ABD, 1886'da çelik üretiminde İngiltere'yi geride bıraktı. 2) 1880'lerde toplam ekonomik üretimde İngiltere'yi geride bıraktı. 3) İkinci Sanayi Devrimi döneminde bilim ve teknoloji alanında öne geçti. 4) İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri güç açısından İngiltere'yi geride bıraktı. 5) 1944'te Bretton Woods Sistemi'nin kurulmasıyla ABD, finans alanında da İngiltere'yi geride bıraktı. 6) Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, küresel yönetim alanında da İngiltere'yi geride bıraktı.

Böylece ABD, altı alanda da liderliği ele geçirecek, yerleşik bir güce yetişen gücün yükselişini

tamamladı. Yetişen güç, egemen gücü yalnızca bazı alanlarda geçerse veya hatta çoğu alanda geçse bile, egemen güç, kalan alanlardaki avantajlarına dayanarak yetişen gücü yine de alt edebilir. Örneğin, Almanya, Sovyetler Birliği, Japonya ve hatta bugünkü Çin, yalnızca birkaç alanda liderliği ele geçirdikleri için dünya düzenini yeniden şekillendirmeyi başaramadılar.

Çin-ABD İlişkilerinde Beş Aşama

İki ülke arasındaki çatışma veya işbirliği düzeyi temel olarak üç faktöre bağlıdır. Birincisi, iki ülke arasındaki göreceli güç dengesi. İkincisi, siyasi ve kültürel kimliklerinin derecesi. Üçüncüsü ise, üçüncü tarafların ikili ilişkiler üzerindeki etkisini ifade eden üçüncü taraf etkisi.

"Çin, Üçüncü Dünya'da önemli bir etkiye sahipti ve bu da onu dünya sahnesinde göz ardı edilemeyecek bir güç haline getirdi". Mao Zedung, Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan gelen gençlerle, 1959
(Fotoğraf: Hou Bol/China Daily, 2017) (Fotoğraf: China Daily, 2017).

Büyük güçler arasındaki rekabetin altı temel alanını ve yukarıda bahsedilen üç faktörü içeren analitik çerçeveye dayanarak, Çin-ABD ilişkileri, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından gelecekteki yönelimine kadar beş aşamaya ayrılabilir:

Göreceli güç açısından Çin, dört alanda ABD ile rekabet edemiyordu: İmalat, toplam ekonomik üretim, bilim ve teknoloji ile finans. Ancak Çin'in askeri gücü, Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı'nda güçlü bir şekilde ortaya kondu. Küresel yönetim açısından Çin, Üçüncü Dünya'da önemli bir etkiye sahipti ve bu da onu dünya sahnesinde göz ardı edilemeyecek bir güç haline getirdi.

1. Aşama (1949-1978): "Karşıtlık Aşaması". Bu aşamanın üç nedeni vardır: 1) Siyasi ve kültürel kimlik açısından Çin ve ABD siyasi olarak karşıt konumdaydılar, bu da ilişkilerinin çatışmaya doğru gitmesine neden oldu. 2) Göreceli güç açısından Çin, dört alanda ABD ile rekabet edemiyordu: İmalat, toplam ekonomik üretim, bilim ve teknoloji ile finans. Ancak Çin'in askeri gücü, Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı'nda güçlü bir şekilde ortaya kondu. Küresel yönetim açısından Çin, Üçüncü Dünya'da önemli bir etkiye sahipti ve bu da onu dünya sahnesinde göz ardı edilemeyecek bir güç haline getirdi. 3) Üçüncü taraf etkisi açısından, Çin-ABD ilişkileri aslında ABD-Sovyet-Çin üçgenindeki ilişkilerin bir

parçasıydı. 1950'de Kore Savaşı patlak verdiğinde ve Çin Sovyet kampıyla ittifak kurmayı seçtiğinde, Çin ve ABD çatışmalı bir ilişki içindeydi. Çin Sovyet kampından uzaklaştıktan ve Nixon 1972'de Çin'i ziyaret ettikten sonra, Çin ve ABD arasındaki ilişkiler normalleşmeye başladı.

2. Aşama (1979-2015): "Küçük Güç ile Büyük Güç Arasındaki İlişkiler Aşaması". 1979 yılında Çin ve ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından, iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler normalleşti. Bu aşamada, Çin-ABD ilişkileri işbirliğine dayalı ve sağlamdı. Bunun başlıca üç nedeni şunlardı: 1) Ekonomik güç açısından Çin küçük bir güçken, ABD büyük bir güçtü. İki ülke arasındaki ekonomik güç farkı çok büyüktü; 1980 yılında Çin'in GSYİH'si ABD'nin GSYİH'sinin sadece %6'sı kadardı. 2) Çin ve ABD farklı gelişme aşamalarında idi. Çin'in işgücü maliyetleri düşüktü, sermaye ve teknoloji sıkıntısı çekiyordu; ABD'nin ise işgücü maliyetleri yüksekti, ileri teknolojiye ve bol sermayeye sahipti. Sonuç olarak, endüstriyel yapıları birbirini büyük ölçüde tamamlayıcı nitelikteydi. 3) Bu aşamada, dünyadaki diğer büyük güçler ve bölgesel çatışmalar da ABD'nin dikkatini başka yöne çekti; yani üçüncü taraf etkisi söz konusuydu. Örnek olarak 1980'lerde Sovyetler Birliği, 1990'larda Japonya ve "11 Eylül" terör saldırıları sonrasında ABD'nin önderlik ettiği küresel terörle mücadele kampanyası verilebilir. Ancak, bu aşamada Çin-ABD ilişkilerinde zaman zaman sorunlar da oldu. Örneğin, 1999'da ABD Yugoslavya'daki Çin Büyükelçiliğini bombaladı ve 1 Nisan 2001'de Çin ve ABD uçaklarının çarpışması olayı meydana geldi.

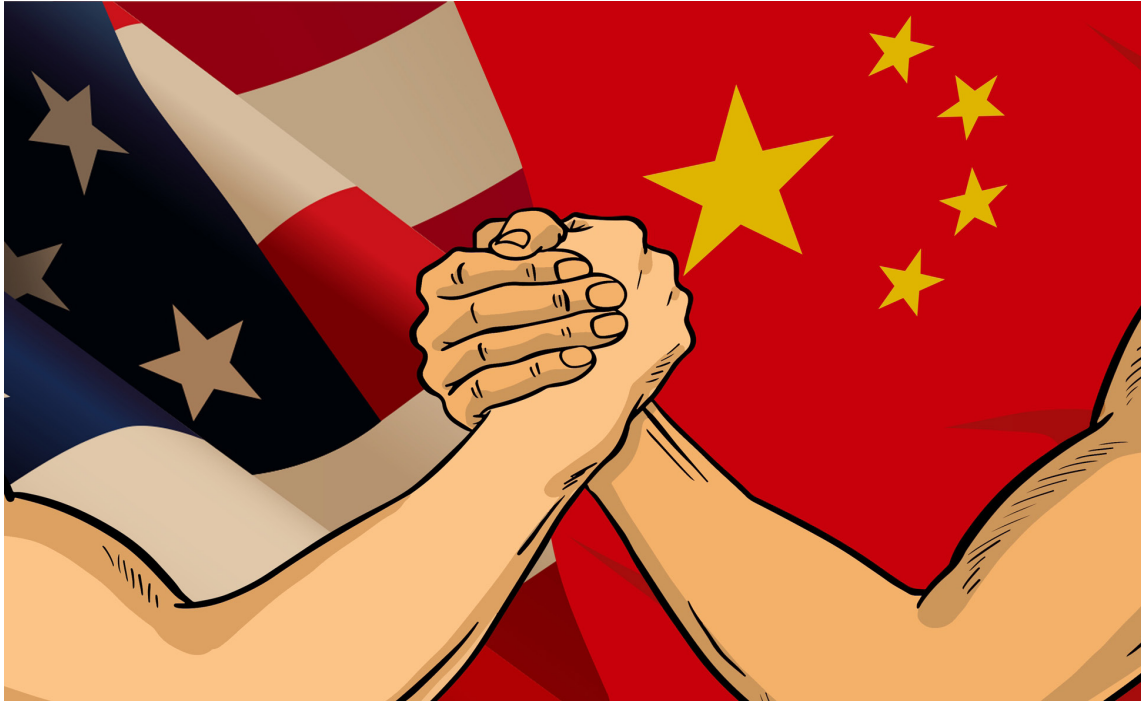
Çin-ABD ilişkileri şu anda üçüncü aşamadır, yani **"Büyük Güç Rekabeti 1. Aşama (2016-2035)".** 2010 yılında Çin'in imalat üretimi ABD'yi geçti. 2016 yılında Çin'in GSYİH'si ABD'nin GSYİH'sinin %60'ını aşarak dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline geldi.

2016'dan sonra Çin, büyük güç rekabeti için gerekli ön koşulları yerine getirdi ve o zamandan beri Çin ve ABD, büyük güç rekabeti aşamasına girdi. Bu aşamada Çin'in temel uğraşı, toplam ekonomik üretim açısından ABD'yi yakalamaktır. ABD'nin nominal GSYİH'sinin %2 oranında büyüdüğünü ve Çin'in yıllık ortalama büyüme oranını %5 olarak koruduğunu varsayarsak, Çin'in 2035 yılı civarında ABD'yi yakalaması beklenmektedir.

Çin'in GSYİH'si 2035 yılına kadar ABD'nin GSYİH'sini yakalarsa, Çin-ABD ilişkileri dördüncü aşamaya, yani **“Büyük Güçler Arası Rekabet 2. Aşaması'na (2036-2060)** girecektir. Dördüncü aşamanın ana teması yine büyük güçler arası rekabet olacaktır. Bu aşamanın ilk safhalarında, Çin'in imalat ve toplam ekonomik üretimde ABD'yi geçmesi bekleniyor, ancak bilim ve

teknoloji, finans, askeriye ve küresel yönetim olmak üzere dört önemli alanda hala geride kalacak. Bu nedenle, Çin'in bu aşamadaki ana görevi, bu dört alanda kapsamlı bir yakalama çabası başlatmaktır. Tahminlere göre, Çin'in bu dört alanda ABD'yi geçmesi için yaklaşık 30 yıl daha, yani 2060 yılına kadar geçmesi gerekecektir.

Çin, büyük güç rekabetinin altı alanının tamamında ABD'yi başarıyla geçerse, GSYİH'si sonunda ABD'nin yaklaşık 1,5 ila 2 katına ulaşacaktır. Bu noktada, 2061'den itibaren Çin-ABD ilişkileri beşinci aşamaya, yani **“Rekabetçi Bir Arada Yaşama Aşaması”na** girecektir. Bunun nedeni, o zamanki toplam üretim rakamlarına göre küresel ekonomi sıralamasına ilişkin iyimser tahminlere göre, dünyanın en büyük dört ekonomisinin Çin, Hindistan, ABD

“2016'dan sonra Çin, büyük güç rekabeti için gerekli ön koşulları yerine getirdi ve o zamandan beri Çin ve ABD, büyük güç rekabeti aşamasına girdi” (Fotoğraf: Global Times, 2020).

ve Avrupa Birliği olması beklenmesidir. Bu ülkelerin küresel ekonomideki payları sırasıyla %29, %18, %16 ve %16 olacaktır. Buna rağmen, Çin'in küresel ekonomideki payı zirve noktasında %30'un altında kalacak ve bu, İngiltere ve ABD'nin altın çağlarında sahip oldukları %50'lik paya kıyasla hala önemli bir fark olacaktır.

Ayrıca, Çin 2060 yılında toplam üretim açısından dünyanın en büyük ekonomisi haline gelse bile, diğer üç büyük ekonomiden (Hindistan, ABD ve Avrupa Birliği) herhangi ikisinin toplam ekonomik üretimi Çin'in üretimini aşacaktır. Bu nedenle, 2060 yılında dünya düzeninde geçmişte İngiltere veya ABD gibi bir hegemonyacı gücün ortaya çıkması olası değildir. Daha olası bir senaryo, en büyük ekonomilerin birbirleriyle rekabet ettiği, işbirliği yaptığı ve rekabet ile işbirliği dengesi içinde bir arada var olduğu bir dünya düzenidir.

Ayrıca, Çin 2060 yılında toplam üretim açısından dünyanın en büyük ekonomisi haline gelse bile, diğer üç büyük ekonomiden (Hindistan, ABD ve Avrupa Birliği) herhangi ikisinin toplam ekonomik üretimi Çin'in üretimini aşacaktır. Bu nedenle, 2060 yılında dünya düzeninde geçmişte İngiltere veya ABD gibi bir hegemonyacı gü-

cün ortaya çıkması olası değildir. Daha olası bir senaryo, en büyük ekonomilerin birbirleriyle rekabet ettiği, işbirliği yaptığı ve rekabet ile işbirliği dengesi içinde bir arada var olduğu bir dünya düzenidir.

Mevcut Dünya Düzenindeki Çelişkiler ve Çin'in Tepkisi

Şu andan itibaren 2060 yılına kadar Çin ve ABD, büyük güçler arası rekabet aşamasında olacaklar. Bir yandan, Çin'in ekonomik büyümesi, toplam ekonomik üretim, bilim ve teknoloji, finans ve askeri alanda ABD'yi kademeli olarak geçmesini sağlayacak ve bu da küresel yönetim sisteminde objektif ve kaçınılmaz olarak değişikliklere yol açacaktır. Öte yandan ABD, Çin'in gelişimini kontrol altına almak ve baskın güç statüsünü sürdürmek için, toplam ekonomik çıktı, bilim ve teknoloji, finans, askeri ilişkiler ve küresel yönetim olmak üzere beş alanda devam eden avantajlı konumunu kullanacaktır.

Bu yoğun güç rekabetinin 40 yıl sürmesi bekleniyor. Diğer bir deyişle, önümüzdeki 40 yıl boyunca Çin-ABD ilişkilerinde çatışmalar ve hatta keskin karşı karşıya gelişlerin yaşanması şaşırtıcı olmayacaktır. Bunun nedeni, ticaret, üretim ve tüketim ağlarının küresel yapısının evrimine ilişkin bir analizde ortaya çıkan şu bulgudur: 2000 yılında, küresel değer zinciri, Almanya'nın merkezinde olduğu Avrupa merkezli bir ağ ile ABD'nin merkezinde olduğu Asya-Pasifik merkezli bir ağdan oluşuyordu ve ABD, küresel değer zincirinde hakim ülke konumundaydı. 2019 yılına gelindiğinde, küresel ticaret, üretim ve tüketim, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika arasında üçlü bir yapı oluşturmuştu. Avrupa'nın merkezi Almanya, Asya'nın merkezi Çin ve ABD ise Kuzey Amerika ağının merkezine indirgenmişti.

Üçlü modelin oluşumu temel olarak iki unsurdan kaynaklanmaktadır: Pazar ve üretim. Pazar açısından bakıldığında, 1960 ile 2020 yılları arasında Asya bölgesi nispeten en düşük pazar payına sahipken, küresel ekonomiye Kuzey Amerika ve Avrupa pazarları hükmediyordu. Ancak 2000 yılından sonra, özellikle 2008 finansal krizinin ardından, Asya'nın küresel GSYİH içindeki payı hızla arttı. 2011 yılından bu yana, Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'yı geçerek dünyanın en büyük pazarı haline gelmiş ve böylece Asya, Amerika ve Avrupa'dan oluşan üç büyük pazar modeli oluşmuştur. Üretim açısından bakıldığında, bu üç pazarın her biri temel olarak üretim faktörlerinde kendi kendine yeterlilik sağlayabilmektedir. Kuzey Amerika bölgesinde, ABD ve Kanada teknoloji ve sermaye sağlarken, Meksika düşük maliyetli işgücü sağlayabilmektedir. Asya'da ise Çin, Japonya, Güney Kore ve Singapur gibi ülkeler teknoloji ve sermaye sunarken, Güneydoğu Asya ülkeleri düşük maliyetli işgücü sağlayabilir. AB'de Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ülkeler de teknoloji ve sermaye sağlayabilirken, Doğu Avrupa düşük maliyetli işgücü açısından zengin bir kaynağa sahiptir. Bu nedenle, üretim faktörleri açısından bakıldığında, bu üç bölge de üretim faktörlerini sağlamak için nispeten bağımsız iç ağlar oluşturmuştur.

Dünya düzeninin temel çelişkisi, üçlü küresel değer zinciri yapısı ile ABD'nin hakim olduğu küresel yönetim sistemi arasındaki çatışmadır. Gelecekte büyük güçler arasındaki rekabetin norm haline geleceği göz önüne alındığında, iki önemli soru ortaya çıkmaktadır: Büyük güçler arasında askeri çatışmalar çıkacak mı ve bu tür çatışmalar nasıl etkili bir şekilde önlenabilir? Çin'in bakış açısından, Çin ve ABD'nin büyük ölçekli askeri çatışmalardan kaçınması ve uluslararası düzenin

temelde barışçıl bir şekilde geçişini sağlaması için üç unsur gereklidir. Bu unsurlar şunlardır: Çin'in güçlü bir ekonomik büyüme elde etmesi, RMB'nin küresel bir para birimi haline gelmesi ve Çin'in, çevresindeki bölgelerde ABD karşısında simetrik olarak askeri gücünü sürdürmesi.

Doalysıyla Çin'in yapması gereken şey, can-siperane bir şekilde kalkınmaya odaklanmaktır. Zaman Çin'in lehine işliyor ve Çin yeterli stratejik kararlılık ve stratejik sabır göstermelidir. Spesifik olarak, Çin'in önümüzdeki on yıldaki stratejisi "hegemonya peşinde koşturmak, piyasaları istikrara kavuşturmak ve ortak faydaları takip etmek" ilkesine bağlı kalmalıdır. "Hegemonya peşinde olmamak" iki temel anlama sahiptir. Birincisi, küresel hegemonya için ABD'nin yerine geçmeye çalışmamak anlamına gelir. Çünkü böyle bir şey uygun, yararlı ve arzu edilen bir durum değildir. İkincisi, "G2 yönetimi"ne (ABD ile birlikte dünyanın ortak yönetimi) girilmemesi anlamına gelir. Sözde "Çin-ABD ortak yönetimi"nin özü, ABD'nin hakim olduğu dünya düzenini sürdürmek, Çin'in ise yalnızca ABD'nin gücünü tamamlayıcı bir rol oynaması ve ABD'nin dünyayı yönetmesine yardımcı olmasıdır. Bu, nihayetinde Çin'in ABD tarafından kontrol altına alınmasına yol açabilir. "Piyasaları istikrara kavuşturmak", "Asya" düzenini kurmak, teknoloji ve sermaye piyasalarını istikrara kavuşturmak ve 2 milyar ila 2,5 milyarlık bir nüfusu kapsayan 'Asya' pazarında Çin liderliğindeki bölgesel bir ekonomik düzen oluşturmak anlamına gelir. "Ortak faydaları takip etmek", fikirlerin, bilginin, bilimin ve teknolojinin yaratılmasına ve paylaşılmasına odaklanır. Özü, uzun vadeli ve istikrarlı büyümeyi dünyanın tüm ülkelerinin halklarıyla paylaşmaktır. 🌸

HIROSHI SUGIMOTO*

Cro-Magnon, 1994.

**Çağdaş fotoğrafa önemli katkılarda bulunan Japon fotoğrafçı Hiroshi Sugimoto, eserlerinde sıra dışı kavramsal ve felsefi temalarıyla dikkat çeker. Sanatçı kamerasını canlılık ve özgünlük duygusu vermek için kullanıyor ve izleyicileri müzelerde ve fotoğrafçılıkta doğanın gerçekte nasıl temsil edildiğini ve algılandığını daha kapsamlı sorgulamaya teşvik eder. “Cro-Magnon”, sanatçının “Dioramalar” serisinden bir çalışmadır ve Cro-Magnon olarak bilinen tarih öncesi insan türünü betimleyen, New York’taki Amerikan Doğa Tarihi Müzesi’nden tahnitçilik ve plastik bir model dioramanın natürmortudur.*

Kaynak: Fotosfer. (2023). Photography Culture Magazine, No. 3. Turkish Photography Foundation.

NAZMİ ZİYA GÜRAN*

Tavla Oynayanlar.

**Nazmi Ziya (1881-1937), Sultan II. Mehmed'in hocası olan 15. yüzyıl âlimi Molla Gürânî'nin soyundan Ziya Bey'in oğluydu. İlk resim derslerini Hoca Ali Rıza'dan alan Nazmi Ziya, 1900'lerin başında sanat okumak için Avrupa'ya giden genç Türk sanatçılardan da biridir. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yurda dönmüş ve genç yaşta '1914 Kuşağı' olarak tanınan isimlerden biri olmuştur. 'Türk İzlenimcileri'nin önemli temsilcilerinden biri olarak renklerle ustaca oynayıp ve ışığa duyarlılığıyla öne çıkmıştır.*

Kaynak: Gökkaya, E. K. (2013). Türk Resminde Öncü Bir İsim: Nazmi Ziya Güran Dönemi, Hayatı, Sanatı, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), s. 65.

SEMİH BALCIOĞLU*

(1928 - 2006)

Eser, Ünlü Dergisi'nin ilk sayısı için Balcioğlu tarafından çizilmiştir.

**Türkiye'deki karikatür dünyasının en öncü isimlerinden biri Semih Balcioğlu 1928 İstanbul doğumludur. Usta çizgisi ve ince espri anlayışıyla birlikte en üretken karikatürcülerden biri olarak anılır. İlk karikatürü, 1943 yılında Akbaba mizah dergisinde yayımlanan Balcioğlu'nun yurt içi ve dışında 40'dan fazla ödül kazanmıştır. Ayrıca Balcioğlu, Türkiye'de üç boyutlu karikatür çizen ilk sanatçıdır ve bugün eserleri dünyanın pek çok yerinde karikatür ve basın müzelerinde sergilenmektedir.*

Kaynak: Dergi Eskişehir Sanat. (2000). Eskişehir Sanat Derneği. Sayı: 152.

CAHİT SITKI TARANCI*

*4 Ekim 1910'da Diyarbakır'ın Camiikebir Mahallesi'nde doğmuş, 13 Ekim 1956'da Avusturya'da vefat etmiştir. Eğitimine Galatasaray Lisesi'nde başladı, ardından Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (Mülkiye Mektebi) girdi. Daha sonra Ankara Yüksek Ticaret Okulu'nda eğitim aldı. Kariyerine memuriyetle devam eden Cahit Sıtkı Tarancı, Sümerbank, Anadolu Ajansı, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Çalışma Bakanlığı'nda çalıştı. 1939'da Paris'e giderek Paris Radyosu'nda Türkçe yayımlar spikerliği yaptı, ancak 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'ye döndü. 1946 yılında Otuz Beş Yaş adlı şiiriyle bir şiir yarışmasında birincilik kazandı ve büyük bir üne kavuştu. Hece ölçüsünü ustalıkla kullanarak insanın iç dünyasını, ölümü, yalnızlığı ve hayatın anlamını işleyen şiirler yazdı. Ömründe Sükût (1933), Otuz Beş Yaş (1946), Düştün Güzel (1952) ve ölümünden sonra yayınlanan Sonrası (1957) ve Bütün Şiirleri (1983) adlı şiir kitaplarının yanı sıra çeşitli öyküler de yazmış ve bu öyküler Tarancı'nın ölümünün 50. yıldönümünde Gün Eksilmesin Pencereyden (2006) adıyla yayınlanmıştır. Şairin, Fransız edebiyatından çevirdiği şiirler ile aile üyeleri, arkadaşları ve yakın dostlarına yazdığı mektupların çoğu, Ziya'ya Mektuplar (1957) ve Evime ve Nihale Mektuplar (1989) adlarıyla yayımlandı.

Memleket İsterim**

Memleket isterim

Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun;

Kuşların çiçeklerin diyarı olsun.

Memleket isterim

Ne başta dert, ne gönülde hasret olsun;

Kardeş kavgasına bir nihayet olsun.

Memleket isterim

Ne zengin fakir, ne sen ben farkı olsun;

Kış günü herkesin evi barkı olsun.

Memleket isterim

Yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun;

Olursa bir şikayet ölümden olsun.

PABLO NERUDA*

*Şilili büyük şair Pablo Neruda, 12 Temmuz 1904 tarihinde demiryolu işçisi bir baba ve öğretmen bir annenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Annesini çok küçükken kaybeden Neruda, henüz 13 yaşındayken La Mañana gibi yerel gazetelerde yazmaya başladı. Pablo Neruda adını ilk kez 1920'de "Selva Austral" isimli edebiyat dergisinde kullanmaya başladı. İlk kitabı Crepusculario 1923 yılında yayınlandı. En tanınmış şiir, pek çok dilede çevrilmiş olan eserlerinden Yirmi Aşk Şiiri ve Umutsuz Bir Şarkı (Veinte poemas de amor y una canción desesperada) kitabında yer aldı. Edebi çalışmalarına devam ederken Santiago'daki Şili Üniversitesi'nde Fransızca ve pedagoji okudu. 1927-1935 arası hükümetin yurtdışı elçisi oldu. İspanya İç Savaşı ve García Lorca'nın ölümü onu çok etkiledi ve önce İspanya sonra da Fransa'da Cumhuriyetçi harekete katılmasına yol açtı. Kalbimdeki İspanya adlı eserin iç savaş sırasında cephede basılması açısından önemlidir. Yaşamı boyunca güçlü siyasi duruşuyla tanınan Neruda, ülkesindeki ve İspanya'daki faşizme karşı durmuştur. 1970 yılında Şili başkanlığına aday gösterilmiş, ancak daha sonra başkan seçilen Salvador Allende'yi desteklemiştir. Nâzım Hikmet adına Barış Ödülü almıştır. Bir kongrede Nazım Hikmet ile ilgili "Onun yanında biz şair bile olamayız" diyerek Nazım Hikmet'i övmüştür. 24 Eylül 1973'te prostat kanserinden hayatını kaybettiği açıklandıysa da, faşist 1973 Şili Darbesi'nin hemen ardından olması sürekli olarak sorgulanmıştır. Cenazesinin kitlesel bir şekilde kaldırılması darbeyle başa gelmiş olan cunta yönetimi tarafından yasaklanmış olsa da, sokağa çıkma yasağını tanımayan binlerce kişi cenazeye katılmıştır.

Buğdayın Türküsü**

Halkım ben, parmakla sayılmayan
Sesimde pırıl pırıl bir güç var
Karanlıkta boy atmaya
Sessizliği aşmaya yarayan

Ölü, yiğit, gölge ve buz, ne varsa
Tohuma dururlar yeniden
Ve halk, toprağa gömülü
Tohuma durur bir yerde

Buğday nasıl filizini sürer de
Çıkarsa toprağın üstüne
üzelim kırmızı elleriyle
Sessizliği burgu gibi deler de

Biz halkız, yeniden doğarız ölümlerde.

Kış 2025-2026
Aralık-Ocak-Şubat
Volume 7 Issue 1

İklim-Su-Gıda Krizi Çözüm yükselen Güney'de

“Küresel Güney ülkeleri, emperyalist dayatmalara karşı “yeşil endüstri” için birbirleriyle daha fazla işbirliğine giderek, insanlığın ortak geleceğini inşa etme yolunda ilerlemektedir. Aslında durumu, “Küresel Kuzey yıkım, Küresel Güney çözüm getiriyor” diye nitelemek mümkündür.”

Editor-in-Chief
FİKRET AKFIRAT